

Landskapsressursanalyse

”Telemarkskanalen som regionalpark”

Morten Clemetsen
Trude Knutzen Knagenhjelm

<i>Tittel:</i> Landskapsressursanalyse – "Telemarkskanalen som regionalpark"		<i>Rapportnr:</i> 01-2010
<i>Forfatter:</i> Morten Clemetsen og Trude K. Knagenhjelm		<i>Dato:</i> 14.04.2010
<i>Referanse:</i> Clemetsen M. og T.K. Knagenhjelm 2010. Landskapsressursanalyse "Telemarkskanalen som regionalpark". Aurland Naturverkstad, Rapport 01- 2010.		
<i>Oppdragsgiver:</i> Telemark Fylkeskommune	<i>Kontaktperson oppdragsgiver:</i> Frida Sviland	
<i>Prosjektansvarlig Aurland Naturverkstad:</i> Landskapsarkitekt dr.sc. Morten Clemetsen		
<i>Referat:</i> Telemark Fylkeskommune i samarbeid med de 6 kommunene Tokke, Kviteseid, Nome, Skien Sauherad og Notodden har igangsatt et prosjekt for å utrede mulighetene for etablering av "Telemarkskanalen regionalpark". Målet er å oppnå en samordnet utvikling i området basert på stedlige natur- og kulturressurser, med Telemarkskanalen som sentralt kulturhistorisk element. Som ledd i utredningsfasen av prosjektet er det gjennomført en landskapsressursanalyse for området. I analysen er det identifisert 28 ulike delområder med hver sin karakter, ressurspotensial og utviklingsmuligheter knyttet til natur- og kulturverdiene i området. På grunnlag av analysen blir det pekt på mulige strategier for stedsutvikling, avgrensning av regionalparken, tilrettelegging for bruk, formidling og informasjon, landskapskjøtsel og pleie av kulturminner med mer. Til slutt blir det gitt synspunkter på regionalpark som organisatorisk grep for samordnet utvikling i de 6 kommunene som omslutter kanallandskapet.		
<i>Forsideillustrasjon:</i> Rekkevis øverst fra venstre: Notodden by, Dalen i Tokke, Akkerhaugen i Sauherad, Heddalsvannet, ved Hogga sluse i Nome (Foto: Dalen hotell), Kanalselskapets vimpel, Skien by, Kviteseidvatnet, Dalen hotell (Foto: Dalen hotell)	<i>Emneord:</i> Regionalpark Landskapsanalyse Landskapsressursanalyse Natur – og kulturbasert verdiskaping Reiseliv	
<i>Produsert av:</i> Aurland Naturverkstad AS Postboks 27 5741 Aurland Tlf. 57633629, Fax: 57633516 post@naturverkstad.no www.naturverkstad.no		

Forord

Foreliggende rapport er utarbeidet av Aurland Naturverkstad i faglig samarbeid med Telemarksforskning ved Solveig Svardal.

Analysearbeidet omfatter de 6 kommunene Tokke, Kviteseid, Nome, Notodden, Sauherad og Skien. Analyseområdet er stort i utstrekning og berører en stor befolkning. Mange personer har derfor vært involvert i arbeidsprosessen, både i kommunene, næringslivet, kanalselskapet, Fylkesmannen i Telemark og Telemark fylkeskommune. En engasjert studentgruppe fra Institutt for landskapsplanlegging, UMB har også bidratt med kunnskapsinnsamling og landskapsanalyser underveis.

Det har vært regelmessig kontakt med Styringsgruppa underveis i prosjektet. Prosjektleder for "Telemarkskanalen som regionalpark" har vært Frida Sviland, Telemark Fylkeskommune.

Aller bilder hvor det ikke er oppgitt fotograf, er tatt av Aurland Naturverkstad. Kartteknisk arbeid er utført av Christoffer Knagenhjelm.

Aurland, 14. april 2010

Morten Clemetsen
Prosjektansvarlig

Innhold

Forord	iii
Innhold	iv
1 Innledning	1
1.1 Bakgrunn og problemstilling.....	1
1.2 Mål.....	3
1.3 Gjennomføring av utredningsarbeidet	3
1.4 Anvendelse av rapporten	4
2 Metode	5
2.1 Landskapsressursanalyse – prosessretta verktøy for stedsutvikling	5
2.2 Landskapsanalyse	5
2.3 Identitet og tilhørighet – Stadkjensleundersøkelser	5
2.4 Mobilisering og medvirkning i analyseprosessen	6
3 Overordnet landskapsanalyse	9
3.1 Telemark.....	9
Landskap og regionale særtrekk	9
3.1.1 Ferdsel og kommunikasjon	12
3.1.2 Næringsliv	12
3.1.3 Kulturarv	12
3.2 Telemarkskanalen – historie og regional betydning.....	13
3.3 Aktivitet og bruk av kanalen gjennom tidene.....	14
3.4 De 6 kanalkommunene.....	15
4 Analyse av 28 delområder langs kanallandskapet	16
Delområde 1: Dalen	19
Delområde 2: Bandak vest	21
Delområde 3: Lårdal.....	23
Delområde 4: Bandaksliv	25
Delområde 5: Bandak øst.....	27
Delområde 6: Straumane.....	29
Delområde 7: Sundkilen.....	31
Delområde 8: Kviteseidvatnet	33
Delområde 9: Fjågesund	35
Delområde 10: Flåvatn.....	37
Delområde 11: Kilen.....	39
Delområde 12: Flåbygd	41
Delområde 13: Hogga og Kjeldal.....	43
Delområde 14: Lunde.....	45
Delområde 15: Tveitankroken – Vrangfoss - Eidsbygda.....	47
Delområde 16: Lanna - Ulefoss	49
Delområde 17: Heddal	51
Delområde 18: Notodden	53
Delområde 19: Hjuksebø	55
Delområde 20: Sauarelva	57
Delområde 21: Evju – Hørte.....	59
Delområde 22: Gvarv	61
Delområde 23: Akkerhaugen	63
Delområde 24: Sannes/Romnes	65
Delområde 25: Valebø	67
Delområde 26: Jordbruksbygdene langs Norsjø	69
Delområde 27: Skotfoss	71

Delområde 28: Skien.....	73
5 Tilgrensede ressursområder	74
5.1 Eksempel på områder med historisk og funksjonell tilknytning til kanalen.....	74
5.2 Andre ressursområder i kanalkommunene	74
5.3 Regionale sammenhenger.....	75
6 Kanallandskapet som verdiskapingsressurs	77
6.1 Park som ramme for verdiskaping.....	77
6.2 Verdiskapingsressurser direkte tilknyttet kanal- og vannveisystemene	78
7 Strategier og tiltak for utvikling.....	86
7.1 Stedsutvikling/lokalsamfunnsutvikling.....	86
7.2 Stedsbasert læring.....	86
7.3 Næringsutvikling, reiseliv	87
7.4 Tilrettelegging for tilgjengelighet og bruk	87
7.5 Formidling, informasjon og profilering.....	88
7.6 Landskapskjøtsel og pleie av kulturminner.....	89
8 Regionalpark som overordna organisatorisk grep.....	90
8.1 Dynamisk modell for stedsutvikling og natur- og kulturbasert nyskaping	90
8.2 Prinsipper for avgrensing av regionalparken.....	90
8.3 Regionalparkens rolle i forhold til etablerte planprosedyrer etter PBL og annet lovverk ...	91
8.4 Implementering av Den europeiske landskapskonvensjonen - pilotprosjekt	91
9 Kilder og referanser.....	92

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Landskap som ressurs for utvikling

Framveksten av en omfattende opplevelsesøkonomi har de siste årene skapt ny interesse for landskapet i steds- og næringsutviklingsstrategier. Folk søker identitet, ekthet og nærhet til landskapet, både i dagliglivet og i rekreasjonssammenheng. Landskap er et fellesgode som alle er sammen om å skape. Ingen kan "eie" et landskap. Det er den fremste arenaen for møtet mellom lokal kultur og den tilreisende. Slik blir det et verdiskapende landskap. I denne sammenheng dreier det seg om å kunne bruke de ressursene fellesgodet Telemarkskanalen produserer i en helhetlig stedlig og regional sammenheng. Ikke minst er det viktig å kunne knytte de verdier og interesser som er i området til førende trender i samfunnet i dag.

Stedsutvikling tar utgangspunkt i identiteten til stedet og har ofte som målsetning å styrke denne. Når oppfatningen om stedets identitet er klarlagt, vil det i det videre være mulig å kommunisere dette til omverden, og på den måten bygge stedets omdømme. Ved bevisst framheving av stedets identitet øker man på den måten stedets attraksjonsverdi.

Den europeiske landskapskonvensjonen

Den Europeiske landskapskonvensjonen ble vedtatt av alle 45 medlemslandene i Europarådet i oktober 2000. Avtalen trådte i kraft i 2004 i de land som til da hadde ratifisert avtalen, hvor Norge var blant de første. Konvensjonen definerer landskap slik (vår understreking):

Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, der særpreget et resultat av påvirkning fra og samspill mellom naturlige og/ eller menneskelige faktorer"

Landskapskonvensjonen skiller seg fra tidligere definisjoner av landskap, ved at det legges særlig vekt på folks opplevelse av det, og ikke bare de fysiske og visuelle omgivelsene. Denne tolkningen av landskap stiller krav til kunnskapsinnhenting og analysemetoder.

Et av landskapskonvensjonens viktigste siktemål er å knytte sterkere bånd mellom mennesker og landskap, gjennom å legge til rette for å involvere befolkningen aktivt i planlegging, forvaltning og utvikling av landskap. Konvensjonen setter alt landskap i fokus, fra det uberørte, unike og storslage, til hverdagslandskapet der folk lever og arbeider.

For å møte landskapskonvensjonens intensjon i planleggingen i dag, arbeides det med utvikling og uttesting av landskapsanalysemetodikk, som er mer tilpasset behovet for å vurdere landskap som ressurs for stedsutvikling og verdiskaping.

Telemarkskanalen som pilotområde for utprøving av landskapskonvensjonen

Miljøverndepartementet tok våren 2006 initiativ overfor Telemark fylkeskommune for å prøve ut hvordan intensjonene i Den europeiske landskapskonvensjonen kunne gjennomføres i praktisk planlegging på lokalt og regionalt nivå. I særlig grad var det interessant å samle erfaringer med hvordan utviklingen av et regionalparkkonsept. Miljøverndepartementet la til grunn at det skulle "slås en ring rundt Telemarkskanalen og de seks kanalkommunene for å skape et samlet regionalt konsept for utvikling og drift av kanalen og landskapet omkring".

Etter dialog med Telemark fylkeskommune, la MD til grunn at Telemarkskanalen, definert/ avgrenset til de seks kanalkommunene Skien, Nome, Kviteseid, Tokke, Sauherad og Notodden, skulle være forsøksområdet i Telemark.

Miljøverndepartementet la også til grunn at prosjektet skulle skape en felles møteplass for alle berørte; befolkning og grunneiere, næringsinteresser, kommunene, fylkeskommunen, regional stat og sentrale myndigheter. Det vil gi de ulike aktørene mulighet for å

- › ta vare på kvalitetene i kanalen, fartøyene, bebyggelsen og landskapet
- › gå inn med statlig vern der det er nødvendig og ellers lokale retningslinjer for bebyggelse, stedsutvikling og skjøtsel
- › utvikle identitet, merkevarer og verdiskaping – basert på lokale ressurser, mennesker og initiativ

De seks kanalkommunene, sammen med Fylkesmannen i Telemark og Telemark fylkeskommune, ble høsten 2007 enige om å starte opp et forprosjekt. Forprosjektet har hatt som formål å utrede grunnlaget for å etablere Telemarkskanalen som en mulig regionalpark. Forprosjektet skulle avklare og definere et innhold i et regionalparkkonsept som svarer til de særlige utfordringer som Telemarkskanalen som forsøksområde, definere strategiske områder for videre oppfølging og på den måten være beslutningsgrunnlag for eventuell videreføring i et hovedprosjekt.

Som et utgangspunkt for forprosjektet ble det geografiske området avgrenset til "vannveien med tilliggende arealer". Behov for ytterligere avgrensning skal vurderes i forprosjektet.

Hva er regionalpark?

Ordet "regionalpark" kan skape assosiasjoner til verneområder. En regionalpark skiller seg imidlertid vesentlig fra nasjonalparker og andre verneområder. Regionalparkene har en bredere og mer integrert tilnærming, hvor målet er å skape en balanse mellom det å beskytte natur- og kulturverdier og samtidig møte behovene til lokalbefolkningen gjennom bærekraftig bruk, foredling og utvikling av slike verdier. De fleste regionalparker har en målsetting om å bidra til enten sosioøkonomisk utvikling på bygdene eller også til bærekraftig bruk av stedegne ressurser og markedsføring av regionale produkter. I tillegg er også mobilisering, forankring, lokal deltagelse og læring viktige strategier i de fleste parkkonseptene. Et viktig trekk ved parkene er at de er etablert ut fra et "bottom up"-initiativ. Det er regionene selv som velger å gå sammen om etableringen av regionalpark. Parkene er av svært ulik størrelse. De er avgrenset til landskapsområder, med eller uten formell vernestatus, med særskilte natur- og kulturkvaliteter som skiller området fra områdene rundt. Parkgrensene følger dermed ikke uten videre administrative grenser.

Regionalparkkonseptet har eksistert siden 1960-tallet i mange europeiske land., og spiller en vesentlig rolle i nasjonale og regionale forvaltnings- og utviklingsstrategier. Det er stor variasjon i hvordan regionalparker styres og drives. Samarbeidet mellom de ulike aktørene og interessegruppene reguleres vanligvis gjennom en eller annen form for forpliktende langsiktig parkavtale (charter) som legger føringer for det frivillige partnerskapet og håndteringen av eksisterende lover, regler og tiltak, herunder reguleringer knyttet til bruk av en eventuell merkeordning. I tillegg til et regionalparkråd og regionalparkadministrasjon er det vanlig med ulike tematiske (og bredt representerte) arbeidsgrupper for turisme, landbruk, stedsutvikling, læring osv.

Hittil er det formelt etablert to regionalparker i Norge; Valdres natur- og kulturpark¹ og Nærøyfjorden verdsarvpark². I tillegg er det etablert et landskapsparkprosjekt i Hordaland, i samarbeid mellom 7 bygdelag og Fylkesmannen i Hordaland³. Det er etablert et nasjonalt nettverk for regionalparker, med eget sekretariat. Nettverket arbeider blant annet med å fastsette kriterier for etablering av regionalparker, samt informasjons- og rådgivingsvirksomhet for aktuelle og nye interesserte områder. Det er også etablert en nettbasert informasjonsportal for lokale og regionale parker⁴.

Regionalparkprosjektet i Telemark definerer regionalparker på følgende måte:

En dynamisk og langsiktig samarbeidsplattform for lokalsamfunn, myndigheter og næringsliv med interesser i et angitt og bosatt landskapsområde, som ivaretar og videreutvikler områdets natur- og kulturverdier, støtter lokal deltakelse, fremmer bærekraftig verdiskaping og merkevarebygging gjennom integrert områdeforvaltning og stedsutvikling.

1.2 Mål

Hovedmål

Utarbeide en landskapsressursanalyse for prosjektet "Telemarkskanalen som regionalpark". Analysen skal gi oppdatert kunnskap om natur- og kulturforhold og opplevelsesverdier. Vurdere landskapets ressurspotensial for verdiskaping og stedsutvikling og drøfte aktuelle typer tiltak for å realisere verdiskapingspotensialet.

Delmål

Analysearbeidet skal gjennomføres med tanke på involvering og mobilisering fra lokalsamfunn og viktige interessegrupper.

Geografisk skal analysen omfatte Telemarkskanalen og landskapet omkring.

Landskapsressursanalysen vil inngå i vurderingsgrunnlaget for en mulig avgrensning og etablering av "Telemarkskanalen regionalpark".

1.3 Gjennomføring av utredningsarbeidet

Parallelt med gjennomføringen av landskapsressursanalysen har det foregått flere andre aktiviteter knyttet opp mot prosjektet "Telemarkskanalen som regionalpark". Dette har bidratt til et bredere tilfang av informasjon som har kommet denne rapporten til gode. Her gis en oversikt over samlet aktivitet som kan relateres til landskapsressursanalysen

¹ [www.valdres](http://www.valdres.no)

² www.naroyfjorden.no

³ www.landskapspark.no

⁴ www.parknytt.wordpress.no

Møtevirksomhet og informasjon

- Utsending av informasjonsskriv til kommunene juli 2009 hvor plan for gjennomføring og behovet for medvirkning fra kommunene ble skissert
- Det er gjennomført møter med hver enkelt kommune i forbindelse med befaringer
- Deltakelse på bygdemøter underveis i prosjektet
- Deltakelse på Styringsgruppemøter for prosjektet "Telemarkskanalen som regionalpark"

Befaringer

Det ble gjennomført 3 perioder med befaringer i september 2009, til sammen 10 befaringsdager

Kursserie "Natur- og kulturbasert nyskaping"

I regi av Kommunenes Sentralforbund og Telemark fylkeskommune, ble det i perioden juni 2009 til mars 2010 gjennomført en serie på tre kurssamlinger med fokus på hvordan kommunene kan stimulere og samhandle med lokale aktører for å fremme lokal verdiskaping basert på stedlige natur- og kulturressurser. (Mer detaljert informasjon i kapittel 2.4)

Studentarbeid UMB

En gruppe på 11 mastergradsstudenter fra Universitet for miljø og biovitenskap (UMB) har benyttet Regionalparkprosjektet som studiegrunnlag i et kurs i Strategisk landskapsplanlegging. Studentene jobbet med landskapsanalyser, vurdering av landskapsressurser, utviklingspotensial og drøftet mulige tiltak for verdiskaping og profilering av kanallandskapet. Studentarbeidene er samlet i egne rapporter.

Studietur til England og Wales

I oktober 2009 ble det gjennomført en 4-dagers studietur for å studere parkprosjekter, lokal mobilisering og natur- og kulturbasert verdiskaping i Cotswolds AONB og Wye valley AONB. Gruppen på 35 personer besto av politikere og administrasjon fra alle 6 kommunene, fra Fylkesmannen i Telemark, Telemark fylkeskommune, Kanalselskapet og fra reiselivsbedrifter i kanalområdet. Turen bidro blant annet til å inspirere og synliggjøre ressurspotensialet for verdiskaping i egne områder.

Kommentarer til utkast til landskapsressursanalysen

I slutfasen av prosjektet har alle kommunene kommet med kommentarer og supplement til landskapsressursanalysen for delområdene. Dette har i de respektive kommunene ført til viktige korreksjoner av enkelte delområder og supplert kunnskapen om områdene innhold og ressurspotensial. Det har også bidratt til bedre forankring av analysene i kommunen

1.4 Anvendelse av rapporten

Landskapsressursanalysen og de vurderingene som er foretatt i denne rapporten er ment å være et felles kunnskapsgrunnlag og utgangspunkt for videre diskusjon og planlegging i prosessen fram mot realisering av en regionalpark knyttet til Telemarkskanallandskapet.

Det materialet som her legges viser i første rekke bredden av landskapstyper, bruks- og opplevelsesressurser og allsidigheten i mulige tiltak som kan gi en helhetlig og målrettet satsing på stedsutvikling og næring. Materialet er langt fra utfyllende, det må suppleres og spisses inn mot de enkelte tiltak og satsinger som vil være aktuelle. Rapporten er heller ikke et plandokument som gir bindende føringer for den enkelte kommune.

2 Metode

2.1 Landskapsressursanalyse – prosessretta verktøy for stedsutvikling

Rapporten bygger på en systematisert metodikk som omfatter kart- og kildestudier, befarings i felt, omfattende kontakt med ulike informantgrupper m.m. Landskapsressursanalyse er benyttet som begrep for metodikken for å synliggjøre at den tradisjonelle landskapsanalysen er utviklet og målretta mot å identifisere og beskrive landskapet som *ressurs* til bruk i ulike former for verdiskaping.

Det må understrekes at en landskapsressursanalyse ikke er å betrakte som en helt ny metodikk, men bygger på vel utprøvde teknikker for både landskapsanalyse, intervju og dialogprosesser med lokalbefolkning og andre aktuelle brukere. Vårt bidrag er å sy dette sammen til en målrettet framgangsmåte for å kunne identifisere mulige stedsbaserte ressurser til bruk i videreutvikling av gode forvaltnings- og verdiskapingsprosjekter.

2.2 Landskapsanalyse

Landskapet omfatter fysiske, kulturelle, estetiske og relasjonelle egenskaper og verdier. En landskapsanalyse sammenfattes i et uttrykk som karakteriserer på en gjenkjennelig måte områdets særpreg. Vi kaller det *landskapskarakter*, som er en samlende måte å uttrykke det helhetlige ved landskapet. For å gjøre det konkret, så er ofte denne beskrivelsen knyttet til et avgrenset område på et kart. Dette området kan være stort eller lite, men må kunne oppfattes slik at det tydelig skiller seg fra landskapet omkring.

”Landskapskarakter er et konsentrert uttrykk for det spesielle samspillet som oppstår mellom et områdes naturgrunnlag, landformer, vegetasjon, arealbruk, historiske og kulturelle innhold, samt romlige og andre sansbare forhold som særpreger området adskiller det fra omkringliggende landskap.”⁵

Landskapskarakter kan knyttes til en inndeling i enhetlige delområder (jfr 28 delområder i Telemarkskanallandskapet), eller til et større sammenhengende område (f.eks et dalføre).

2.3 Identitet og tilhørighet – Stadkjensleundersøkelser

De spesielle kjennetegnene ved et området som former landskapets karakter, har sin motsats i folks tilhørighet og identitet til det samme området. Kunnskap om landskapets verdi og betydning som ressurs for stedsutvikling og verdiskaping, bygger på en forståelse av betydningen opplevelsen av landskapet har for folk. Hvordan opplevelsen av et landskap vil arte seg hos den enkelte, vil også variere med aktivitetsformer *”se, være i, gjøre, lære”* (Kamfjord et al . 1997) og kunnskap om området.

”Stadkjensle” er fritt oversatt fra det engelske konseptet ”sense of place”. Det kan defineres som summen av opplevelse av landskap, natur, kulturarv, folk, lyder, smaker, minne og mye mer som

⁵ Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren 2010. ”Framgangsmåte for vurdering av Landskapskarakter og landskapsverdi”: <http://ra.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=116556>

former forholdet vårt til et sted. "Stadkjensle" er opplevelsen av et område som er spesielt og annerledes enn andre område. Aktuell metodisk verktøy for "sense of place" undersøkelser er utviklet i England og utprøvd blant annet i Forest of Bowland AONB (Area of Outstanding Natural Beauty) et område som på mange måter er en parallell til norske regionalparker (Countryside Agency og Countryside 2007).

Gjennomføringen av stadkjensleundersøkelser er gjort nærmere rede for i neste avsnitt.

Figur 1 Fra arbeidsmøte i Sauherad vinteren 2010, et samarbeid mellom Sauherad kulturnettverk og kommunen (Foto: Solveig Svardal)

2.4 Mobilisering og medvirkning i analyseprosessen

I forprosjektrapporten fra november 2008 rår styringsgruppa til at det arbeides videre med sikte på å komme nærmere etableringen av en park, og peker på gjennomføring av en landskapsressursanalyse som avgjørende for å komme videre, både for å få en tydeligere kartlegging av verdiskapingspotensialet knyttet til landskapsrelaterte ressurser, avklare grensene for parken, men også for å få en sterkere mobilisering og identitetsbygging.

Som en del av landskapsressursanalysen er det gjennomført en stadkjensleprosess i hver av de seks kanalkommunene. Ansvaret for å drive denne prosessen lokalt har vært hos kommunene, alle med hver sin kontaktperson. Telemarksforskning / Aurland Naturverkstad har gjennom prosjektet hatt ansvar for å følge opp kommunene med veiledning og delvis deltakelse i ulike mobiliseringsaktiviteter.

Parallelt med landskapsressursanalysen og stadkjenslearbeidet har kommunene deltatt på kurset "Natur- og kulturbasert nyskaping", som er et pilotkurs i regi av KS, hvor Telemarksforskning, Aurland Naturverkstad og UMB har det faglige ansvaret. Kurset har dermed fungert som en arena for faglige

påfyll om stedsutvikling, landskap og verdiskaping, samt gitt mulighet for erfaringsutveksling mellom kommunene.

I starten av arbeidet ble kommunene introdusert til dybdeintervju som teknikk for å beskrive Stadkjensle lokalt, og alle kommunene med unntak av Sauherad har i større eller mindre grad arbeidet med denne teknikken for å skaffe data og kunnskap om folks tilknytning til landskap og sted. Teknikken gir, på tross av få informanter, god dybdeforståelse, men er selvsagt tidkrevende å gjennomføre. Underveis i prosjektet har vi derfor også utviklet og anvendt flere teknikker. I Kviteseid har det vært gjennomført gruppeintervju i Morgedal og Vrådal for å komme nærmere et svar om disse stedenes tilnytning til kanalen og kanallandskapet. I Notodden har elever fra videregående skole vært engasjert for å intervju folk og gjennomføre spørreundersøkelse om deres forhold til vannfronten. Nome kommunestyre har hatt en hel temadag om Telemarkskanalen, og i tilknytning til denne er det gjennomført både gruppearbeid og assosiasjonsøvelser. Sauherad kommune har, med utgangspunkt i det kommunale kulturnettverket og næringsforum, invitert til gruppearbeid, hvor gruppene samlet seg rundt kart, og samtalte om ulike aktiviteter som har vært, er og kan bli med utgangspunkt i alle bryggene og båt plassene.

Hovedaktivitetene i oppfølgingen av kommunene har vært:

Tidspkt	Aktivitet	Tema
Juni 2009	1. samling i KS-kurset	Innføring i landskapsressursanalyse og teknikker for stadkjensle
August 2009	Informasjonsmøte for kommunene, beregnet på dem som ikke deltok på samling 1	Innføring i landskapsressursanalyse og teknikker for stadkjensle
September 2009	Oppstart landskapsressursanalyse	Intervju / samtaler med kommunenes kontaktpersoner
Oktober – November 2009	Telefonoppfølging av kommunene	Gjennomføring av stadkjensleintervju (dybdeintervju)
November 2009	2. samling KS-kurs	Stadkjenslearbeidet, foreløpig utkast landskapsressursanalyse, betaling for landskap
Desember 2009 – Januar 2010	Arbeidsmøter med 6 kommuner	Gjennomgang av gjennomførte intervju, samt planlegging av nye aktiviteter
	Telefonoppfølging av alle kommuner	Avklare behov for videre oppfølging, diskusjon av gjennomførte aktiviteter
Februar 2010	Nome kommunestyre	Temadag om Telemarkskanalen med gruppearbeid og assosiasjonsøvelser
	Sauherad kulturnettverk og næringsforum	Gruppearbeid knyttet til brygger og båt plasser
	Tokke formannsskap	Informasjonsmøte
Mars 2010	3. samling KS-kurset	Landskapsressursanalyse og plan for etablering av Telemarkskanalen som regionalpark

3 Overordnet landskapsanalyse

3.1 Telemark

Landskap og regionale særtrekk

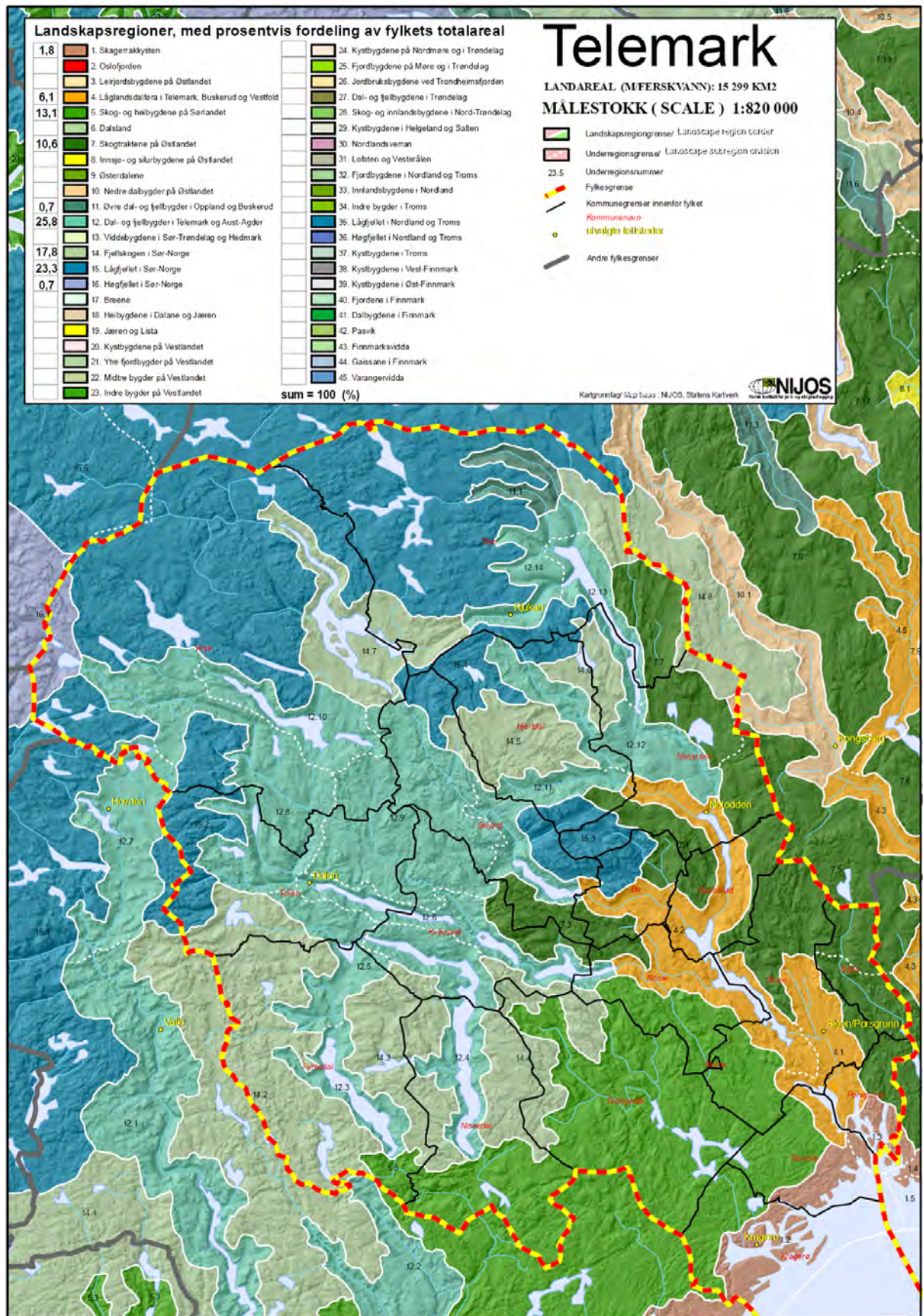
Telemark fylke har et variert landskap, fra kystområder med skjærgård, fjorder og frodige jordbruksbygder til vekslende, småskala terrengformer, trange dalføre, fjellbygder og høyfjell. Hardangervidda ligger som et tak nord for fylket, og har til alle tider hatt stor betydning for natur, kultur og befolkningen i området. Smeltevannet fra store deler av vidda renner årlig ned i vassdragene i Telemark, og dette har resultert i en rekke flommer, særlig etter kanaliseringen som gjorde løpene trangere. Ikke før oppdemminger i samband med kraftutbygging skulle en få bukt med de verste storflommene.

Telemarksvassdraget renner fra foten av Hardangervidda og ut til kysten ved Skien. Fra kyst og til innland har landskapet stor spennvidde og foredeler seg på seks landskapsregioner, jfr. NIJOS referansesystem for landskap⁶. En kort omtale av de 6 landskapsregionene er gitt i det følgende;

Figur 2 Utsikt mot sør overbygda Gvarv og med Norsjø i bakgrunnen. Gvarv ligger i landskapsregion 4-låglandsdalføra i Telemark, og skogsåsene i det fjerne representerer region 7 - skog- og heibygdene på Sørlandet. (Foto: Joar Sættem)

⁶Norsk institutt for skog og landskap , tilgjengelige kartressurser: <http://kart2.skogoglandskap.no/landskap>

Figur 3 Kart over fordeling av landskapsregioner i kanalområdet og utsnitt av tegnforklaring til regioninndelingen (Puschmann 2005)

4. Låglandsdalføra i Telemark, Buskerud og Vestfold

Kollete dalformer med tydelige overordna landskapsrom. Store variasjoner i det landskapsmessige innholdet i dalene med store vann, jordbruksbygder med korn, husdyr og fruktdyrking. Grusrygger på tvers av dalformene forekommer flere steder (eks Akkerhaugen). Elveløpene er viktige linjeformasjoner i landskapet, stedvis med tydelige meanderformasjoner. Jordbruksbebyggelsen består av spredtliggende enkeltgårder, til dels med storkala bygningsmasse og røde låver. I regionen finner en også byene Skien og Notodden og flere mindre tettsteder og handelsknotepunkt.

5. Skog- og heibydene på Sørlandet

Barskog er dominerende i regionen, både som sammenhengende skogområder, eller i veksling med oppsprukne bergkoller og snaue åser. Dette kan gjøre retningsorienteringen vanskelig i skogområdene. På forhøyningene i terrenget får en gjerne store og praktfulle utsyn i flere retninger med den karakteristiske "blåne bak blåne" effekten. Karakteristisk er også et stort omfang av mindre vassdrag egnet til familievennlig rekreasjonsbruk, padling og fiske. Svingete veier tar seg fram gjennom landskapstypen og forbinder små grender hvor både nedlegging av jordbruksdrift og i en viss grad fraflytting preger stedene.

7. Skogtraktene på Østlandet

Regionen er vidstrakt og spenner fra Trysil til Telemark. Barskog med tømmerproduksjon er det dominerende karaktertrekket til denne regionen. Hogstflater og skogsbilveger er derfor et vanlig innslag i landskapet. Regionen har likevel stort rekreasjonspotensial, og flere steder har det foregått omfattende hyttebygging. Jakt og fiske er viktige friluftaktiviteter, som også har en viss kommersiell verdi. Jordbruksgrender og gårdsbruk kan forekomme spredt i regionen. Tekniske kulturminner knyttet til f.eks tømmerfløting er vanlig forekommende.

12. Dal- og fjellbygder i Telemark og Aust-Agder

Et stort innslag av daler av ulik utforming og retninger er et framtreddende inntrykk i regionen. I Telemark vil landskapet langs Bandak og Dalen danne et storskala landskapsrom med klar retning og markert utforming, ikke ulikt dal- og fjordlandskapet på Vestlandet. Vegetasjonen er vekslende mellom barskog og lauvskogsområder. Større og mindre tettsteder og kommunesentra finnes i dalbunnen, langs vassdragene. Jordbruket er småskala, men stedvis av relativt stort omfang. Et kjent særtrekk ved bebyggelsen i regionen, er stort innslag av gammel trebebyggelse på gårdene, med stabbur, loft og bolighus. Ekstensiv utmarksdrift og seterbruk bidrar til opplevelsesmessig variasjon i landskapsbildet.

14. Fjellskogen i Sør-Norge

Fjellskogen er den dominerende hovedkomponenten i regionen, men med stort innslag av seterbruk og historiske tradisjoner for utmarksslått og forsanking. Fjellbjørkeskogen er karakteristisk og danner overgangen mot snaufjellet. Lite fast gårdsbosetning og generelt et inntrykk av naturpreget landskap. Viktig rekreasjonsressurs, både sommer og vinter. Attraktiv region for etablering av nye fritids- og rekreasjonsanlegg med alpinbakker, hyttelandsbyer og leilighetsanlegg.

15. Lågfjellet i Sør-Norge

Regionen omfatter store snaufjellsområder i Sør-Norge, opp til 1500 moh. Markerte fjelltopper i veksling med storforma elvedaler og storkuperte heiformasjoner med lyng, vier og dvergbjørk. Også i denne regionen kan en finne tradisjonelle seterlegg, nyere fellessetre med vegforbindelse og spredtliggende dyrkingsfelt for grasproduksjon. Lågfjellet er

tradisjonelt et viktig sanker- og jegerlandskap. Reinsjakt og rypejakt er viktige aktiviteter med stor betydning for lokal verdiskaping.

DNT har et omfattende løype- og hyttenettverk i denne regionen. Stedvis finner en store damanlegg og vann med reguleringssoner som synliggjør den økonomiske betydningen vannressursene som genereres i fjellet har.

3.1.1 Ferdsl og kommunikasjon

Fra vidda gikk det en egen grein av de kjente Nordmannslepene til Telemark som ble kalt Østmannvegene (Fønnebø 1988: 17). Dette var en viktig ferdselsvei for drifte- og handelsfolk som skulle til og fra Vestlandet. En annen viktig ferdselsvei i regional sammenheng er Suleskardveien som går over fjellet til Valle i Setesdal og videre vestover til Rogaland slik den har gjort langt tilbake i tid.

I 1865 sto Haukeliveien over Røldal, mellom Telemark og Odda i Hardanger ferdig. E134 er i dag en av hovedtransportårene som forbinder øst og vest.

Gjennom fylket går det flere store vassdrag og langstrakte vann som har vært de viktigste ferdselsårene fram til jernbanen og biltrafikken tok over på 1900-tallet. De to viktigste er Arendalsvassdraget og Skiensvassdraget med sine tre greiner, Vinje-Tokke-vassdraget (Totak, Bandak, Kviteseidvatnet og Flåvatn), Bø-vassdraget (Sundsbarrvatnet og Seljordsvatn) og Tinnvassdraget (Møsvatnet, Kalhovdfjorden, Tinnsjø og Heddalsvatnet). Før både Skiensvassdraget og Arendalsvassdraget ble kanalisert, måtte partier med fosser og stryk forseres til fots eller med hest. I dag kan en ferdes med båt over hele Nisser og Vråvatn, og fra kysten til Dalen i Vest-Telemark og til Heddal og Notodden i Øst-Telemark.

3.1.2 Næringsliv

Jordbruk og husdyrhold, skogbruk og utmarksnæringer som jernvinne, gruvedrift og bergverksdrift har vært det viktigste næringsgrunnlaget i de indre områdene av Telemark inntil vårt århundre. Skien vokste tidlig frem som handelssentrum, mye p.g.a. disse næringene. Fra 1500-tallet og hollendertiden vokste flere småbyer opp langs kysten som følge av trelasthandel, sagbruk og skipfart. Vassdraga var av avgjørende betydning for skogbruket og trelasthandelen, men også jernverkene fant sin grobunn rundt elvene. Disse var samtidig avhengige av store mengder trevirke og trekull til konstruksjoner, smelting og støping.

3.1.3 Kulturarv

Telemark er kjent for sine mange bevarte middelalderbygninger og gjenstander, spesielt fra de indre delene av fylket. Dette forklares ofte med at området siden middelalderen har hatt stor andel av selveierbruk i forhold til resten av landet, og at det har vært jevne sosiale forhold.

I tillegg har det i disse områdene vært forhold for å bevare den immaterielle kulturen i form av skikker, sagn, eventyr, myter og folkeviser. Området inngikk derfor som en del av kjerneområdet for "funn" av norske tradisjoner som folkedrakter, folkemusikk og folkedikning, som var normdannende for den norske nasjonsbyggingen på andre halvdel av 1800-tallet.

3.2 Telemarkskanalen – historie og regional betydning

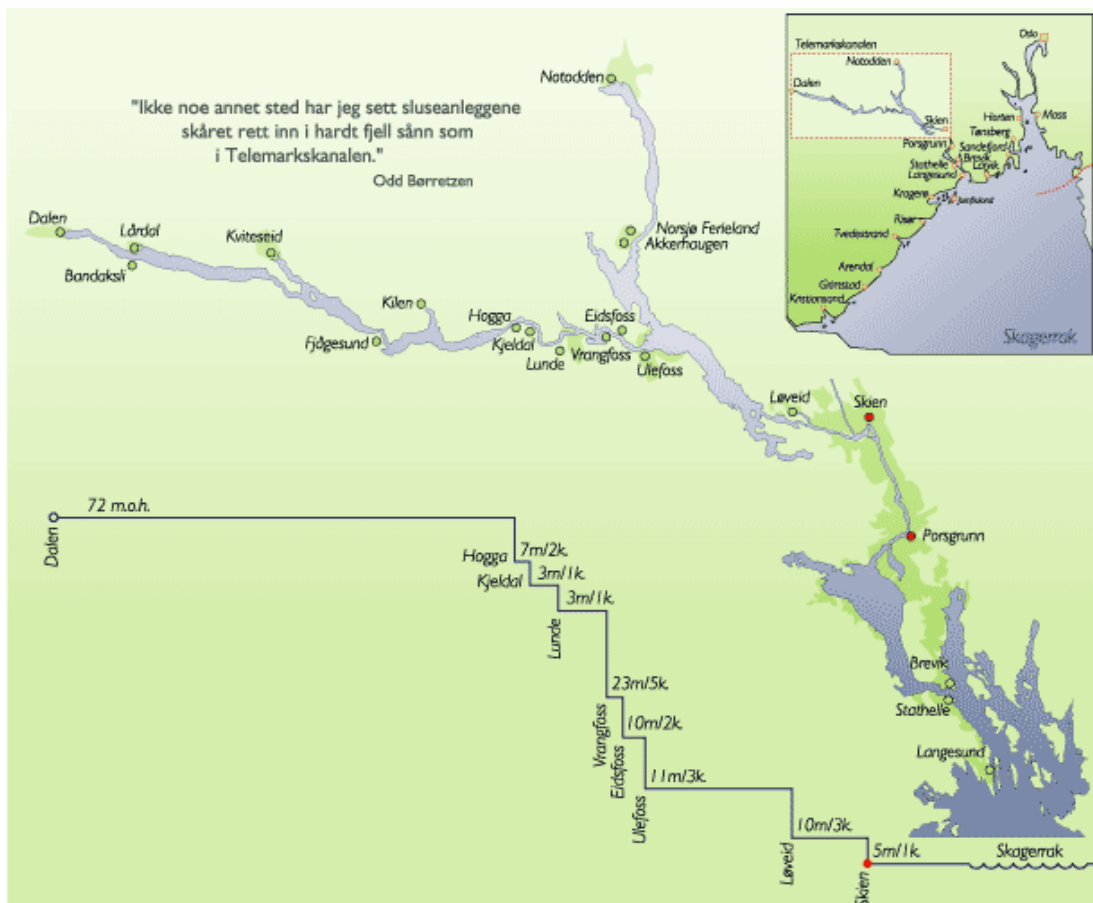
Telemarkskanalen har den unike egenskapen at den fra det åpne havet, trenger dypt inn i landet, like til de store fjellmassivene ved Hardangervidda. Stigningen på kanalen er ikke stor, men variasjonen i landskapets utforming og bruk har svært stor spennvidde. Kanalen berører som nevnt 6 forskjellige landskapsregioner.

Begrepet Telemarkskanalen er et nyere navn på to av tre kanaler med sluseanlegg i Telemark fylke. De to kanalene ble opprinnelig kalt Norsjø–Skienkanalen og Bandak-Norsjøkanalen. Av disse er Norsjø–Skienkanalen den eldste. Slusene her, i Skien og ved Løveid, ble bygd i tida 1854–1861. Kanalen binder Norsjø sammen med Bryggevatnet i Skien, og med Frierfjorden i Bamble, via Skienselva/Porsgrunnselva og Farelva (Dalland og Misund 1992).

Bandak-Norsjøkanalen ble åpnet i 1892 og binder flere store innsjøer og elvestrekninger sammen; Bandak, Straumane, Sundkilen, Kviteseidvatn, Fjågesund, Flåvatn, Straumen, Eidselva og Norsjø. Etter åpningen ble Bandak-Norsjøkanalen omtalt som et av «verdens åttende underverk» i europeiske reisehåndbøker. Strekningen Skien - Dalen er 105 km lang og har en løftehøyde på 72 meter. Det er åtte anlegg med til sammen 18 slusekammer, to store parkanlegg, 55 brygger og et stort antall bygninger for ulike funksjoner, anlagt i tiden 1880 – 1930.

Vannveien som strekker seg fra Heddalsvatnet til Norsjø ved Ulefoss er tradisjonelt kalt "Østkanalen", til tross for at denne strekningen består av naturlige vassdrag og ikke en utsprengt kanal. Østløpet er likevel tilrettelagt som en del av kanalsystemet gjennom oppdemmingen ved Løveid i Skien (1854-1860). Vannspeilet på Norsjø ble med dette tiltaket løftet to meter, noe som gjorde Sauarelva lettere farbar forbi strykene. Utviklingen av industrisatsingen på Notodden med Tinfos og salpeterfabrikken ville ikke vært mulig uten en regulært farbar vannvei fra Skien til Notodden.

Telemark fylkeskommune eier og forvalter sentrale deler av Telemarkskanalen som kulturminne og reiselivsprodukt, herunder teknisk-industrielle sluseanlegg, brygger, bygninger og parker. Fylkeskommunen overtok som eier i 1990 fra Olje- og energidepartementet.

Figur 4 Oversikt over det farbare kanal- og vannveisystemet langs Telemarkskanalen. (Kilde: Telemarkskanalen) I tillegg til de 8 sluseanleggene, er det flere viktige stoppesteder og bryggeanlegg langs kanalsystemet i drift. Det finnes også et stort antall større og mindre brygger som ikke er i drift i dag, men med et stort potensial i en framtidig vitalisering av kanallandskapet.

3.3 Aktivitet og bruk av kanalen gjennom tidene

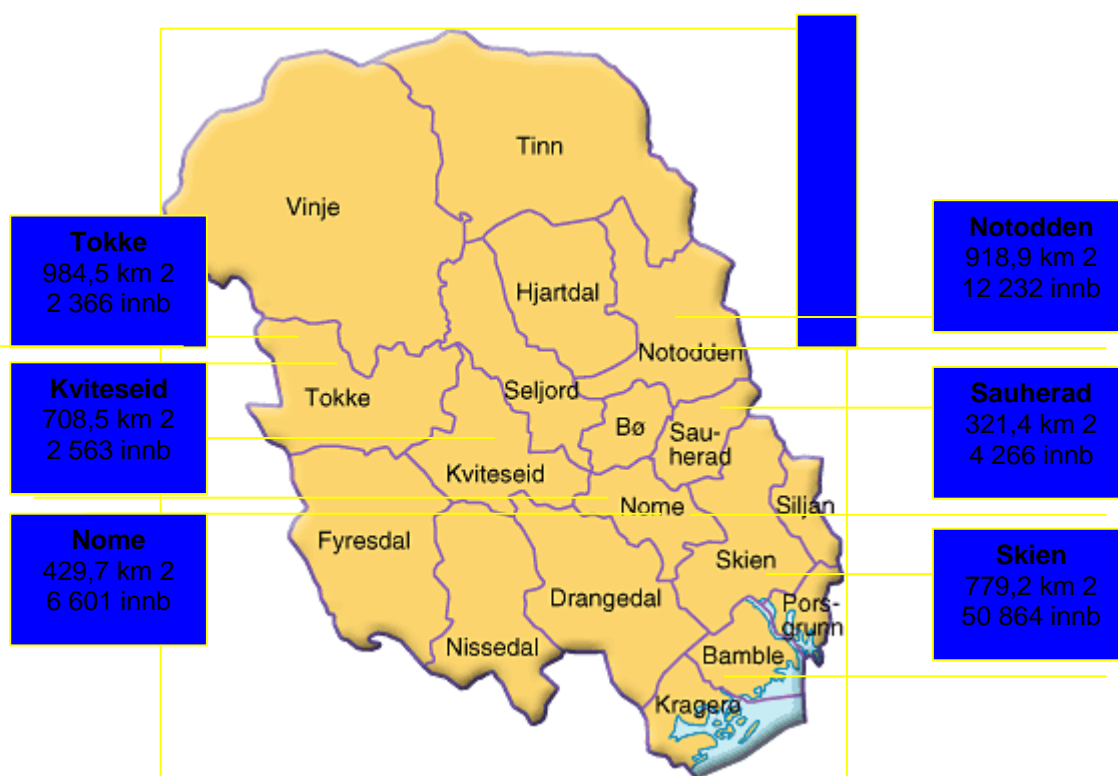
Telemarksvassdraget var en av de viktigste ferdsels- og transportveiene for befolkningen i området, selv lenge før kanalen ble bygd. Brynesteinen fra Eidsborg er det mest kjente og kanskje det viktigste produktet som ble fraktet gjennom vassdraget. I flere hundre år, helt tilbake til vikingtida, ble så store mengde brynestein ført nedover vassdraget til utløpet ved Skien at det må kalles en forhistorisk industri (www.visitdalen.no).

På samme måte som brynesteinen, ble landbruksprodukter som smør, kjøtt, skinn og huder fraktet til byene der en brakte med seg andre varer, nyheter og kulturelle impulser tilbake. Telemarkskanalen har også vært et viktig fløtervassdrag, særlig fra 1600-tallet med økte tømmerpriser og behov for å hente tømmer langt inn i landet. Før kanalen ble bygd ble tømmeret fløtet som løstømmer til sagbrukene på Ulefoss og Skien. Dette medførte store problemer, spesielt der store tømmervaser samlet seg i trange partier, f.eks. i Steinfoss og Vrangfoss. Ikke bare førte dette til tap av tømmer og uforutsigbare inntekter for skogeierne, men, også for jordbruksområdene langs vassdraget der store innmarksarealer ble satt under vann som følge av oppdemming. Den kontrollerte fløtingen som ble mulig som resultat av kanaliseringen var derfor et stort fremskritt for mange (Dalland og Misund 1992); www.visitdalen.no).

Fra de mange bondegruvene og større gruvene som på Åmdals Verk og Gulnes, var det malm og mineraler som skulle føres ut. Også her var det naturlige valget vannveien. I tillegg til tømmertransporten har persontransporten tradisjonelt vært kanalens viktigste inntektskilde. Passasjerbåten *M/S Victoria* har trafikkert Telemarkskanalen siden 1882 og går fremdeles i turisttrafikk fra Skien til Dalen i Tokke kommune. *M/S Henrik Ibsen*, som trafikkerte kanalen fr 1992 er under oppgradering i regi av Telemarkskanalen Skipsselskap AS, som også eier Dalen hotell. Fra sommeren 2010 skal båten igjen settes i rutegående trafikk.

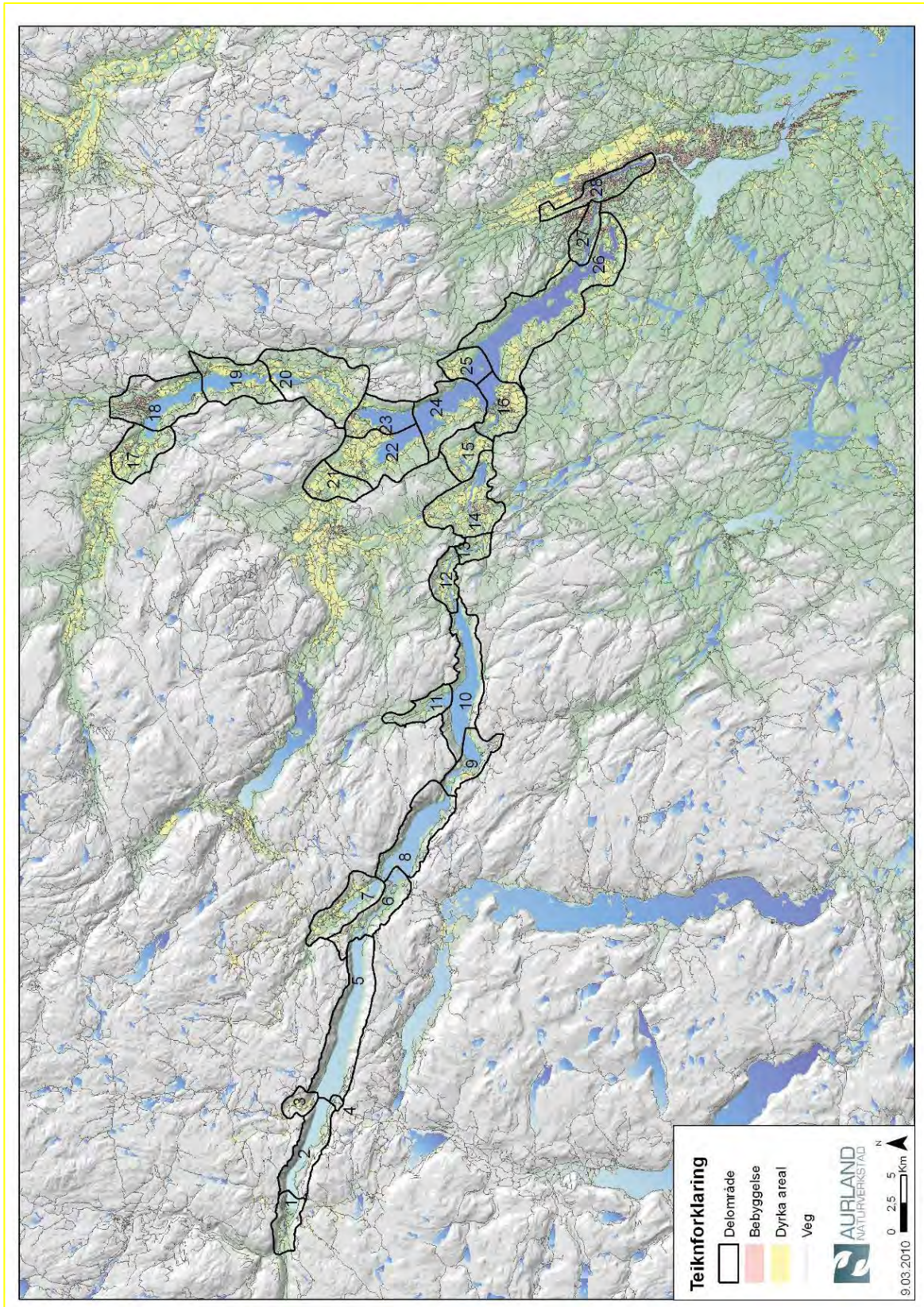
3.4 De 6 kanalkommunene

Samlet omfatter de 6 kanalkommunene et areal på mer enn 4100 km². Dette utgjør om lag 27% av Telemark fylke. Befolkningen i kanalkommunene omfatter opp under 80 000 innbyggere, hvorav Skien kommune alene har en befolkning på 50 000.

Figur 5 Kart over Telemarkskommunene (Kilde "Telemarkskanalen som regionalpark – rapport fra forprosjekt", Telemark fylkeskommune 2008).

4 Analyse av 28 delområder langs kanallandskapet

Figur 6 Kart over Telemarkskanalen og vannveisystemet med 28 delområder inntegnet

Gjennom befaringer og analyser har vi identifisert ulike karakterområder som reflekterer landskapet og hovedmotivene for utvikling i området. Disse kan inngå som del av grunnlaget for en avgrensning av kanallandskapet.

De 28 delområdene langs kanallandskapet er:

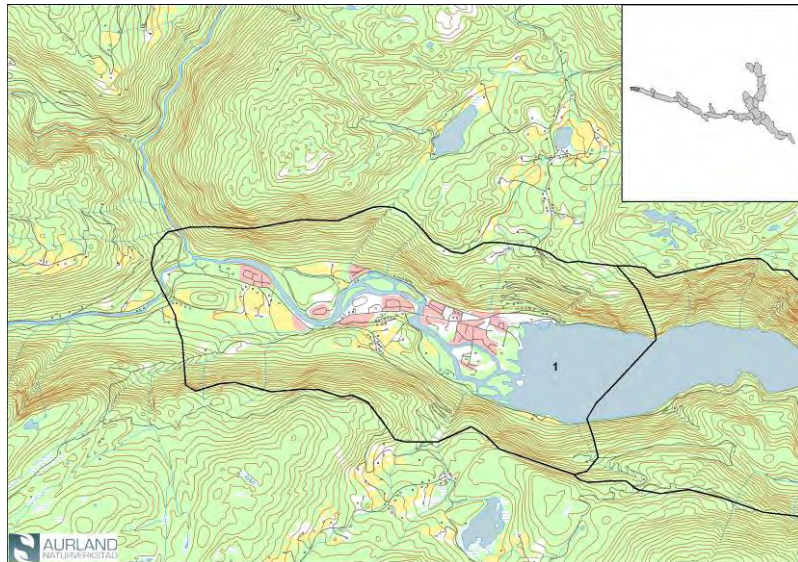
1. Dalen	15. Tveitankroken – Vrangfoss - Eidsbygda
2. Bandak vest	16. Ulefoss
3. Lårdal	17. Heddal
4. Bandaksli	18. Notodden
5. Bandak øst	19. Hjuksebø
6. Straumane	20. Sauarelva
7. Sundkilen	21. Evju-Hørte
8. Kviteseidvatnet	22. Gvarv
9. Fjågesund	23. Akkerhaugen
10. Flåvatn	24. Sannes/ Romnes
11. Kilen	25. Valebø
12. Flåbygd	26. Jordbruksbygdene langs Norsjø
13. Hoggå og Kjeldal	27. Skotfoss
14. Lunde	28. Skien

Hvert område blir presentert med detaljert kart, bilder og omtale av følgende tema:

<i>Omtale av området</i>	Omtale av landskapets innhold i området
<i>Landskapskarakter og særpreg</i>	Kort beskrivelse av områdets spesielle kjennetegn
<i>Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)</i> - Natur - Kulturhistorie - Sosiale og kulturelle ressurser / aktiviteter/møteplasser	Muligheter for utvikling/videreutvikling av landskapsressursene i området
<i>Aktuelle tiltak</i>	Tiltak som kan bidra til utvikling

Av praktiske grunner er det ikke lagt inn tegnforklaring til hvert enkelt detaljkart. For oversiktens del er den vist her:

Teiknforklaring	
	Bygning
	Veg
	Elv
	Ekvidistanse
	Skog
	Dyrka mark
	Bebyggelse
	Div. anlegg
	Myr
	Vatn

Figur 7 Kart over delområde 1, Dalen

Figur 8 Den nye kloppen over Tokkeåi, sør for Dalen sentrum, er en viktig del av turstinettet i sentrumsområdet

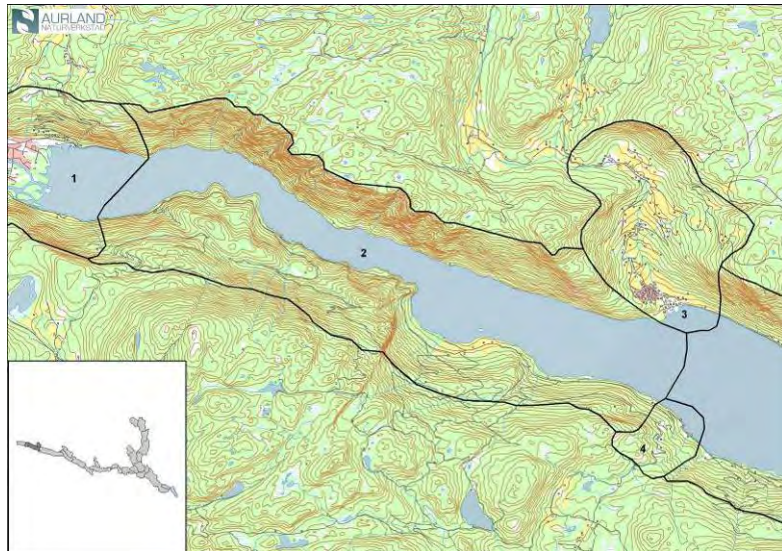

Figur 9 Oversiktsbilde over Dalen og det fjordprega landskapet som omkranser Bandak. Båtene som legges til ved brygga på Dalen har reist mer enn 100 km fra havnivået.

Foto: Arne Rosland

Delområde 1: Dalen

Omtale av området	
<p>De trange, dype dalformasjonene som isen har gravd ut i Vestre del av Telemark har gitt grunnlag for et kontrastrikt og dramatisk landskap. Opplevelsesverdiene knyttet til dette landskapet kan på mange måter sammenliknes med Vestlandsfjordene. Innlandsfjorden Bandak strekker seg tilnærmet i retning øst-vest i landskapet. Lengst vest munner elvene Dalåi og Tokkeåi ut i Bandak og danner en relativt smal elveslette. Fra sletta stiger dalsidene bratt opp til 500-600 m o.h. der landskapet igjen flater ut stedvis til slake lier og terrasser av varierende størrelse.</p> <p>Delområdet omfatter elveslettene rundt elveosen. Kommunesenteret Dalen med tilhørende administrative funksjoner, er innfallsport til Telemarkskanalen fra/til vest. Stedet har lange tradisjoner som ladeplass, utskipingsplass og bruk av kanalen som transportåre. Bl.a. kan jern fra Hardangervidda, som kom om Møsvatn og Totak i Vinje, ha funnet veien ut i verden gjennom Telemarkskanalen fra Dalen. Utskiping av brynestein fra bruddene på Eidsborg foregikk også herfra gjennom flere hundre år.</p> <p>Ved utløpet til elva er området bevart som våtmark og skogsområde med en stor bestand av bever. Gjennom området er det etablert en tur- og natursti med bruer og klopper over elveløpene. Området er populært sportsfiskeområde. I tillegg er dette et viktig hekkeområde for ande- og vadefugler.</p> <p>Området er et kulturelt knutepunkt der det utøves tradisjonshåndverk og tradisjonsmusikk. Kraftproduksjon gir Tokke kommune gode, stabile inntekter. Mye av næringa i området er ellers tufta på reiseliv. Her finner vi bl.a. Dalen hotell, B&B, campingplass, bygdetun med stavkirke og museum og småbåthavn med kanoutleie, sommerkafé og kanalutstilling. I tillegg har stedet et variert næringsliv som sølvsmeder, dagligvarehandel, verksteder, spisesteder, håndverkere osv. Dalen hotell har tradisjonelt hatt en nøkkelrolle i forhold til turistutvikling og reiser på Kanalen. Hotellet kjøpte i 2009 kanalbåten M/S Henrik Ibsen. Den blir satt i rute fra våren 2010. Husmannsplassen Rui med utsikt til Dalen brygge og Telemarkskanalen er tilrettelagt for publikum og har et stort besøk i løpet av sommeren.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Dypt nedskåret dal- og innlandsfjordlandskap med jordbruk, tettsted og allsidig næringsliv der industri og reiseliv står sterkt. Tradisjonssterkt, kulturelt knutepunkt med sterke røtter og tilknytning til transport og reiseliv på kanalen. Viktig innfallsport til kanallandskapet.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Tokkeåi med forgreiningene i elvedeltaet utgjør et attraktivt og verdifullt naturmiljø med stor opplevelsesverdi- Elva er godt egnet til fiske og har et stort utviklingspotensial med genuin storaurestamme.- Våtmarks- og skogsområdene gir gode muligheter til å oppleve bever og annet dyreliv- Spesielt varmekjær flora	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Historien om omformingen av et tradisjonelt jordbruksamfunn gjennom utbygging av vannkraft fra 1950-tallet og industrialisering- Den levende sølvsmedtradisjonen gir muligheter for opplevelse av håndverkets betydning, historisk og i dag.- Kulturhistorie gjennom å følge smedens arbeid og gjennom salg av produkter.
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Stier og bruer/klopper gir mulighet for nær opplevelse av elva gjennom vandring- Småbåthavna er en viktig ressurs for "privat" båtliv på Bandak og kanalen i helhet- Tilrettelegging av korte og lange turstier og krysningspunkt over Tokkeåi,- "Oldemors gatefrokost", årlig arrangement med tradisjonsmat på gata, "Viser ved kanalen"- Dalsmarken, årlig salgsmesse og marked med røtter tilbake til 1700-tallet. Dalen bryggjeutstilling- MS Henrik Ibsen er innkjøpt av Dalen Hotel, restaurert og skal settes i trafikk på Telemarkskanalen fra 2010- Dalen Hotel, godt bevart historisk hotell i dragestil	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Etablere informasjonsportal og besøksenter for reisende om Telemarkkanalen og regionalparken- Utvikle og koordinere reiseopplevelser i distriktet, med fokus på koplingen mellom utnyttning av naturressurser og transport på vannveien til havet. Utvikle Rui som reiselivstilbud.- Utvikle opplevelsestilbud for reiselivet basert på folkemusikk og håndverkstradisjoner. Etablere Dalen Vel- Utnytte fiskeressursene i Bandak/Tokkeåi både som opplevelsesaktivitet og som produkt til levering til reiselivsbedriftene på Dalen.- Kommunikasjon til museum og andre fasiliteter – eks. utleie av transportmiddel	

Figur 10 Kart over delområde 2, Bandak vest

Figur 11 Tøffere enn Besseggen” Utsikt fra stien mellom Lårdal og Dalen. På andre siden av Bandak skimtes vegen mellom Dalen og Bandaksli – en velegnet sykkelrute med mange fine natur opplevelser

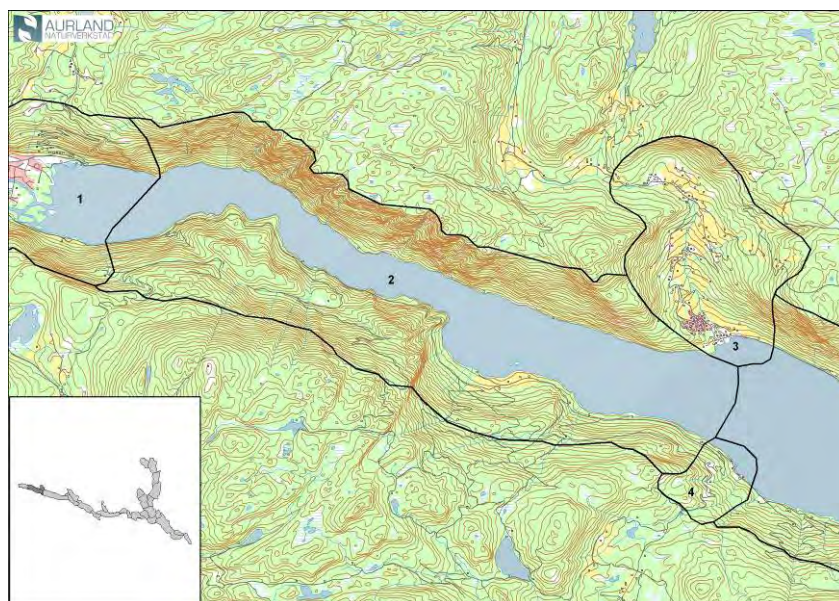
Foto: Jørgen Kasin

Figur 12 Bandak sett mot øst fra utsiktspunktet Døli. Naturstemningen egner seg som ramme for gamle sagn og fortellinger!

Delområde 2: Bandak vest

Omtale av området	
<p>Tverrprofilen av dette landskapsområdet er dramatisk og usedvanlig, der vannspeilet til Bandak bare 72 moh, forsterker den dramatiske opplevelsen. I hovedsak grankledde fjellsider strekker seg langs begge sider av innlandsfjorden opp til 848 m o.h. på det høyeste. Mellom Dalen og Lårdal/Bandakslid danner innlandsfjorden en trang og uoversiktlig passasje i landskapet. Fjellsidene på nordsiden bidrar sterkest til det innelukkede preget, mens fjellsidene på sørsiden er noe slakere og mer åpne mot områdene rundt.</p> <p>Lauvvik-gårdene på sørsiden av Bandak utgjør et aktivt kulturlandskap og framstår som en betydningsfull kontrast til de vanskelig tilgjengelige skog- og utmarksområdene. På sørsiden er det aktiv skogsdrift. Vegforbindelsen mellom Dalen og Bandakslid går på denne siden av vatnet (her går også Nasjonal Sykkelrute nr2).</p> <p>De bratte fjellsidene på nordsiden har et mer urørt naturpreg. Vest for Lårdal ligger bl.a. Heddedalane Barskogreservat. Fjellplatået på nordsiden av Bandak blir mye brukt til friluftsliv og rekreasjon. Et eksempel på dette er Lårdalsstigen, "Tøffere enn Besseggen", en tilrettelagt turrute med overnattingshytte mellom Lårdal og Dalen som er del av aktivitetstilbudet til de fastboende og tilreisende.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Karakteristisk "vestlandsfjordprofil" på landskapet. Bratte, ensarta skogssider på nordsiden. Slakere, åpnere skogssider med vei og noe bosetning på sørsiden.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- De storskala landformene og vannet er en betydelig opplevelsesressurs- Fiske som nærings- og fritidsressurs	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Turisme- og transporthistorien er en ressurs for opplevelse- Lårdalsstigen "Tøffere enn Besseggen"- Strekka mellom Dalen og Bandakslid har flere gruver der det m.a. ble tatt ut Flusspat- Her er flere nedgrodde kulturminner som skogshus, stølar- Her er gamle brygger m.a. for utskipping av malm
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Vest-Telemark Museum arrangerer familieaktiviteter som bueskyting, jonsokfeiring og lafting i tillegg til konserter og andre kulturarrangementer- Lårdalsstigen "Tøffere enn Besseggen"- Veien mellom Dalen og Bandakslid – Nasjonal Sykkelrute Nr. 2- Lauvvikøy - villcamp	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Kommersialisering av fiskeressursen både som matprodukt og opplevelse- Legge til rette for utforskning av "fjordopplevelsen" og formidle kunnskap om fjordbegrepet og Norge som et fjordrike.- Utvikle kombinasjonsturer med båt, sykkel, stivandringer etc i området mellom Dalen og Lårdal.	

Figur 13 Kart over delområde 3, Lårdal

Figur 14 Lårdal er en frodig jordbruksbygd med klima tilpasset varmekrevende arter

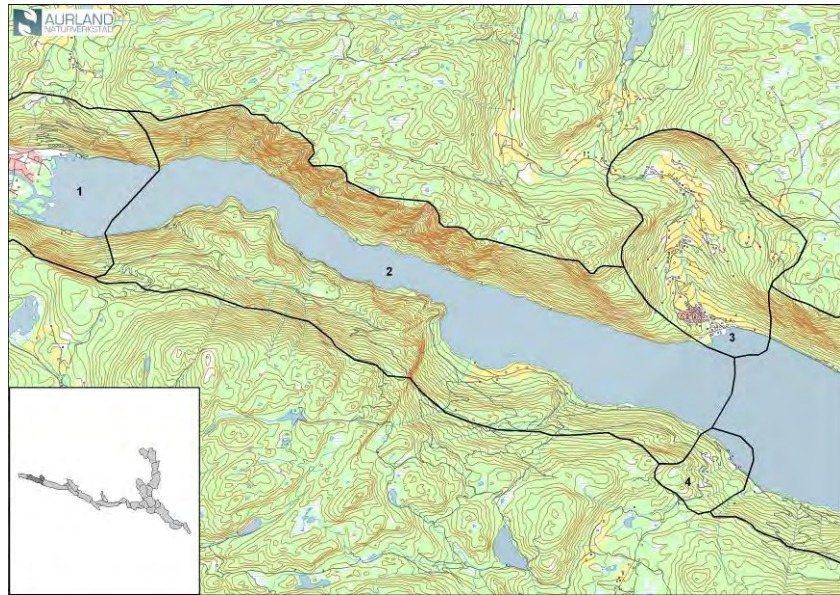
Foto: Jørgen Kasin

Figur 15 Lårdals Ark er bygd på dugnad som en del av ungdomsarbeidet i bygda

Delområde 3: Lårdal

Omtale av område	
<p>Sørvendt, åpent dalføre som danner en kile inn i det bratte fjellpartiet som skiller Bandak fra det høyereliggende platået.</p> <p>Elva Lårdalsåi er et sentralt landskapselement i dette rommet. Langs det slake dalføret rundt elva ligger jordbruksområder og bosetning som bryter de skogkledde lisidene langs innlandsfjorden. Bygda har et særs mildt klima med stort innslag av edelløvskog og annen varmekrevende vegetasjon. Klimaet gir usedvanlig gunstige vilkår for dyrking av varmekrevende vekster som vanligvis ikke trives på friland i Norge (eks. fersken og aprikos). Landskapet er i noen grad preget av gjengroing som følge av nedlegging av gårdsbruk og reduksjon i husdyrholdet.</p> <p>Funn av bergkunst som viser båtfigurer og en skålgrop, gir indikasjoner på at bosetningen i Lårdal trolig spores tilbake til yngre bronsealder (1100-500 f.Kr.). Lårdal brygge er stoppested for kanalbåtene, og det har tradisjonelt vært gjestgiversted og ulike tilbud for overnatting i Lårdal. Uttransportering av produkter fra et stort omland (Vinje/ Hardangervidda)</p> <p>Gammelt kommunikasjons- og administrasjonssenter som for Lårdal kommune. På 1800-tallet var både sorenskriver og distriktslege for øvre deler av fylket lokalisert her.</p> <p>Bosetning bygd opp gjennom industrihistoria. Kraft frå Lårdalsåi gav grunnlag for ullspinneri, sagbruk og møbelfabrikk. Dette gav en sterk arbeiderkultur.</p> <p>Bygda er med i Småsamfunnsatsingen med prosjektet <i>Lårdal Liv Laga</i>. I prosjektet er rydding og skjøtsel av kulturlandskap, engasjering av ungdom, økning i antall arbeidsplasser og styrking av bosetning, i tillegg til etablering av møteplasser målsetninger, som ei motvekt mot fraflytting fra bygda. Et pensjonat og en campingplass driver i dag aktivt i tilknytning til gjestebrygga. Dagligvarebutikken ble nedlagt for kort tid tilbake, mens grendehuset og et oppvekstsenter med barnehage og skole er i aktiv drift.</p> <p>Lårdalsstigen, "Tøffere enn Besseggen", er en turrute mellom Lårdal og Dalen og inngår som del av aktivitetstilbudet til de fastboende og tilreisende.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Åpent jordbruksdalføre med tradisjonelt kulturlandskap delvis preget av gjengroing. Svært gunstig klima. Brygge og småbåthavn, overnatting og andre tilbud til turister.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Gunstig lokalklima som ressurs for nisjeproduksjoner av honning, bær, frukt og grønnsaker- Stort omfang av edelløvskog o.a. varmekrevende vegetasjon som ressurs for trehåndverk?- Natursti- Viktig vinterbeite for hjortevilt	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Anløpssted for kanalbåtene.- Førhistoriske kulturminner – helleristninger- Gammel nedlagt kraftstasjon- Anna industrihistorie så som spinneri, sagbruk, trevarefabrikk og brynesteinsforedling- Gågehaug – gammel avrettingsted med gravrøys
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Brygga- Utviklingsprosjekt – Lårdal Liv Laga og ungdomsprosjektet Lårdals Ark.	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Utvikle jordbruket i retning småskala produksjon av råvarer til forsyning av hoteller, kanalbåter og serveringsvirksomheter i området- Utvikle et hageprosjekt med fremmede og sjeldne arter som kan trives i det gunstige klimaet- Restaurere gamle kulturminne som kraftstasjon med inntaksdam, og taubane for tømmer med overbygg over hovedveg	

Figur 16 Kart over delområde 4, Bandakslie

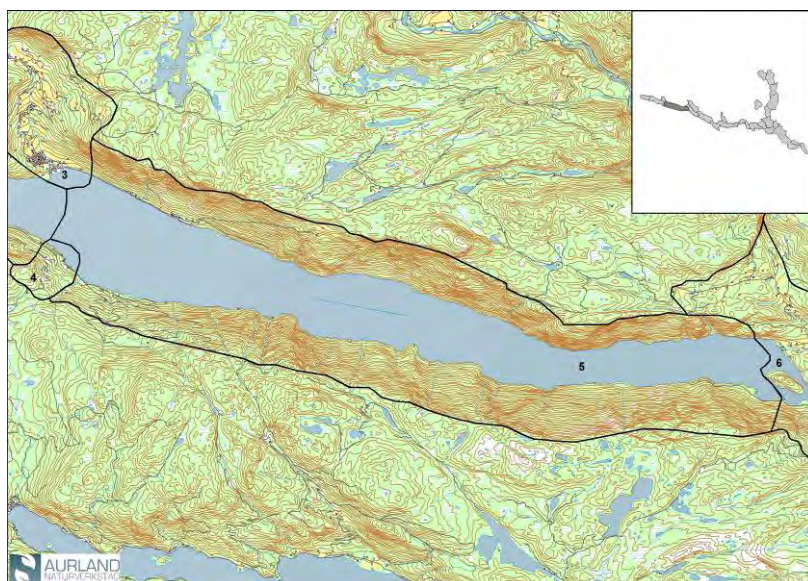
Figur 17 Det gamle venteskuret på Bandakslie huser i dag en historisk fotoutstilling med stort potensial for ytterligere bruk og videreutvikling

Figur 18 Sveitervillaen ved brygga på Bandakslie ble tidligere drevet som pensjonat

Delområde 4: Bandaksli

Omtale av området	
<p>Vis a vis Lårdal, på sørsiden av Bandak har lisidene et noe slakere preg, uten at det har en tydelig dalutforming. Den vesle grenda Bandaksli med bosetning og noe jordbruksareal ligger konsentrert i det skrånende terrenget mot vatnet.</p> <p>Ved Bandak ligger et nedlagt bryggested. Her står en sveitservilla som tidligere ble drevet som pensjonat. I mellomkrigsåra var det i tillegg både postkontor, butikk og bensinstasjon i drift i bygningene ved brygga. I venteskuret på brygga henger en informativ fotoutstilling om historikken til Bandaksli og området rundt. Bygda var tidligere et sentralt knutepunkt i transporten av malm fra gruvene på Åmdals Verk, og var i tillegg viktig i forhold til persontransport på kanalen. Her gikk person- og varetransport videre til Fyresdal. Bygda har i dag mistet denne funksjonen og utgjør derfor et mer perifert område, men sommerstid er sykkeltrafikken stor forbi her.</p> <p>Vegforbindelse til Krossli går i krappe svinger opp lisida og gir tilkomst til gårdsbrukene som ligger som lysninger i skog-og myrlandskapet. Veggen knytter Bandak til Vråliesen og Vråvatn, som hører til Arendalsvassdraget.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Skogkledd liside med bosetning og brygge med tydelig historie knyttet til kanalen, men uten tydelige funksjoner i dagens samtid. Tidligere skaffa disse skogliene virke til industrien i Lårdal.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Landform som åpner for ferdsel på tvers av Bandak, og som skaper god tilgjengelighet	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Fotoutstillinga i venteskuret på brygga kan brukes som element i læringsopplegg om kanalens betydning for industrien i området før jernbane og vei tok over som transportmiddel- Gruver- Hekti – utligningsinstallasjon i stigningene opp frå Bandaksli- Utskipingshavn for malmen fra gruvene i Åmdals Verk- Det er et stort gruvemuseum på Åmdals Verk
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Brygga kan brukes til anløp med båt- Mulighet for å legge til med kajakk på stranda- Veien mellom Bandaksli og Dalen er godt egnet til sykling – Nasjonal Sykkelrute nr 2	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Legge til rette for rast for syklister, padlere m.m., inkludert informasjonstiltak rundt dette- Vurdere om det er aktuelt med tilbud for transport mellom Bandaksli og Lårdal- Opprusting og utnytting av den røde bygningsmassen, med gammel landhandel og postkontor, til å restaurere og skape aktivitet.	

*Figur 19 Kart over delområde 5 ,
Bandak øst*

*Figur 20 Veien langs Strondine
ved Lårdal er godt egna til sykling
og opplevelser av kulturlandskap*

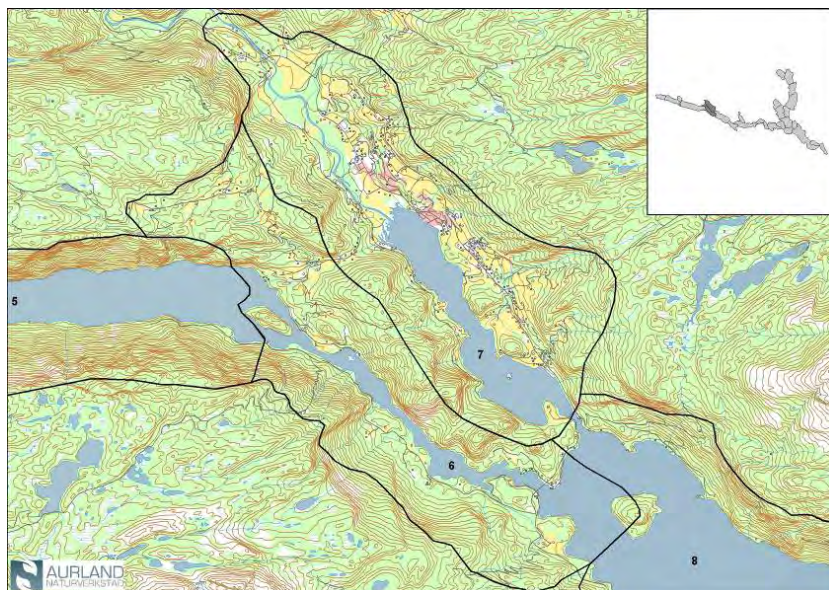

*Figur 21 Østlige delen av Bandak
danner et åpent landskapsrom
mellom de skogklede fjellsidene*

Delområde 5: Bandak øst

Omtale av området	
<p>Fra Lårdal og Bandakslia til enden av Bandak ved Bandaksøy i øst vider innlandsfjorden seg ut til en videre og rakere fjordstrekning, der graderingen på fjellsidene bidrar til det åpne preget. Fjellsidene er skogkledde og strekker seg langs begge sider av innlandsfjorden opp til 800 m o.h. på det høyeste. På nordsiden vokser varmekjær edelløvskog og sjeldne planter.</p> <p>Områdene består i hovedsak av utmark der det blir drevet skogbruk. I de bratte liene på nordsiden er det bygd skogsbilveier. I skogen ligger sporadiske innmarksområder med gårdbosetning. Områdene blir ellers brukt til friluftsliv og rekreasjon der rydding og tilrettelegging av turstier er et satsningsområde.</p> <p>I området finnes også noe bosetning. Fra Lårdal går det vei langs stranda og gårdene, kalt Strondine og opp til den nedlagte gården Flekstveit. Veggen går videre ned til Lindeviki som i dag er kanocamp. I eldre tid var gården regna som den største i Vest-Telemark. Flekstveitloftet fra ca. 1780 står i dag på Kviteseid bygdetun.</p> <p>St. Olavs skip er et landemerke på sør og østsiden av Bandak. Fjellformasjonen som ligner et skip er knyttet til et sagn som Olav den Helliges skip som gikk til grunn da han skulle kristne trollene. Reisende med båt kjenner denne strekningen av Bandak som en "transportetappe der det skjer lite".</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Åpen fjordstrekning med bratte, regelmessige fjellsider kledd med skogsvegetasjon. Lite preg av bosetning og tekniske anlegg i området, utenom Strondine og skogsveger under hundstøynuten. Attraktivt turområde for fastboende og tilreisende.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Naturprega område uten nevneverdig bebyggelse- Nærkontakt med natur- Mulighet for fiske- Stille naturopplevelser på vann og til lands- Lindeviki Storskog barskogreservat- På sørsida av Bandak er det gamle og stor granskog. Et av trea er nærmere 40 meter høgt.	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Historien om Flekstveit-gården som den største gården i Vest-Telemark gir innblikk og perspektiver i forhold til kulturhistorien i området: Fra storgård til avsidesliggende turperle- Sagn og Olav den Hellige knyttet til fjellformasjonen viser menneskers aktive forhold til landskapet rundt seg- Kvartsbrotet Gullnes der det ble henta ut ildfast stein til industrien i Grenland- Mange gamle gruver med spennende geologi i heile området langs sørsida av Bandak
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Gjesteboka på Flekstveit er lagt ut på internett og utgjør et sosialt medium (http://laardal.no/lardal-liv-laga/turvegar-og-bygdehistorie/helsingar-fra-boki-pa-flekstveit)- Lindeviki kanocamp er tilrettelagt for telting med toalett og søppeltømming	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Planlegge for å sikre og bevare det sterke naturpreget- Tilrettelegge for å kunne gå i land med kano/ kajakk på egnede steder langs vatnet	

Figur 22 Kart over delområde 6 og 7, Straumane og Sundkilen

Figur 23 Bandaksøy og Straumane ved Tveitgrendi har stort potensial som ressurs for brukere av fritidsbåter

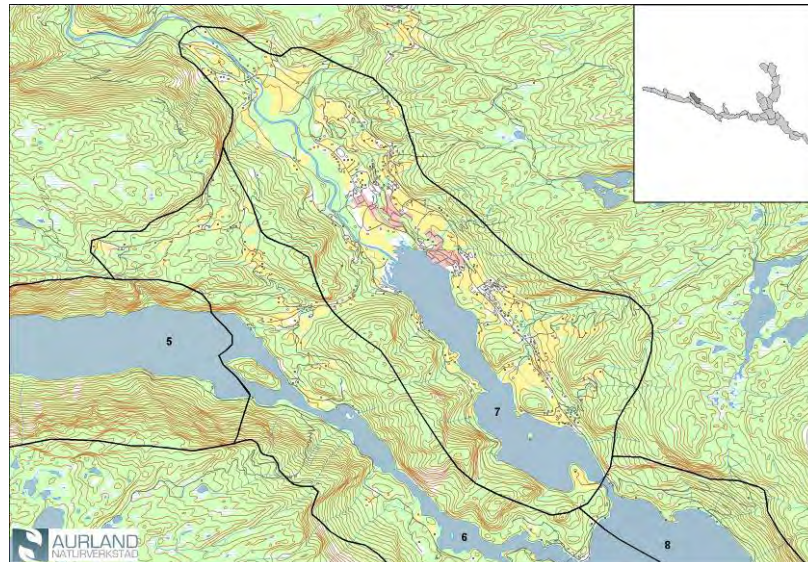
Figur 24 Kviteseid gamle kyrkje sin strategiske plassering ved innsnevringen av vassdraget og ved landveien knyttet til Vrådalen tyder på at stedet er et gammelt maktsentrum som trolig kontrollerte mye av ferdselen i området.

Delområde 6: Straumane

Omtale av området	
<p>Mellom Bandak og Kviteseidvatnet snevres vassdraget kraftig sammen til et sund med navnet Straumane. Sundet danner en lukket korridor i landskapet. De små øyene i hver ende av sundet, Bandaksøy og Bukkøy, forsterker opplevelsen av å være i et lukket rom.</p> <p>På nordsiden av Straumane ligger Tveitgrendi, en liten grend, topografisk atskilt fra Kviteseidbygda av en langsgående åsrygg som hindrer sikt mellom de to områdene. Grenda er prega av aktivt jordbrukslandskap og bosetning. På sørsiden ligger i hovedsak skogskledde lisider og spredt bosetning som tradisjonelt besto av husmannsplasser. En rekke arkeologisk funn forteller at bygda har vært bosatt tilbake til steinbrukende tid.</p> <p>Strategisk, ved utløpet til Kviteseidvatnet, ligger Kviteseid gard med Kviteseid gamle kyrkje (steinkirke fra middelalder) og bygdetun. I landskapet gir kirka og gården sammen et inntrykk av at dette har vært et gammelt maktsentrum.</p> <p>Telemarksvegen danner en nord-sørgående akse som binder området sammen med Vrådalen og Arendalsvassdraget i sør og med Morgedal og hovedferdselsåren E134 i nord.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Langsmalt lukket landskapsrom og knutepunkt med lange historiske tradisjoner. Området representerer overgangen mellom to store Telemarksvann, og utgjør et sceneskifte i kanallandskapet. Aktivt kulturpreg med spredte gårdsbruk langs vannveien.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Sundet mellom Bandak og Kviteseidvatn som spennende overgang mellom to store innsjøer- Landskapet er en ressurs i forhold til småbåtliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Gamle Kviteseid med gården og kirka – eksempel på sammenhengen mellom gamle maktsentra og kirkers plassering i landskapet (kontrollfunksjonen)- Husmannsplasser og plassering i landskapet (ved sjøen)- Rydde fram gamle kulturminne langs vassdraget i Straumane- Rydde dei gamle ferdelsårene frå Telemarksvassdraget ved Spjotsodd og over til Arendalsvassdraget i Vrådalen- Samferdselshistoria mot Vrådalen med kanalbåten Fram og sambandet over Nisser samt opp slusene i Vrådalen til Vråliesen
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Kviteseid bygdetun og Kviteseid gamle kirke, møteplass og kulturell arena- Småbåtanlegget i Straumane ved Bandaksøy- Sykkelvegen langs kanalen opp til Vrådalen, videre til Vråliesen og Bandakslia- Reiselivsbedrifter, golfbane, m.m.i Vrådalen	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikle plan for skjøtsel og pleie av landskap og vegetasjon langs vannveien- Utvikle tilbud til brukere av småbåt i form av gjesteanlegg	

Figur 25 Kart over delområde 7, Sundkilen

Figur 26 Kviteseidbygda ved Sundkilen er et eksempel på stedsutvikling som fulgte av etableringen av Telemarkskanalen.

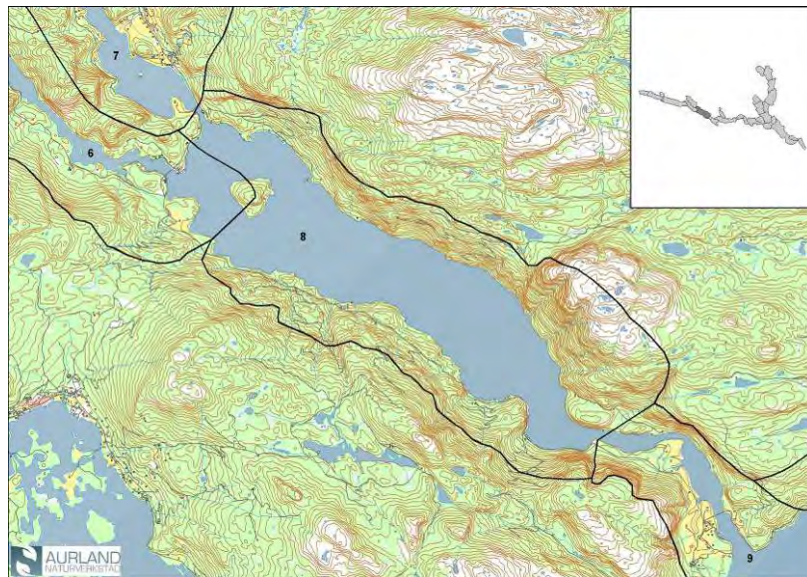
Figur 27 Kviteseid brygge er et viktig anløpssted for kanalbåtene med lange historiske røtter for områdets bruk av vassdraget

Delområde 7: Sundkilen

Omtale av området	
<p>I nordvestre ende snevres Kviteseidvatnet inn til et kort, smalt sund for igjen å utvides til en smal fjord - Sundkilen. Nordvest i kilen renner den store Dalaåi og flere mindre elver (Morgedalsåi, Bergalsåi) ut i vassdraget. På elvesletta rundt Sundskilen ligger Kviteseidbygda, bestående av et sentrumsområde med bymessig preg (Kviteseidbyen) og store omliggende områder med aktivt, moderne landbruk og bosetning.</p> <p>Kviteseidbygda med Kviteseidbyen er kommunesenteret i kommunen og administrasjonssenter i Vest-Telemark. Her er offentlige regionale funksjoner for Vest-Telemark-regionen lokalisert med tilhørende fagmiljø innen offentlig administrasjon og tjenesteytelse. I bygda på sørvestsiden av Sundkilen ligger privatskolen, Kvitsund vidaregåande skule, en kristelig privatskole med internat og stort skoleanlegg. På sommerstid drives internatet som pensjonat.</p> <p>Kviteseidbyen vokste fram som direkte resultat av åpningen av Telemarkskanalen og den økende trafikken som fulgte med dette. I dag livnærer bygda seg, i tillegg til landbruket, på reiseliv og vannkraft.</p> <p>Kviteseid brygge er et viktig element i forhold til båttrafikken på Telemarkskanalen.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Avsnevret kil fra hovedvassdraget. Bosatt område med regional sentrumsfunksjon og aktivt jordbruk. Historisk knutepunkt og viktig anløpssted for kanalbåter.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Kilen med vannet som allsidig ressurs for bading og fritidsbruk- Ågapet, våtmark med rikt fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Fløtervirksomheten som hadde et knutepunkt er en kilde til kunnskap og forståelse av vassdragenes betydning tilbake i tid- Kviteseidbyen er et godt eksempel på samfunnsutviklingen som fulgte av åpningen av kanalen
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Viktig anløpssted for kanalbåter- Badeplasser- Handelssentrum	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikling av informasjonsportal- Etablere serviceanlegg knyttet til kajakk, kano og sykler	

Figur 28 Kart over delområde 8, Kviteseidvatnet

Figur 29 Utsyn fra sørsida av Kviteseidvatnet mot Bukkøy

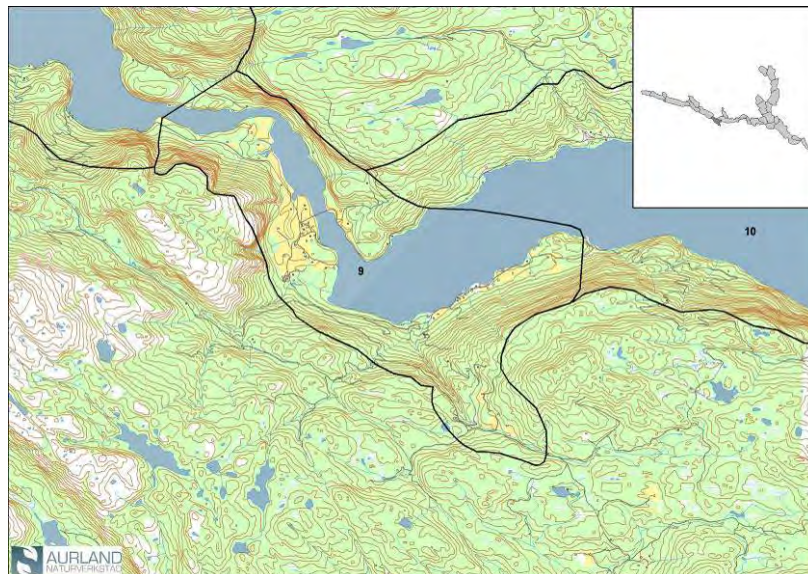
Figur 30 Kviteseidvatnet utgjør et åpent landskapsrom, omkranset av skogkledde fjellsider

Delområde 8: Kviteseidvatnet

Omtale av området	
<p>Øst for Bukkøy vider Kviteseidvatnet seg ut til en stor, åpen innsjø. Det åpne landskapsrommet er avgrenset av skogkledde fjellsider som er noe slakere på sørsiden enn på nordsiden av vannet. På nordsiden av Kviteseidvatnet reiser det seg et bratt og majestetisk fjellparti under Brakandalsfjellet (944 moh). Nord for dette ligger Brokefjellet noe mer tilbaketrukket, men som et betydelig fjellmassiv (1074 m o.h.).</p> <p>Områdene består av hovedsakelig av utmark der det blir drevet noe skogbruk. Områdene blir ellers brukt til friluftsliv og rekreasjon. På sørsida av innsjøen går Fjågesundvegen mellom bygdene Kviteseid og Fjågesund, i tillegg til flere lokale skogsveier. Veien på nordsida av vannet fører til Kilen.</p> <p>Etter folketradisjonen skal det ha vært sjøorm i Kviteseidvatn. Dette var ifølge sagnet bakgrunnen for at veien fra Klien om Brakandalen og nordsida av Kviteseidvatn ble tatt i bruk og gir forklaring til navnet Ormfarberget (på folkemunne: Ormfarberget).</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Åpen innlandsfjord med skogkledde fjellsider. Vei som forbinder bygdene Kviteseid og Fjågesund.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Pusterom i landskapsopplevelsen- Område med få tekniske inngrep med unntak av veier	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Sagn som forklarer elementer i landskapet - formidlingspotensial
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Veiforbindelse som gir muligheter for sykling (Fjågesundvegen)- Brakandalen som ressurs for fotturer og historiefortelling	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Tilrettelegging for rast og rekreasjon for båtfolk ved vannet- Utvikle veien i Brakandalen til Kilen som del av tur- og opplevelseprodukt, inkludert båt og fjelltur (historiefortelling og naturopplevelser)	

Figur 31 Kart over delområde 9, Fjågesund

Figur 32 Landskapet i den rike jordbruksbygda Fjågesund preges av den karakteristiske brattveggen på Ånås

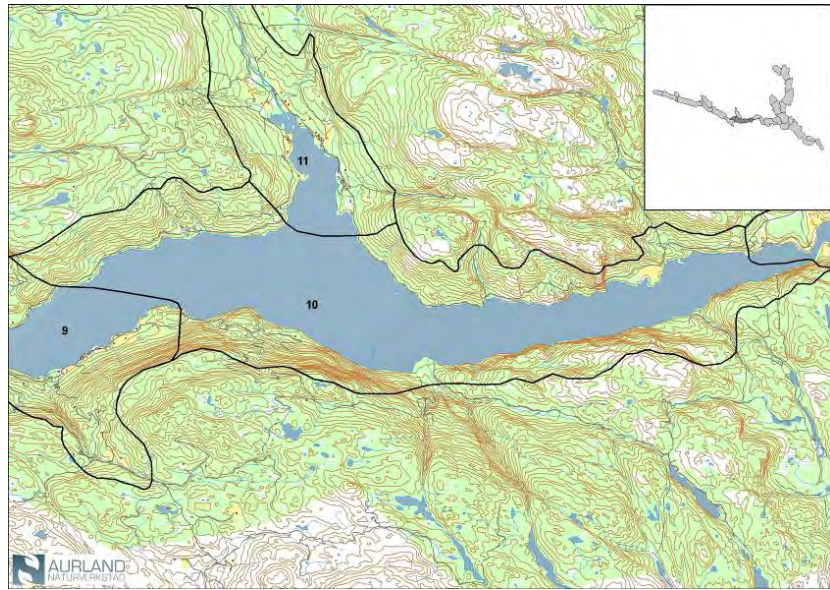

Figur 33 Gården Østnå representerer den solide kulturarven på gårdene ved Flåvatn, med sine gamle bygninger og levende kulturlandskap.

Delområde 9: Fjågesund

Omtale av området	
<p>I overgangen mellom Kviteseidvatnet og Flåvatn snevrer vassdraget seg sammen i et trangt, s-formet sund, kalt Straumen. Ved overgangen til Flåvatn flater arealene på sidene av sundet seg noe ut og danner grunnlag for et frodig jordbrukslandskap. Fjellet Ånås med brattveggen mot øst er et karakteristisk landskapselement.</p> <p>Øst i området vider vassdraget seg ut til en større innsjø, Flåvatn, med videre og mer åpent preg innenfor de relativt bratte lisdene.</p> <p>Her ligger grendene Fjågesund, Berge og Bergstod som til sammen danner bygda Fjågesund. På vestsiden av sundet ligger gården Østnå. Landskapet er preget av bosetning og store gårder i aktiv drift. Nord- og sørsida av sundet er forbundet med en bro, der det tidligere gikk kabelferje. Veien gjennom bygda fører til Drangedal mot sør, Kviteseid mot vest og Kilen mot nordøst.</p> <p>Området bærer preg av tilflytning, spesielt av unge barnefamilier med interesse for lokalsamfunnsutvikling. Dette har bl.a. gitt seg utslag i bygging av en utleiebolig til bruk for tilflyttere under etablering. Bygda har også butikk, kapell og grendehus.</p> <p>I Fjågesund er det gjort arkeologiske funn som peker mot bosetning tilbake til yngre steinalder, ca. 3000 f.Kr. På Østnå er det bevarte stabbur fra slutten av 1700-tallet.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Overgang i vassdraget omgitt av aktivt jordbrukslandskap med rike gårder. Grend med lang kulturhistorie og lett tilgang på rike ressurser. Økende innbyggertall og engasjement for utvikling av området.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Kulturlandskapet langs Straumen er et godt eksempel på hvordan naturen legger til rette/ikke legger til rette for bosetning og landbruk- Lokale skogsveier gir muligheter og tilkomst til turområder- Rikt våtmarksområde for overvintrende vannfugl i Fjågesund	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Østnå og andre gårder med lang og rik kulturhistorie
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Grendehuset- Landhandelen- Knutepunkt i ferdselen	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Prosjekt for rydding og merking av turruter- Utvikle et turisttilbud med utgangspunkt i landhandelen- Sikre det aktive landbruket	

Figur 34 Kart over delområde 10, Flåvatn

Figur 35 Høgefjell ruver i landskapet og later til å stenge veien for dem som vil passere

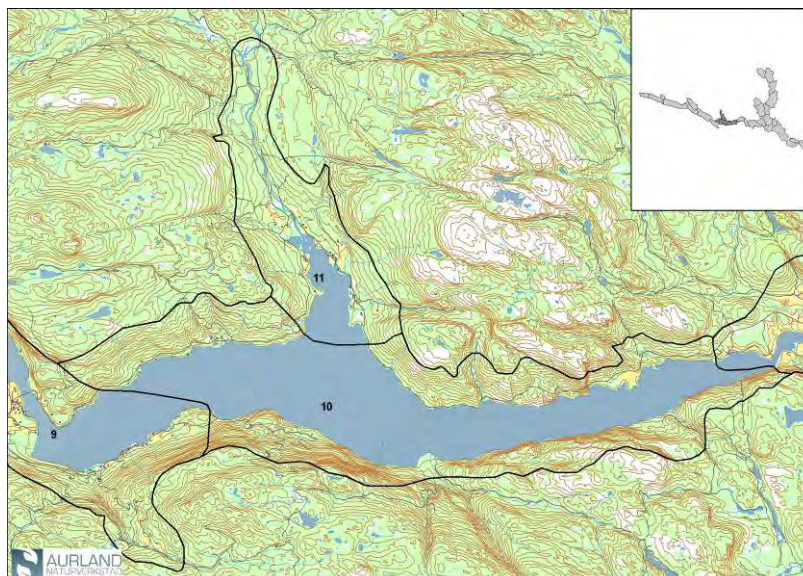

Figur 36 Flåvatn sett fra Tellnesodden ved Østnå. Til høyre i bildet ligger siste gard på Bergsto

Delområde 10: Flåvatn

Omtale av området	
<p>Området består av en åpen innsjø som smalner mot øst. Innsjøen er omgitt av bratte skogkledde fjellsider på sørsiden og mer slake sva på nordsiden. I den østre delen av innsjøen stiger fjellsidene mot brattere fjell på opptil knappe 500 meters h o.h.</p> <p>På sørsiden er landskapet preget av få tekniske inngrep. Langs hele nordsiden av innsjøen går det bilvei fra Østnå, om Kilen og fram til Flåbygd.</p> <p>Høgefjell er en markant fjellskrent som med sin mørke, bare bergart står fram i landskapet på nordsiden av Flåvatn. Øst for skrenten ligger Omnes, som navnet tilsier et nes der vi finner den eneste bosetningen mellom Fjågesund og Flåbygd.</p> <p>På neset ligger Omnes camping med eneste bosetning innefor delområdet.</p> <p>Det er registrert flere forhistoriske gravminner langs nordsiden av Flåvatn mellom Kilen og Omnes, i tillegg til et gravfelt med røyser på selve Omnes.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Innsjø omkransa av skogkledde fjellsider i sør og svaberg i nord, lite prega av menneskelige inngrep.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Naturopplevelse og sanseinntrykk i stille natur- Lyd med fravær av menneskelig påvirkning- Tur opp til fjellene gjennom Tonningsdalen?- Rast på berg og odder langs vannet	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Omnes med lang bosetningshistorie- Mørkvassjuvet naturreservat
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Omnes camping- Høgefjell – klatreaktivitet (benyttes av klatremiljøet i Midt Telemark)- Grimnes - hytteområde	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Planlegge for å bevare området preg av natur- Tilrettelegge for ilandstigning for padlere og brukere av småbåter- Fiske	

Figur 37 Kart over delområde 11, Kilen

Figur 38 Kilen kapell er en av få samlingsplasser, et satsingsområde for utviklingsprosjektet i bygda Kilen.

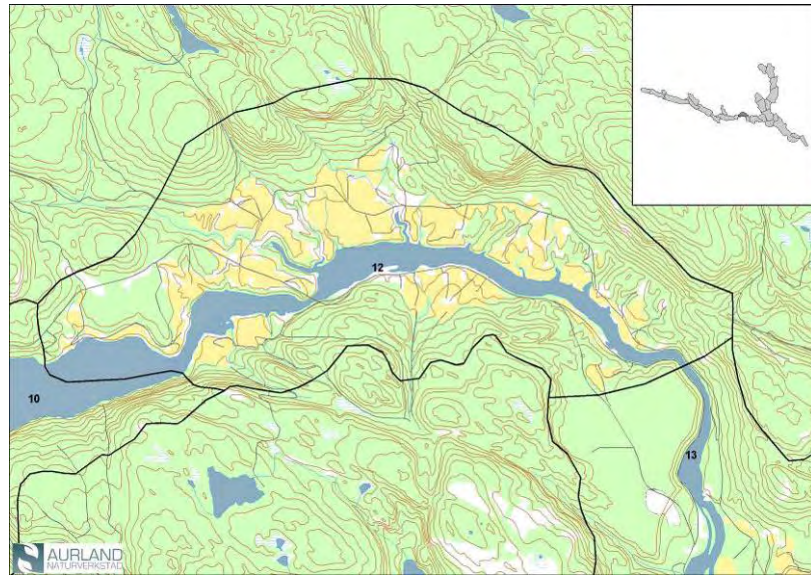

Figur 39 Strandsonen i Kilen har potensial for å utvikles til mer attraktive rekreasjonsområder.

Delområde 11: Kilen

Omtale av området	
<p>På nordsiden av Flåvatn trenger vannet inn i en elvedal og danner en smal vik, kalt Kilepollen. Vika er omgitt av hellende, skogkledde lisider, bosetning og veier som fører videre til hhv. Seljord og Flåbygd.</p> <p>Området har store skogsressurser som er i familien Aall på Ulefoss sin eie. Disse ble etablert som en følge av industriutviklingen på Ulefoss, og var slik sett et viktig grunnlag for bosettinga i Kilen. Langs Kilen finnes mye strandsone uten menneskelige inngrep.</p> <p>En campingplass ligger på østsiden av innløpet til Kilepollen. Av annen virksomhet i bygda kan nevnes skogsrelatert næring, gårdsdrift og eiendomsutvikling.</p> <p>Bygda er fraflyttingstruet. Næringssamarbeidet Kilen AS utgjør et utviklingsprosjekt som, i tillegg til tilflytning, arbeider for lokalsamfunnsutvikling i form av samlingssteder, kartlegging av kulturminner, restaurering av Kilen brygge og fiske som fremtidig næringsvei.</p> <p>Kilen kapell fra 1958 er plassert på en liten odde i pollen. På østsiden av pollen ligger det også gravhauger som viser at bygda har vært bosatt i forhistorisk tid.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Skogsbygd med spredte gårdsbruk som omkranser en markert vik i Flåvatn. Sentralt sted i forhold til vegsystemene, men likevel tilbaketrukket. Tilflytningsprosjekt og tiltak innen lokalsamfunnsutvikling.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Vidstrakte skogområder med muligheter for friluftsliv- Strender	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Skogbrukshistorie knyttet til Aall Ulefoss, blant annet transport av tømmer og råstoffleverandør for industrien på Ulefoss
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Campingplass skaper aktivitet og møteplass mellom fastboende og turister.	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utrede potensialet for utvikling av varierte, krevende aktiviteter som reiselivsprodukt- Utvikle strandsonen til attraktive rekreasjonsarealer- Merking og rydding av turløyper	

Figur 40 Kart over delområde 12, Flåbygd

*Figur 41 Strengen brygge
Stemningen og historien rundt
Strengen gjør stedet egnet som
arena for kulturelle
arrangementer*

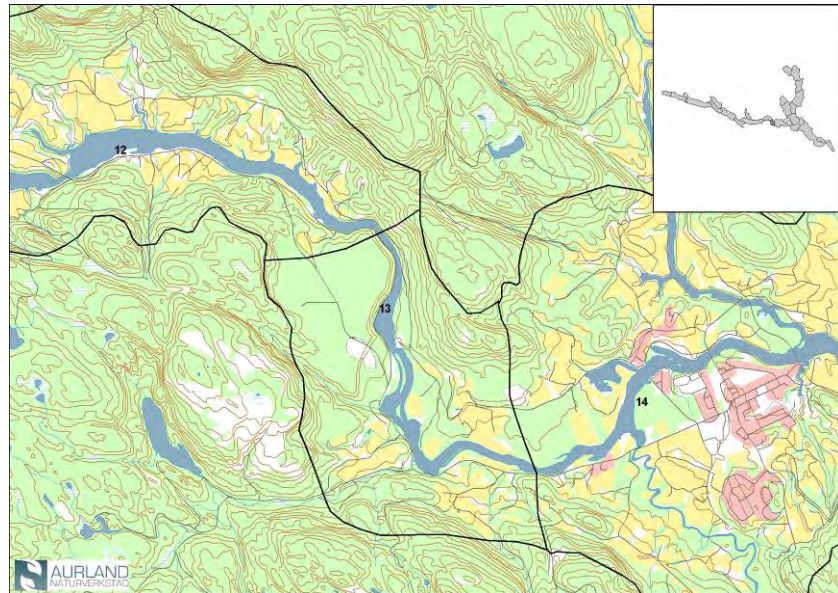

*Figur 42 Gjengroing og
oppstuving av mudder langs
vassdraget er en utfordring*

Delområde 12: Flåbygd

Omtale av området	
<p>I øst snevres Flåvatn inn til en bred, buet elv som beveger seg i stilleflytende former. Elva er på sitt smaleste vest i området ved Strengen. Her har en mindre sideelv Flåmelva sitt utløp og former sammen med hovedelva et markant nes.</p> <p>På sidene av elva vider landskapet seg ut til hellende flater som har gitt grunnlag for rike jordbruksområder med bosetning både på nord- og sørsiden. Her ligger rike og velstelte gårder på begge sider av vannet.</p> <p>Strengen og brygga ved det trange partiet ved overgangen til Flåvatn er et gammelt skyssted for kanalbåtene der det gikk rutebåttrafikk til Dalen fra 1852. Over elva går Strengen bru som binder nord- og sørsiden av området sammen.</p> <p>Flåbygd kirke fra 1822 er strategisk plassert på neset ved utløpet til Flåmelva. Kirkeklokka ble kjøpt i 1852 og stammer frå en middelalderkirke, trolig fra 1200-tallet. Innskriften på klokka lyder: «SCS OLAVVS REX NOSTER»: «Hellig Olav, kongen vår».</p> <p>Flåbygd er et av de regionalt viktige og utvalgte kulturlandskapene i fylket.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Stilleflytende elvestrekning omgitt av rikt kulturlandskap med stor opplevelsesverdi. Flåbygd kirke et sentralt landemerke i området	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Elva og variasjonene langs denne- Jordbrukslandskap tett på vassdraget- Fiske?- Rikt område for vannfugl vinterstid	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Flåbygd kirke og kirkeklokka fra middelalderen- Endringer elvestrekningen har gjennomgått som følge av kanalbyggingen- Brygger ved Landstad, Tveit og Strengen
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Kirken som religiøs og kulturell møteplass- Strengen Brygge – kulturell møteplass og konsertarena- Grendehus – lokal møteplass	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Utarbeide plan for landskapsskjøtsel med særlig fokus på kirka og kulturlandskapet inn mot vannveien- Gjøre strandsonen mer tilgjengelig- Merkede Sykkelruter- Padling	

Figur 43 Kart over delområde 13, Hogga og Kjeldal

Figur 44 Murane-vegen er her sett fra nordsiden av elva der løvskogen er i ferd med å hindre utsynet til elva.

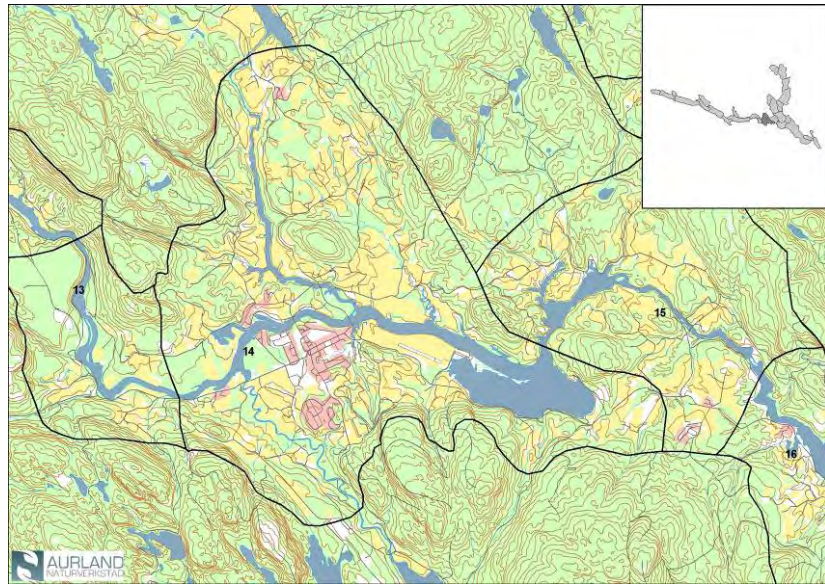
Figur 45 Ved Hogga sluse gis besøkende et godt innblikk i det tekniske omfanget til kanaldriften.

Delområde 13: Hogga og Kjeldal

Omtale av området	
<p>Der vassdraget går over i mer meandrerende former snevres landskapsrommet inn til en trang korridor som følge av overgangen fra bølgende jordbruksarealer til bratte fjellsider. Sør i delområdet vider landskapet seg igjen ut til gjestmilde flater.</p> <p>Stormo, en israndavsetning fra slutten av siste istid, danner en fremtredende landskapsform nord i delområdet, på vestsiden av elva. Rundt denne er en strekning av den gamle vegen, kalt Murane, fra Strengen til Ulefoss fra 1852 bevart og restaurert. Langs veien som går i flukt med elvebredden er det mur med stabbesteiner. Dette gjør veien til et visuelt fremtredende kulturminne.</p> <p>Hogga sluse med tilhørende vokterbolig og Hogga kraftverk ligger om lag midt i delområdet. Demningen her demmer opp alle vestvannene, Bandak, Kviteseidvatnet og Flåvatn.</p> <p>Hogga sluser har to kamre som løfter båten sju meter og en lang underkanal som danner innseiling til slusene. Mellom underkanalen og elva er det bygd en kunstig øy der det i dag vokser tett skog.</p> <p>Et stykke lenger sør for Hogga ligger Kjeldal sluse med vokterbolig, nålehus og lager. Slusa har ett kammer som løfter båten tre meter, fra 62 m.o.h til 65 m.o.h. Dammen ovenfor slusa er en gummidam som erstattet den gamle nåledammen i 1988. Gummidammen ser ut som et trappetrinn i elva som vannet renner over. Her ligger også en gjestebrygge.</p> <p>På Stormo, samt sør for Kjeldal er det funnet flere kullgroper som er rester etter kullproduksjon.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Meandrerende elvestrekning mellom markerte åsrygger. Tekniske kanalinstallasjoner.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Landformene med det trange partiet mellom Skavdalsfjellet og Stormo gir intens landskapsopplevelse- Stormo - isranddelta	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Murane, en 1,7 km godt bevart veg som går fra Hogga sluser og nordover langs Telemarkskanalen er et fremtredende kulturminne.- Hogga sluse, Hogga kraftverk og Kjeldal sluse med tilhørende dammer representerer kanalhistorien
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Sluseanleggene er viktige møteplasser- Bobilcamp ved Hogga sluser	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikle formidlingstiltak ved sluseanleggene (For eksempel knyttet til betydningen av Telemarkskanalen som teknisk system for kraftproduksjon, regulering og flomsikring)- Vegetasjonsskjøtsel langs veiene på begge sider av elva- Tilrettelegging av padlere- Infoskilt Stormo geologi (framtidig integrering i Geoparken?)	

Figur 46 Kart over delområde 14, Lunde

Figur 47 Sommerkveld ved Lunde sluser

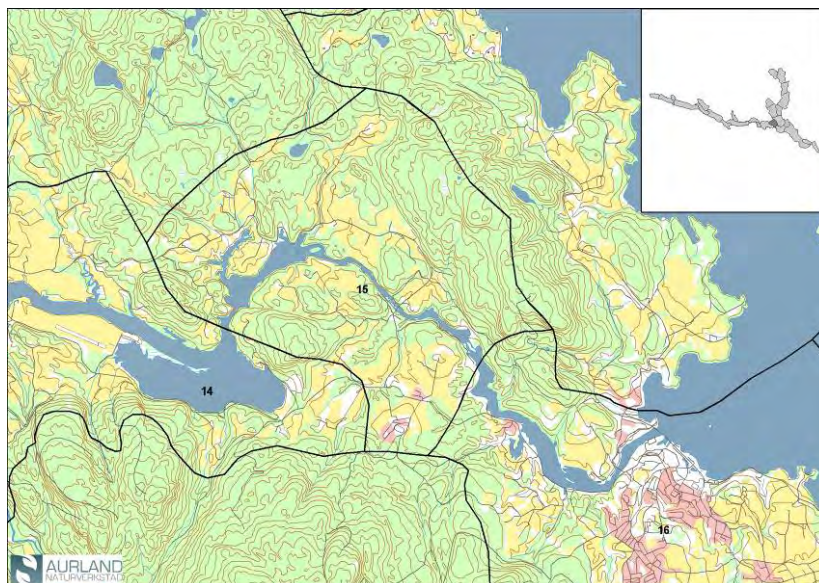
Figur 48 Lunde sluser, med boligbebyggelsen tett på kanalen

Delområde 14: Lunde

Omtale av området	
<p>Øst for Kjeldal sluse renner elva videre i meandrerende former mens landskapet på sidene åpner seg i et vidt slettelandskap. Her oppstår et åmøte der Østeråa fra nord og Skoeelva fra sør renner ut i Telemarksvassdraget. Slettelandskapet er omgitt av lave fjell på alle kanter. Øst i området ligger det oppdemte vannet Nomevann.</p> <p>I Nomevann stikker en lang flik av en tunge ut i vannet fra vest med store gruntvannsområder i bukta. Dette våtmarksområdet er vernet som et fuglefredningsområde.</p> <p>Ved elveosene ligger Lunde, tidligere kommunesenter og sentrumskjerner med bosetning, handel, skole, barnehage m.m. Rundt sentrumskjernen ligger store, frodige landbruksområder. Området er et knutepunkt i infrastruktur der Sørlandsbanen, rv 359 (til Bø) og kanalen møtes. Lunde sluse er et knutepunkt i vassdraget der kanalbåtene møtes i høysesongen. Slusa har ett kammer som løfter båtene tre meter. Ofte kommer passasjerer til kanalbåtene hit med buss. Gummidammen som ligger her i dag erstatter en gammel nåledam.</p> <p>Tre store bruer, deriblant en jernbanebru, er merkbare elementer i landskapet. Lunde kyrkje ligger strategisk plassert ved utløpet av Østeråa. Den strategiske plasseringa understøttes av at nåværende kirke fra 1872 erstattet en liten middelalderkirke som ble revet for å gi plass til den nye.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Jordbruksområde innrammet av slake skogsåser. Landskapsmessig knutepunkt mellom hovedvannveien langs kanalen, og jordbruksbygdene som strekker seg nordover til Bø. Større tettsted med en rekke sentrumsfunksjoner og møteplasser. Knutepunkt for transport med blant annet jernbanestasjon.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Elveløpets naturkvaliteter- Landskapsformene som danner et møtepunkt- Rikt fugleliv i Nomevann- Nomestranda friområde- Grotevja – rikt fugleliv- Barlaugevja – rikt fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Tettstedets utvikling- Lunde sluser- Nometoppen – Telemarks største samling av gravhaug
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Sentrum i Lunde- Sluseparken- Kulturarrangementet "Viser ved kanalen"- «Wings and Wheels» er et stevne for fly, biler og motorsykler som finner sted på flyplassen i Lunde i juni- Telemark Kanalcamping- Tilrettelagt for padling/sykling- Lunde Slusekro- Felland Kultursenter	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikle og tilrettelegge Innfallspørt til regionalparklandskapet med jernbane eller bil fra Sørlandet- Informasjon servicefunksjoner	

Figur 49 Kart over delområde 15, Tveitankroken – Vrangfoss - Eidsbygda

Figur 50 Private småbåter på veg gjennom slusene i Vrangfoss

Foto: Telemarkskanalen

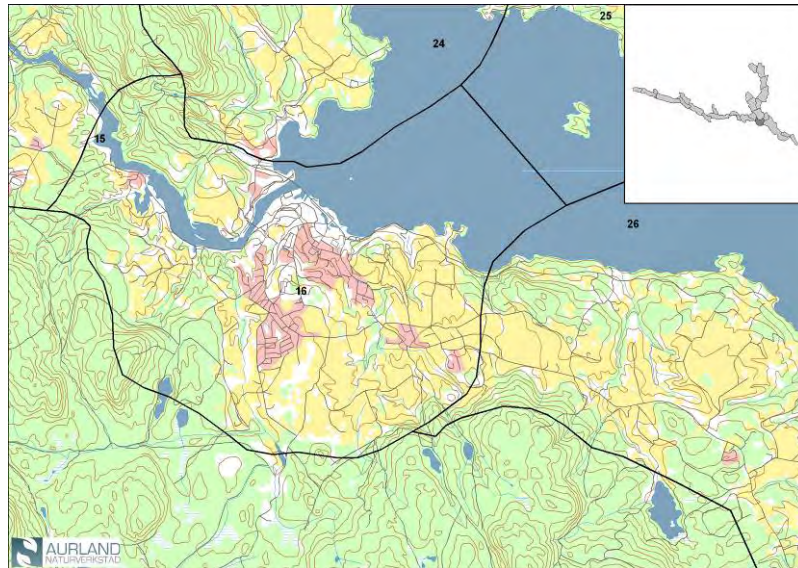

Figur 51 Slusevokterboligen på Eidsfoss. Denne blir i dag brukt til utleie

Delområde 15: Tveitankroken – Vrangfoss - Eidsbygda

Omtale av området	
<p>Fra Nomevann snevres vassdraget igjen inn til en elv som bukker seg gjennom et åpent og relativt flatt landskap. Stangefjell danner en ramme for området mot nordøst mens Nukefjellene avgrensner jordbruksområdene mot sør.</p> <p>Landskapet langs elva veksler mellom kuperte skogsområder og flate jordbruksområder med aktive gårdsbruk og bosetning. På strekningen ligger to sluseanlegg; Vrangfoss og Eidsfoss.</p> <p>Vrangfoss er det største og flotteste sluseanlegget i Telemarkskanalen og består av en betongdemning fra 1962 som erstatter den opprinnelige nåledammen og fem løftekamre med samlet løftehøyde på 23 m. Underkanalen er skjermet fra fossen og stryket med en steinskjerm, som skaper et rolig innløp til kanalen. I fjellveggen opp for underkanalen finnes navnetrekkene til Kong Oscar II og Prins Eugen, hugget inn ved deres besøk ved Vrangfoss 29. oktober 1893. Vrangfoss kraftstasjon ligger i fjellet ved dammen.</p> <p>Før kanalen ble anlagt hadde fossen her et fall på 25 meter som gikk gjennom et trangt, høyt skar. Dette gjorde, slik navnet antyder, Vrangfoss til en flaskehals for tømmerfløtingen, der tømmervaser kunne bli liggende over lengre tid.</p> <p>Eidsfoss har to sluser som løfter båtene ti meter. I Eidsfoss er det tydelig å se hvordan sluseanlegget ble anlagt der slusene er hugget inn i fjellet. Slusevokterboligen har eget bakstehus og ligger idyllisk til med utsikt over slusene. Ved siden av ligger dammen med kraftanlegget.</p> <p>Fra Vrangfoss til Ulefoss sluse er det anlagt en fem kilometer lang tursti som formidler historie og severdigheter.</p> <p>Rv 359 som forbinder Ulefoss og Lunde preger sørsiden av området.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Vekslede skoglandskap med fjellknauser og høydesprang. Elvestrekning med flere fossestryk og betydelige sluseanlegg, kraftverk og andre kanaltilknyttede installasjoner.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Store terrengforskjeller med fossestryk i vekslende med sakteflytende partier har stor opplevelsesverdi- Tveitankroken – flott kulturlandskap	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Slusene og kraftproduksjon- Tømmerfløting
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Slusene med serveringstilbud - Slusemesterens veranda i Vrangfoss, Slusevokterboligen i Eidsfoss- Turveien mellom Eidsfoss og Vrangfoss- Sykkelveien til Ulefoss-	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Etablere utstillingslokaler hvor skoleklasser i kanalkommunene kan formidle livet langs kanalen i dag.	

Figur 52 Kart over delområde 16, Lanna -Ulefoss

Figur 53 Vintermotiv fra Ulefoss hovedgård

Foto: Nome kommune

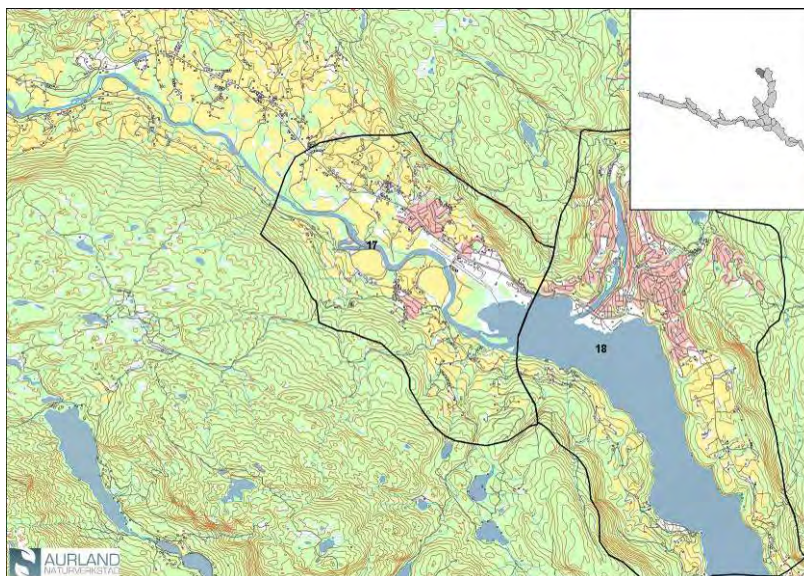

Figur 54 Ulefoss og Norsjø sett frå lufta. Båtene passerer under riksvegen på veg inn i vestkanalen.

Foto Ragnar Nilssen

Delområde 16: Lanna - Ulefoss

Omtale av området	
<p>Eidselva buer seg i en meanderbue før den faller ned den 11 meter høye Eidsfossen. Etter fossen renner elva i en rak strekning og ut i en lun evje på store, åpne Norsjø. Rundt elveosen ligger en storskala, skålformet elveslette bestående av dyrkbar mark og omkranset av lave skogkledde fjell.</p> <p>Kommunesenteret Ulefoss ligger på elvesletta bl.a. med bosetning, kommuneadministrasjon, handelsvirksomhet, Ulefoss sluse, gammel industri langs elva og de to herregårdene Ulefos Hovedgaard og familien Cappelens bolig, Holden. Ved Ulefoss ligger det verdenskjente Fensfeltet, som er en sentral del av Gea Norvegica geopark. Landskapet omkring Ulefoss' sentrum er dominert av jord- og skogbruksnæringer, med nær tilknytning til Norsjø eller Bandakvassdraget.</p> <p>Som følge av lokaliseringen av Ulefos Jernværk fra 1600-tallet, er arbeiderkulturen fremtredende i området. Dette viser bl.a. på arkitekturen i sentrum, der Øvre Verket framstår som et godt bevart arbeidermiljø. Lanna, lenger oppe ved Eidselva, var den gamle sentrumskjernen. Her finner vi derfor boliger og små verksteds- eller butikklokaler på gateplan. Lanna lider i dag under den tunge trafikken som går på veien langs elva.</p> <p>Bosetningen i området kan spores tilbake til forhistorisk tid. En rekke gravminner stadfester dette.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Skålformet landskapsrom med kanalsystemet og elvestrengen som sentrale elementer. Viktig industrihistorie hvor tradisjonelle motsetninger mellom godseierkultur og arbeiderkultur kan leses ut av landskapet. Sentrumsområde med handel og service. Omkringliggende områder med hovedvekt på primærnæring og viktige kvaliteter innenfor rekreasjon. Riksveg 36 skaper en visuell sperre mellom Norsjø og tettstedet.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Geologiske formasjoner og fenomen knyttet til Fensfeltet- Fiskemuligheter i Norsjø og mindre vann- Turmuligheter- Rikt fugleliv i Øra-området- Torsnes Friområde	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Ulefos Jernværk og industriutviklingen i området, inkl. gruvedrift og kullproduksjon
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Kulturhus- Ulefos Hovedgaard- Lille Ulefos- Gea Norvegica geopark- Handelssenteret Ulefoss- Øvre Verket- Ulefoss Gjestehavn- Ulefoss sluse- Jernutstilling/Turistinformasjon- Moen Gård- Minidyrskue på Søve Videregående skole	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Utvikle samarbeid mellom geoparken og regionalparken- Utvikle service- og informasjonstilbud- Tilrettelegge for umotorisert ferdsel på Eidselva?- Campingplass Søvestranda- Geoparksti langs Norsjø- Sti – Ulefoss Gjestebrygge - Øvre Verket – Ulefoss sluse- ABM -bygg	

Figur 55 Kart over delområde 17, Heddal

Figur 56 Oversikt over næringsområdet langs E-134.

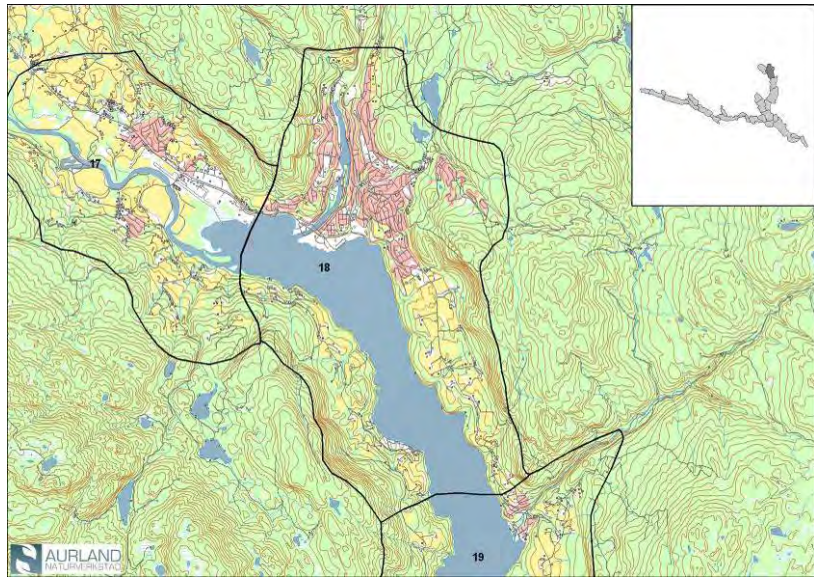

Figur 57 Utsyn mot Heddal stavkirke, sett fra Heddal bygdetun, en viktig kulturhistorisk akse i området

Foto: Marte Berdahl

Delområde 17: Heddal

Omtale av området	
<p>Elveslette med våtmarksområde hvor Heddøla munner ut i Heddalsvatnet. Elvedeltaet er freda som naturreservat. Området avgrenses i nord og sør av markerte åsrygger og fjellskrenter. Overgangen mellom delområdet og dalføret videre mot vest er fastsatt ut fra den antatt farbare strekningen langs elva fra Heddalsvatnet, i den tiden Heddal stavkirke ble bygd. Jordbruk og skogbruk har tradisjonelt hatt en sterk posisjon i dette området, og vi finner her noen av de viktigste landbrukseiendommene i regionen. Dette gjenspeiles også i gårdsbebyggelsen.</p> <p>Arealbruk i dalbunnen er i dag svært sammensatt; landbruk dominerer i vestre del, mens boligfelt, handels- og industrianlegg vegsystem og Notodden flyplass legger beslag på det meste av arealet ellers. Hele området ligger innvevd i en grønnstruktur som omfatter strandsonen mot Heddalsvatnet, kantsoner langs elva og skogvegetasjonen i overgangen mot de bratte dalsidene.</p> <p>Elvas meanderende utforming med store svinger, bakevjer og sandbanker skaper stor variasjon i landskapet Heddal stavkirke utgjør et historisk fokuspunkt i landskapet og er en viktig referanse for å tolke både natur- og kulturhistorisk utvikling. Stavkirken og området rundt ble fredet av Riksantikvaren i 1992. Kirken hadde tidlig mye å si for turismen i området. Et stort antall gravfelt og gravhauger fra jernalderen, konsentrert til dalbunnen og elva, forsterker den historiske dybden i landskapet. Tradisjonelt var elva benyttet som ferdselsåre, trolig med brygger plassert ut til hver gård, hvor Tangenbrygga var en av de viktigste. Eiendomsstruktur og utforming av tun og gårdsbebyggelse reflekterer de store jordskifteprosessene på slutten av 1800-tallet. Teigene med dyrkamark er av varierende størrelse, men i hovedsak avgrensa av mindre tverrgående bekkeløp. En av hovedveiene gjennom Telemark (E-134) går gjennom området.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Elveslette med meanderende elveløp, rammet inn av markerte åsider. Området har et mosaikkpreg av ulike naturmiljø, jordbruksarealer og omfattende bebyggelse. Området har betydelig gjennomgangstrafikk knyttet til E-134, næringsområder og flyplassen. Heddal stavkirke framtrede kulturhistorisk landskapselement.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Elvesonen og våtmarksområdet mot Heddalsvatnet viktig ressurs for padling og stille naturopplevelse- Elva godt egnet til fluefiske, men det krever trolig kultivering av fiskebestanden- Våtmarksreservatet gir til ulike årstider mulighet til studier av fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Heddal stavkirke det naturlige samlingspunkt- Sammenheng mellom lokalisering av kirka og transport på elva kan gi ny kunnskap og opplevelse av levemåte og naturlige endringsprosesser.- Heddal Bygdetun med bygningssamling, aktiviteter knyttet til det tradisjonelle bondesamfunnet og pedagogisk tilrettelegging for skoleklasser.- Andre freda bygninger i området
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Heddal stavkirke og Heddal bygdetun viktige møteplasser i området.- Det etableres en turvei mellom disse stoppepunktene og landskap forøvrig- Kjøpesentra er en viktige møteplasser for folk i hverdagen- Bading, padling etc i Heddalsvatnet og i elva- Sti langs elva fra flyplassen og nord-vestover	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Informasjonsportal for reisende fra vest ved Heddal stavkirke om Telemarkkanalen regionalpark- Utvikle ferdsels- og opplevelsestilbud knyttet til Heddøla (fiske, kanoutleie, tilrettelagte badeplasser, utkikkstårn for å studere fuglelivet etc)- Tilrettelagt servicesenter for syklistene og andre reisende som ønsker å ferdes i regionalparken, knytte dette opp til kjøpesenteret.- Opplevelsestilbud knyttet til flyplassen f.eks seilfly- Gardshotell i ledig bygningsmasse på gårdene?	

Figur 58 Kart over delområde 18, Notodden

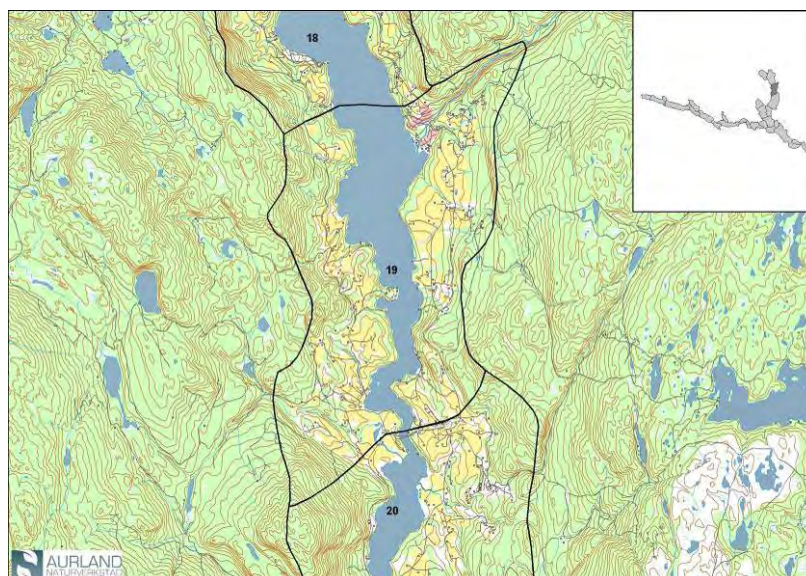
Figur 59 Notodden ligger godt forankret i landskapet hvor Tinnelva møter Heddalsvatnet

Figur 60 Sjøfronten som tidligere var et aktivt kaianlegg for industrien, byr i dag på særlige utfordringer når det gjelder tilgjengelighet fra vannet og integrering i bymiljøet

Delområde 18: Notodden

Omtale av området	
<p>Delområdet omfatter hele den konsentrerte bystrukturen i Notodden, samt landskapet som byen ligger innvevd i. Heddalsvatnet er et sentralt naturelement, som sammen med markerte skogsåser i opp mot 500 moh og det trange dalføret langs Tinnelva, danner de topografiske rammene for delområdet. Tinnelva er gyteelv for storørret fra Heddalsvatnet</p> <p>Bebyggelsen har sitt utspring mot Heddalsvatnet og langs Tinnelva opp til Lienfoss, og har utviklet seg i flere retninger utover i åssidene, fram til i dag. Hovedelementene som Notodden er bygd opp av, omfatter industribebyggelsen med utgangspunkt i Tinfoss jernverk og Norsk Hydro sitt anlegg langs Heddalsvatnet, sentrumsbebyggelsen med handel, administrasjon og tjenesteyting, boligfelt med hovedsakelig villa/rekkehusebebyggelse, skole og idrettsanlegg, og transportsystemer med jernbane og veganlegg. Tinfoss kulturmiljø er under behandling hos Riksantikvaren som fredningssak.</p> <p>De flate områdene ned mot Heddalsvatnet er preget av jordbruksarealer og gårdstunbebyggelse. Dette kulturlandskapet har en viktig visuell funksjon også for Notodden by, og har stor opplevelsesverdi. Den nasjonale og internasjonale betydningen Notodden har hatt i industrihistorisk sammenheng er en viktig del av lokal identitet for kommunen og befolkningen. Etter avvikling av store deler av industrianleggene seinere år, er det satt i gang betydelige endringsprosesser for å omstille næringsliv og industriarealer.</p>	
Landskapskarakter og særpreget	
<p>Bymiljø tett innpasset i et markert og variert ås- og innlandsfjordlandskap. Heddalsvatnet er et dominerende landskapselement Landbruket har en framtreddende betydning for landskapsbilde og som ramme for landskapsopplevelsen. Energi-, transport- og industrihistorie er viktige kulturelle kjennetegn for området.</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Heddalsvatnet en viktig rekreasjonskilde gjennom fritidsbåter, bading og fiske.- Tinnelva viktig gyteelv- Attraktivt turterreng (Tinnemyra, Høgås – Eikeskard, med mer)	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Industrihistorien og opplevelse av bevart kulturmiljø knyttet til denne (Tinfoss jernverk, Norsk Hydro)- Utnytting av energipotensialet i vannkraften som faktor for industrilokalisering og samfunnsvekst- Transporthistorie (Telemarkskanalen, tømmerfløting på Tinnelva og Heddalsvatnet, jernbanebygging og transportaksen mot Rjukan)- Omforming av et tradisjonelt bondesamfunn til et industrisamfunn
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Sosiale og kulturelle institusjoner som har blitt etablert på Notodden som ledd i samfunnsomforming- Bluesfestivalen- Båtmiljøet knyttet til Heddalsvatnet- Sjøfronten	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Utvikle kaifronten mot Heddalsvatnet som møteplass og innfallsport til vannsystemet som er knyttet til Telemarkskanalen- Utvikle den kulturhistoriske industriaksen mellom Telemarkskanalen, Notodden og Rjukan som en "reisefortelling" (jfr UNESCO vurdering av verdensarvstatus)- Tilrettelegge for opplevelse av kulturmiljø knyttet til industrihistorien - Tinfoss- Restaurering og bruk av tømmerrenna til formidling av tømmerfløtingshistorien og som rekreasjonsturanlegg.- Utarbeide analyse og plan for vedlikehold og utvikling av det attraktive jordbrukslandskapet langs begge sider av Heddalsvatnet	

Figur 61 Kart over delområde 19, Hjuksebø

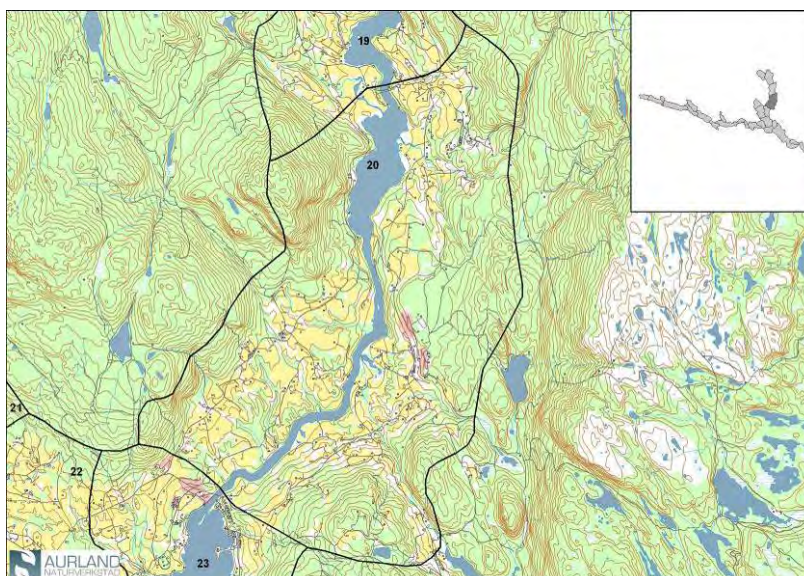
Figur 62 Utsikt fra den biodynamiske fruktgården Jønsi i Hjuksebø, mot Hogsrud på vestsida av Heddalsvatnet. Fjellet Himingens særegne form stikker opp over åsene som et særpreget landemerke

Figur 63 Det er god visuell kontakt mellom gårdsbrukene på begge sider av Heddalsvannet

Delområde 19: Hjuksebø

Omtale av området	
<p>Delområdet omslutter den sørlige delen av Heddalsvatnet. Ådalen med Hjukseelva framtrer som en skarpt nedskåret sidedal, med betydning både for landskapsbilde og historisk utvikling i nord, mens Nautsund har en tilsvarende betydning som landskapselement i sør. Ved Nautsund snevres Heddalsvatnet inn til en smal trakt, hvor vannet presses gjennom fjellkløfta og over i vannsystemet langs Sauarelva. Jordbruket dominerer i landskapsbildet, hvor i særlig grad fruktdyrkingsmiljøet på østsiden av vatnet har stor visuell virkning. Vestsiden har mer preg av korn- og grasproduksjon. Også i dette delområdet avgrenses det aktuelle kanallandskapet av markerte åsrygger som strekker seg opp mot 400 moh på østsiden og 300 moh på vestsiden. Det er likevel flere steder god visuell kontakt mot de bakenforliggende fjellområdene i øst; Sveinsbufjellet og Skrim.</p> <p>Hjuksebø stasjon er et knutepunkt for togtransport mellom Sørlandsbanen og Bratsbergbanen . Stasjonsområdet vitner om jernbanens betydning i dette området i tidligere tider. Jernbanebro over Hjukseå skal være Nordeuropas høyeste i sitt slag.</p> <p>Ved Hjuksevelta er det vokst fram et lite tettsted med industri og boligområder. Det er nå sagbruk/trelastvirksomhet og en stor transportbedrift her. Tidligere var det teglverk på stedet, og velteplass for tømmer (fløtning ut Hjukseåa). Det er opparbeidet et offentlig friområde og båthavn ved utløpet av Hjukseelva. Til kanalanleggene hører Hjukse brygge. Fruktdyrkingsmiljøet i området er viktig. Blant annet er det flere økologiske fruktgårder med betydelig markedsposisjon (landets største produsent av økologisk frukt). Gårdsbebyggelsen med de store enhetslåvene er et framtrepende landskapselement og forteller en historie om gunstige naturgitte produksjonsbetingelser og gode transportforbindelser til markedet gjennom store deler av 1900-tallet. Rv 360 mellom Notodden og Gvarv krysser vannveien ved Nautsund. Naturreservat i overgangen mellom Heddalsvatnet og Nautsundet. Den kjente middelalderballaden <i>Margjit Hjukse</i> føyer seg inn i tradisjonen av ballader som handler om bergtaking, men skiller seg fra disse ettersom den er stedsbestemt (til Hjukse i Sauherad). Trolig bygger den på et lokalt sagn.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Variert jordbrukslandskap med spredte gårdsbruk langs begge sider av Heddalsvatnet, omkranset av skogsåser. Lange siktlinjer med visuell kontakt til andre fjellområder.	
Landskaps utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Heddalsvatnets varierte og buktende strandlinje- Fuglefredningsområde ved Nautsund	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Jernbanehistorien knyttet til Hjuksebø stasjon- Transporthistorien langs Heddalsvatnet og betydningen for gårdsbrukene- Bryggene langs Heddalsvatnet- Balladen om Margjit Hjukse
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Badeplass og båthavn ved Hjuksevelta- Fruktdyrkingsmiljøet og tilrettelegging for gårdssalg og aktiviteter på gårdene	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Tilrettelegging for å gå i land flere steder langs vatnet.- Tilrettelagte "pakker" for å være med på fiske etter storauren i vatnet- Bygge videre på gårdssalg, formidling og aktiviteter knyttet til Øko-fruktsamarbeidet og andre gårder.	

Figur 64 Kart over delområde 20, Sauarelva

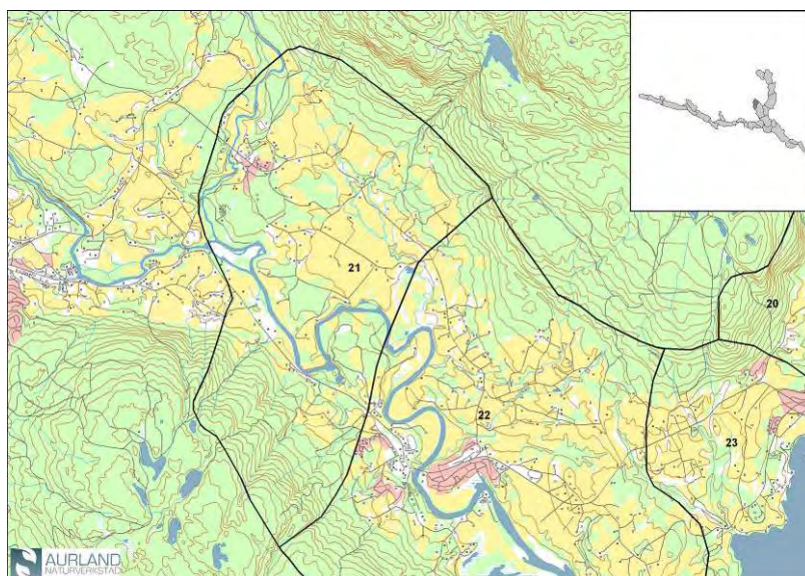
Figur 65 Karakteristisk landbruksbebyggelse med røde låver som dominerer i landskapsbildet

Figur 66 Bråfjorden med gården Farvollen som blikkfang, sett fra Rv. 360. Det skal ha blitt bygget skip på denne gården. Rett sør for gården var det kabelferje over Sauarelva før broa ble bygd

Delområde 20: Sauarelva

Omtale av området	
<p>Delområdet omfatter Sauarelva og Bråfjorden, med jordbruksbygdene og skogliene på begge sider av vannveien. Sauarelva er en bred og stilleflytende elv, stedvis med grunne sandbanker. Langs vannveien er det til dels tett skogvegetasjon og krattoppslag i kraftig gjengroing. Opprinnelig var det begrenset framkommelighet med båt på Sauarelva ovenfor Kolahuset – som var et lite tettsted ved elva nedenfor Nordagutu. Etter heving av minstevannstand i Norsjø i forbindelse med bygging av kanalanleggene i siste halvdel av 1800-tallet, ble forbindelsen mellom Norsjø og Heddalsvannet stabilt farbar. Dette var en viktig forutsetning for industrireisingen i Notodden. Senere, fra 1917, tok jernbanen over mye av transporten mellom Notodden og Skien. Likevel ble det så sent som i 1960-årene store mengder jern, manganmalm og koks på lektere opp til Notodden. Vassdraget beholdt sin betydning som fløtningsvei helt fram til 2003. Fra gammelt av lå det flere brygger langs elva på denne strekningen. Langs Bråfjorden er det flere attraktive strender egnet for badeliv.</p> <p>Samlede gårdstun med de store enhetslåvene er karakteristiske i jordbrukslandskapet. Kornproduksjon og en del husdyrhold dominerer i landskapsbildet, men også en del fruktdyrking på gode lokaliteter.</p> <p>Sauherad kirke (steinkirke fra 1100-tallet) ligger høyt og strategisk til i landskapet, mellom to markerte åsformasjoner, hvor en også finner gamle bygdeborger. Bygdeborgene føyer seg inn i mønsteret av tilsvarende anlegg som forholder seg til viktige ferdselsårer og ressursrike jordbruks- og utmarksområder. RV 360 passerer på nedsiden av kirkegården. På motsatt side av elva går Sørlandsbanen. Ved Nordagutu stasjon har det vokst fram et lite tettsted. Jernbaneforbindelse til Skien og Notodden (Bratsbergbanen).</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Tradisjonelt kulturlandskap med aktivt og allsidig jordbruk som omkranser Sauarelva. Innrammet av markerte, til dels høge åser. Rik kulturhistorie synlig i landskapet med tidlig middelalderkirke, bygdeborger og et allsidig kulturlandskap.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Nautesund, innsnevringen mellom to vann gir en fortettet landskapsopplevelse- Strandsonene langs Bråfjorden- Fuglefredningsområde ved Nautsund med rikt fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Bygdeborgene på vestsiden av Sauarelva- Sauherad kirke som betydningsfullt kulturminne og landemerke- Historien knyttet til mudring, transport og Sauarelvas strategiske betydning for industrihistorien i Telemark- Bryggene langs Sauarelva, fokus for viktige deler av lokalhistorisk utvikling
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Bryggeanleggene langs Sauarelva- Badeplassene langs Bråfjorden- Nettverk av mindre gårds- og bygdeveger er attraktive for turvandring og sykling.- Middelalderkirken og lokaliseringen i landskapet som samlingspunkt i bygda- Naturlandsbyen som utgangspunkt for natur- og kulturhistorisk forankrede aktiviteter. Organisering for større og mindre grupper.	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Skjøtselsplan for vegetasjon langs elva- Restaurere brygger og landingsplasser- Utleie av kano og båt- Etablere turstier og sykkelveger som del av større nettverk- Integre bygdeborgene i turvandring og historiefortellinger	

Figur 67 Kart over delområde 21, Evju-Hørte

Figur 68 Gvarvelva. Elva flyter rolig gjennom jordbrukslandskapet og innbyr til padling og stille naturopplevelser

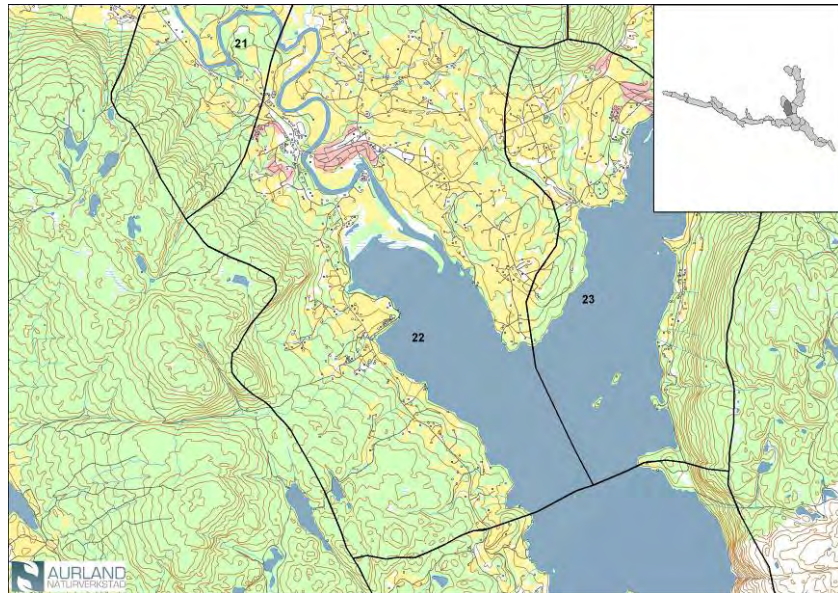

Figur 69 Inngangen til bygdetunet på Evju. Tunet er en viktig samlingsplass for bygda. Samtidig tiltrekker en rekke kulturarrangementer gjennom sommeren til seg mange tilreisende og turister

Delområde 21: Evju – Hørte

Omtale av området	
<p>Delområdet omfatter i hovedsak de flate elveslettene som ligger bak (oppstrøms) det meandrerende elveløpet til Gvarvelva. I vest avgrenses området av Hørteelva, en sideelv som har sitt utspring under Lifjell. I nord og sør finne vi de samme skogkledde åsene som rammer inn kulturlandskapet. Det er ingen eksakt grense mot delområdet Gvarv, men det har likevel en annen karakter som gir en annen opplevelse av landskapet. Grensen mot delområdet Gvarv er lagt der elva er seilbar med båt. Det var til dette grensepunktet kullbåttrafikk og annen båtferdsel gikk i tidligere tider. Mellom Evju og Hørte ligger et jordbrukslandskap i tidligere uberørt sjøbunn, mens skogsmoer på Hørte og Leikvang er avsetninger fra Bøelva og Hørteelva som samlet sine løp i sørvestsida av dalføret etter som landet løftet seg.</p> <p>Jordbrukslandskapet med store sammenhengende åkerområder dominerer i landskapsbildet. Mye er dyrket opp i løpet av de siste ti-årene, slik at kulturlandskapets historiske forankring, generelt ikke er så framtrødende. Det er likevel en rekke gårder med lange tradisjoner og bygninger tilbake til 1700-tallet. Gården Evju er omgjort til bygdemuseum bestående av bygdetun med husdyr og bygninger fra 17-1800-tallet, og samlinger (kniver, folkedrakter og sprang – en spesiell håndarbeidsteknikk). Steinalderboplass ved Hørte, slipegroper ved Evju og et stort gravfelt på Leikvang vitner om langvarig befolkning. Gvarvelva har vært benyttet til transport</p> <p>Tettstedet Hørte er et gammelt industristed, bygd opp på tilvirking av spiker og andre materialer basert på jern fraktet fra Ulefoss. Bebyggelsesmønsteret bærer preg av planmessig regulering.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Storskala jordbrukslandskap med spredte gårdstun. Gvarvelva et sentralt naturelement og gammel transportåre. Bygdetun på Evju og gammelt industritettsted ved Hørte.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Gvarvelva som naturmiljø med meandrerende, stilleflytende elv og frodige kantsoner med lauvtrevegetasjon- Hørteelva med en rekke badeplasser og opplevelsesmuligheter- Evjutjønna, avstengt meander, våtmark med rikt fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Industrihistorien til bygda Hørte- Transport på vassdraget
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Etablert turstier gjennom området, forbi bygdetunet på Evju og oppover langs Hørteelva (Grøne Gangar i Telemark)	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikle tilbud om umotorisert ferdsel på Gvarvelva i sammenheng med campingplassen- Utvikle et opplegg som forteller om industrihistorien på Hørte.	

Figur 70 Kart over delområde 22, Gvarv

Figur 71 Nes kirke, sett fra Årnes på motsatt side av bukta

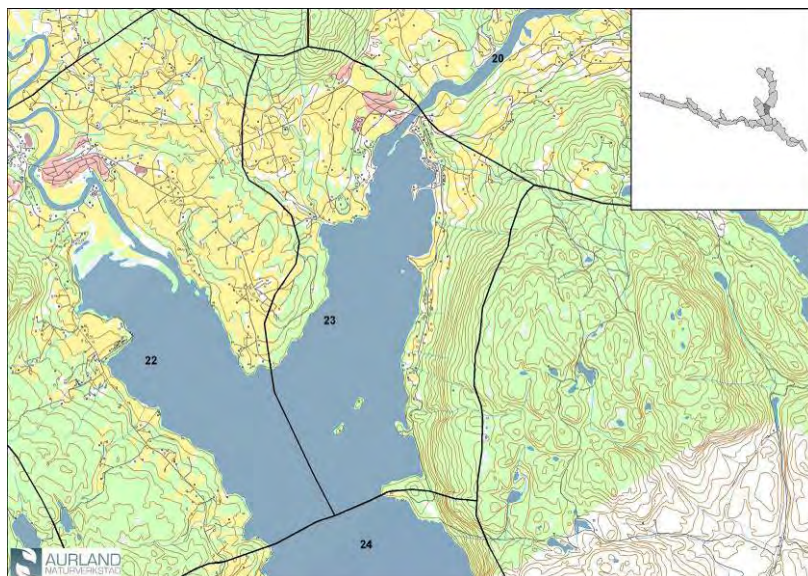

Figur 72 Gamlegata på Gvarv, et attraktivt, historisk bygningsmiljø

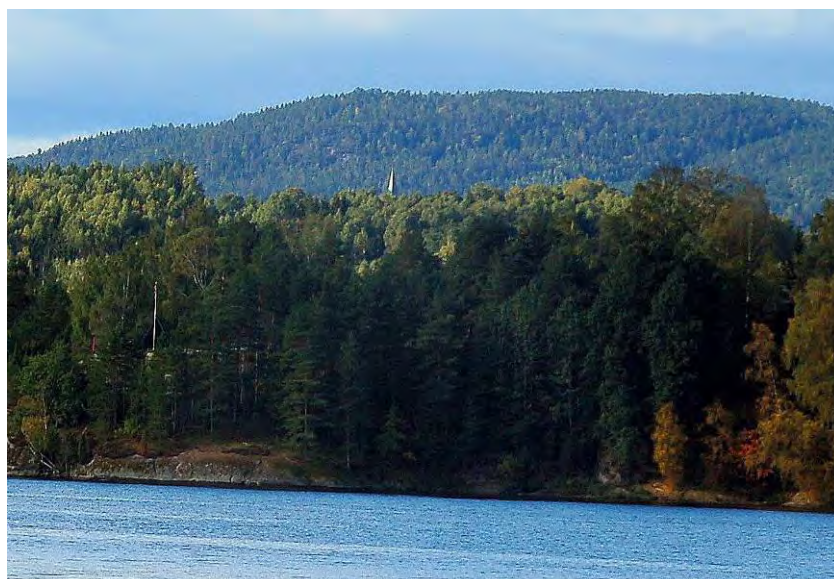

Delområde 22: Gvarv

Omtale av området	
<p>Delområdet omfatter et storskala landskapsrom med bølgende, sammenhengende jordbrukslandskap. Området avgrenses i nord og sør av skogkledde åser, mens det i vest glir gradvis over i en flatere elveslette. Mot sør samles landskapet omkring Årnesbukta og utløpet av Gvarvelva. Våtmarksområdene ved elveosen er fredet som naturreservat. Her er det et rikt fugleliv, som kan studeres fra et fugletårn på Årnes. Ved Gvarv er det funn av jordbruksaktivitet flere tusen år bakover, helt fra den tiden Norsjø var en fjord med direkte kontakt til havet. Gvarv er kjent for et særdeles gunstig klima med stabile vintre og høye sommertemperaturer, godt egnet for dyrking av varmekjære vekster. Et av landets viktigste fruktdyrkermiljø har vokst fram i dette landskapet.</p> <p>Gvarv var tradisjonelt embetsmannssted, med sorenskriver og tingrett. Tingretten var en videreutvikling av tradisjon med tingsted på Tinghaug noen få hundre meter fra Gvarv sentrum. Her ble landets kanskje siste allmueting holdt på 1660 tallet. Gvarv er en viktig stasjon på Sørlandsbanen. I dag stopper toget kun på bestilling. Rundt stasjonen utviklet det seg et sentrum med handel, skole og konsentrert villabebyggelse. Gvarv er sentrum for fruktdyrking i Telemark.</p> <p>Årnesbukta trenger seg inn i det nedsenkede elvelandskapet, og skiller jordbruksgrendene Nesodden og Årnes. Nesodden består i stor grad av fruktdyrkingsgårder, i et landskap preget av lang kontinuitet og historisk forankring. Nes kirke, steinkirke fra 1100-tallet, er et sentralt fokuspunkt, synlig fra store deler av Nes og eksponert mot Norsjø. Kirka står der kongsgården Nes skal ha ligget i middelalderen. Ved Årnes er det offentlig brygge som tidligere tjente som fast stoppested for båttrafikken på vassdraget. Herfra var hestetransport viktig til og fra Bø, Seljord og videre opp i Telemark.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Storskala landskapsrom med bølgende jordbrukslandskap, sentrumsbebyggelse omkring jernbanestasjonen.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Allsidige og lett tilgjengelige turopplevelser i et velholdt og variert jordbrukslandskap- Bruke de klimatiske gunstige forutsetningene til å videreutvikle frukt- og bærproduksjonen som nisjeprodukt og opplevelsesramme (Jfr. vinproduksjon på Lerkekåsa)- Våtmarksreservatet Årnesbukta ved utløpet av Gvarvelva, rikt fugleliv	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Nes middelalderkirke, bosetningshistorie- Det hevdes at Olav den hellige vokste opp i dette området- Synliggjøre hvordan landhevingen har endret landskapet, bosetning og bruksmuligheter siden steinalderen- Bebyggelsesstruktur og byggeskikk i den gamle gata gjennom Gvarv
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Aktivt historielag med mye kunnskap om eldre og nyere historie- Eplefesten på Gvarv som årlig arrangement som samler folk fra et stort omland.- Aktivt kunst og håndverksmiljø lokalisert i Gvarv- Tradisjonsrik campingplass nær utløpet av Gvarvelva, badeliv i elva- Involvering av skoleklasser i lokale jordbruks- og kulturtiltak, som ledd i undervisningen	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Utvikle et pedagogisk program for stedsbasert læring i samarbeid mellom skole, landbruk, historielag og næringsliv ellers- Styrke forbindelsen mellom Gvarv som tettsted og Norsjø som transport og rekreasjonsområde- Utrede mulighetene for å opprette en fast båtforbindelse mellom Skien og Gvarv på sommertid	

Figur 73 Kart over delområde 23, Akkerhaugen

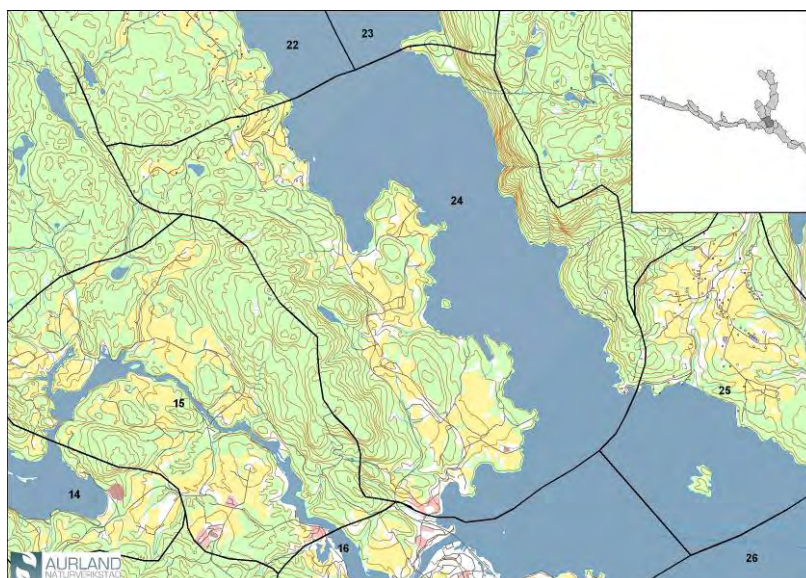
Figur 74 Nesodden med Nes kirke skjult i tett løvskog. Det bør vurderes å åpne siktlinjer mellom kirken og utvalgte knutepunkt i landskapet

Figur 75 De karakteristiske jernbanebroene langs Sørlandsbanen er viktige blikkfang med betydelige estetiske kvaliteter

Delområde 23: Akkerhaugen

Omtale av området	
<p>Akkerhaugen er et sentralt fokuspunkt i dette amfiformede landskapsområdet som omkranser den nordlige utløperen av Norsjø. Delområdet har stort innslag av aktivt jordbruk og velholdt kulturlandskap. Mer naturpreget vegetasjon framtrer som grønstruktur mellom større åpne jordbruksarealer. I øst avgrenses området av bratte lisider med betydelig innslag av edelløvskog. Ved Haukvik er det blant annet noen lindekjemper med mer enn 4 m omkrets i stokken. Disse er relikte livsformer som kun har spredd seg ved rotskudd siden en varmere periode helt tilbake i steinalderen.</p> <p>Neshalvøya strekker seg som en kile ut i Norsjø og deler vannet i to bukter. Midt på Nesodden ligger Nes middelalderkirke og er et betydningsfullt landemerke i området. Kraftig skogvekst og gjengroing langs østsiden av Nesodden er imidlertid i ferd med å skjule kirketårnet. Fruktdyrking er et karakteristisk trekk ved landskapet på Nesodden.</p> <p>Overgangen mellom Norsjø og Sauarelva ved Akkerhaugen har vært et naturlig knutepunkt for ferdsel langs vassdraget. Arkeologiske funn tilbake til steinbrukende tid understøtter dette. Før oppdemmingen av Norsjø, var nok Kolahuset noen kilometer oppe i elva en viktig omlastingsplass for transport. Ved innseilingen til elva viser nye funn av en rekke små gravhauger (på skulpturparken Patmos!) stedets strategiske betydning. På Akkerhaugen er det holdeplass langs Sørlandsbanen (ikke i bruk nå) og broforbindelse mellom øst og vestsiden av vassdraget. Akkerhaugen er administrativt sentrum i Sauherad kommune, butikk, gartneri, småbåthavn samt ulike reiselivsbedrifter som hotell, vandrerhjem og campingplass. Reiselivet utgjør en dominerende aktivitet i området. Norges første skulpturpark for samtidskunst, Patmos, er et viktig tilbud for rekreasjon og opplevelse med universell utforming. På Norsjø ferieland, for noen år siden kåret til landets vakreste campingplass, er et wakeboardanlegg en viktig attraksjon for yngre, og en arena for mesterskap i denne nye sporten.</p> <p>Norsjø har bydd på et rikt fiske, og blant annet på Vålanes ved Akkerhaugen er det et kjent sted for vadfiske (en form for ferskvanns landnot) etter sik. Dette var en viktig matauk så nært vår tid at mange eldre folk kan huske det som en viktig del av kosten.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Bukt omkranset av frodig og aktivt kulturlandskap med åkerdrift og fruktdyrking. Knutepunkt for transport på vei, jernbane og vassdrag. Nes kirke og jernbanebroa på Akkerhaugen	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Læring om strandforskyvning/havnivåendringer og forhistorie, kobling mellom havnivå og funn fra steinbrukende tid ved Odden og gravminner langs strandlinja	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Historien knyttet til transport langs vassdraget, oppdemmingen av Norsjø og elveløpets strategiske betydning for industrisatsingen i Telemark
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Akkerhaugen er et knutepunkt for reiseliv og ferdsel i en større regional sammenheng. Knutepunkt mellom jernbane, kanalbåttrafikk og turmuligheter med sykkel eller småbåt.- Badeliv og båtsport har en sterk posisjon ved Norsjø ferieland- Skulpturpark med universell utforming	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Informasjonspunkt for østkanalen og transport knyttet til industrireising i Norge- Samlingspunkt for organiserte turer med båt, buss og (tog?)- Skjøtsel av vegetasjon på Nesodden, åpning sv siktlinjer mellom kirka og viktige knutepunkt i landskapet.	

Figur 76 Kart over delområde 24, Sannes/Romnes

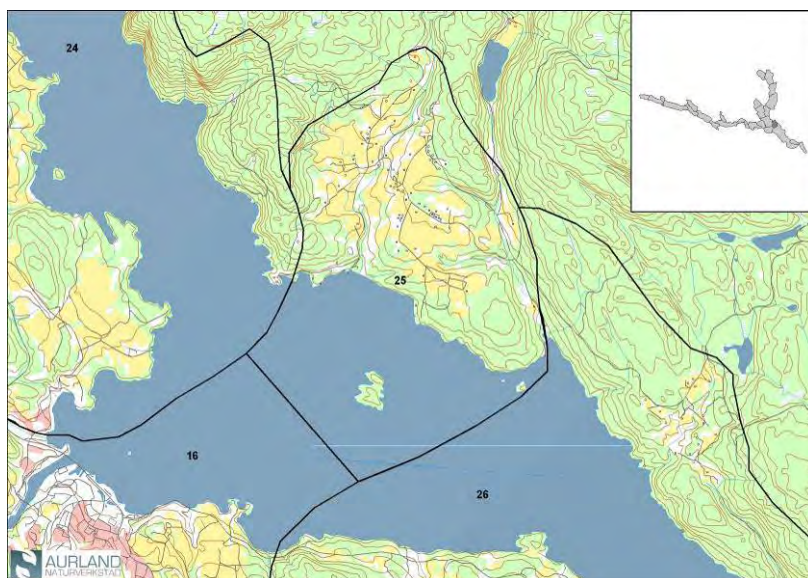
Figur 77 Gårdslandskapet i delområdet vitner om store ressurser

Figur 78 Romnes kirke er del av et helhetlig kulturmiljø med lang kontinuitet og stort potensial for formidling.

Delområde 24: Sannes/Romnes

Omtale av området	
<p>Store løsmasseavsetninger mellom mindre åsknatter har skapt en innsnevring av Norsjø på vestsiden. Delområdet omfatter et variert landskapsparti i form av en avlang halvøy bestående av rikt jordbrukslandskap og store gårder i aktiv drift. Stangfjellet avgrensner området mot vest og skiller delområdet fra delområde 15 Tveitankroken – Vangfoss - Eidsbygda. Området er et mellomparti som landskapsmessig utgjør et skille mellom Gvarv og Ulefoss. Østsiden av Norsjø har en mer ensartet karakter med bratte åssider og tett skogvegetasjon.</p> <p>På gårdene dyrkes det bl.a. frukt, men innfor delområdet det er også anlagt golfbane. En del hytter ligger også nord i området, i nær tilknytning til friområdet Kalvodde og Sannes brygge.</p> <p>I området finnes spor etter svært gammel bosetning og lang historisk kontinuitet i bruken av området som religiøst/kulturelt sted. På Langodden ved Steinholtbukta er det et helleristningsfelt fra bronsealder med sju skipsfigurer, en dyrefigur, fotsåler og skålgroper. I nær kontekst med disse, ligger en gravrøys som kan stamme fra samme tidsrom. Tilsvarende røyser finnes også på Kalvodde, nord i området. Lengre sør på Romnes ligger flere gravhauger rundt Romnes kirke fra 1100-tallet.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Småkupert jordbrukslandskap mellom avrundede åser, variert strandlinje mot Norsjø med små vik og holmer. Betydningsfull bosetningshistorie og religiøs/kulturell bruk tilbake til bronsealder.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Lune vik og strender attraktiv for friluftsliv både fra land og sjøside	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Kulturminner som viser kontinuitet i bosetning og religion fra bronsealder, gjennom jernalder til middelalder og vår tid- Romnes kirke
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Norsjø Golfpark	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Formidlingstiltak i forbindelse med kulturminnene- Tilrettelegge for tilgjengelighet og ferdsel	

Figur 79 Kart over delområde 25, Valebø

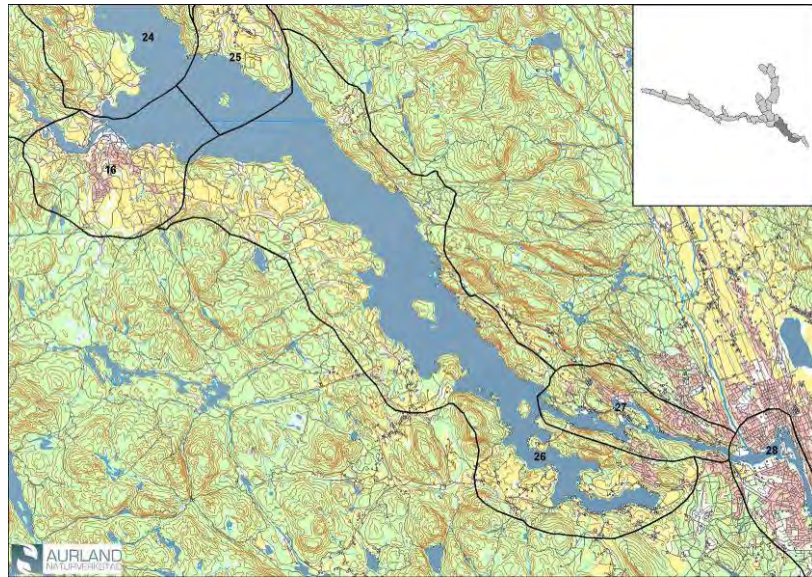
Figur 80 Valebø kirke tok over som kirkested for bygda etter minst 800 års tilhørighet til Romnes kirke på motsatt side av Norsjø.

Figur 81 Valebø brygge med den gjenreiste varehallen

Delområde 25: Valebø

Omtale av området	
<p>På nordsiden av Norsjø, vis a vis Ulefoss har Brennelva sitt utløp mellom åsene Valaåsen og Hovdås. Langs elva ligger hellende, åpne jordbrukslandskap og grenda Valebø med aktive gårdsbruk og bosetning. Både landskapsmessig og kulturhistorisk har bygda sterke bånd til Ulefoss, selv om området i dag en del av Skien kommune.</p> <p>Bratsbergbanen og fv 44 mellom Skien og Akkerhaugen, også kalt Valebøveien, går gjennom området. Jernbanen hadde stoppested på Valebø fram til 2004. Valebø har også egen brygge der det er reist en kopi av den gamle varehallen. Brygga var tradisjonelt anløp i kanaltransporten.</p> <p>Området synes i dag å ha sin hovedvekt innen primærnæringene. Skolen var en av de nedlagte skolene i Skien kommune i 2009.</p> <p>Spor etter bosetning i form av arkeologiske løsfunn og gravhauger vitner om bosetning tilbake til bronsealder. Valebø kirke ligger majestetisk plassert midt i det åpne landskapet. Kirka ble bygd tidlig på 1900-tallet etter at bygda til alle tider hadde soknet til Romnes. Da det ble bestemt at både Romnes og Valebø skulle overføres til hovedsoknet Holla ble det reist egen kirke i bygda.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Sørvendt jordbruksbygd, omrammet av skogsåser og koller. Bosetningen er orientert mot Norsjø. Veg og jernbaneforbindelse til Skien.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Lett tilgang til Norsjø – båtferdsel og fiske	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Områdets tilhørighet til Romnes/Ulefoss som illustrasjon på vannveienes tradisjonelle betydning framfor landeveiene
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Valebø skole som grendehus- Valebø kirke- Valebø brygge	
Aktuelle tiltak	
<ul style="list-style-type: none">- Prosjekt for lokalsamfunnsutvikling jf. Lårdal- Valebø brygge – mudring for større dybde til charterbåter	

Figur 82 Kart over delområde 26, Jordbruksbygdene langs Norsjø

Figur 83 Utsyn over Norsjø fra Valebø

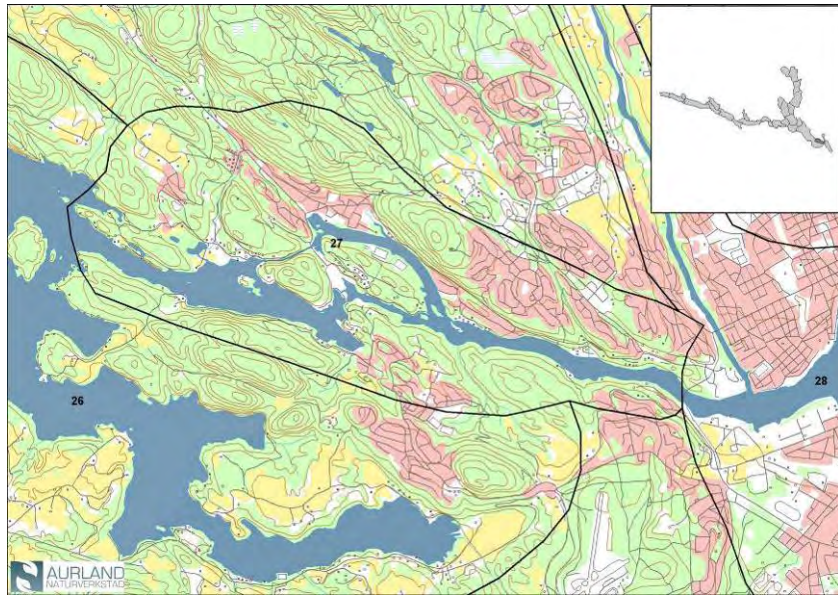
Figur 84 Norsjø sett fra Ulefoss og sørover. Norsjø har en variert og i stor grad naturpreget strandlinje egnet for rekreasjonsformål

Foto: Skien kommune

Delområde 26: Jordbruksbygdene langs Norsjø

Omtale av området	
<p>Sørlige del av Norsjø danner et stort, åpent landskapsrom. Mot øst avgrenses området av slake skogsåser, mens det mot vest har en større utstrekning over større flater med dyrkbar mark før fjellside av grenser landskapsrommet.</p> <p>Langs innsjøens vestsida ligger rike jord- og skogbruksbruksområder med bosetning og gårdsbruk, samt noe industrivirksomhet. Fensfeltet som er verdenskjent p.g.a. sitt geologiske særpreg er lokalisert sør for Ulefoss. Fra 1600-tallet ble det utvunnet jernmalm fra forekomster i Fensfeltet. Dette dannet grunnlaget for Ulefos Jærnverk.</p> <p>Østsida av Norsjø preges av skogkledde åser med innslag av spredt hyttebebyggelse. Området er kjent for den myteomspunne Mikaelshula som ifølge skriftlige kilder fra middelalderen ble brukt som kirke. Kirker som var viet til erkeengelen Mikael ble ofte anlagt i slike huler.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
<p>Større innsjø omrammet av åpne jordbruksbygder på vestsida og kuperte skogsåser på østsida. Selve Norsjø har lange tradisjoner som viktig transportvei mellom havet og bygdene i Telemark. Spesielle geologiske lokaliteter (Fensfeltet)</p>	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Fensfeltet som enestående geologisk fenomen- Strandsonen langs Norsjø, egnet til friluftsliv og rekreasjon- Indre del Fjærekilen, rikt våtmarksområde for fugleliv.	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Gruvedrift i samband med Ulefoss Jærnverk- Mikaelshula- Transporthistorien på Norsjø, innbefattet bryggene
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Mikaelshula- Bryggene- Munkestua restaurant på øya Munken	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Dokumentere og utarbeide plan for ivaretaking og bruk av bryggene- Tilrettelegge for fritidsbåter- Etablere tilbud med rutegående båt på Norsjø- Etablere anløpsbrygger for charterbåter ved Mikaelshula og Leirodden- Sikring av gangvei til Mikaelshula	

Figur 85 Kart over delområde 27, Skotfoss

Figur 86 Kanalen ved Løveid er skåret sett gjennom fjellet mellom Skotfoss og Norsjø og viser de store landskapsendringen som fulgte med kanalbyggingen.

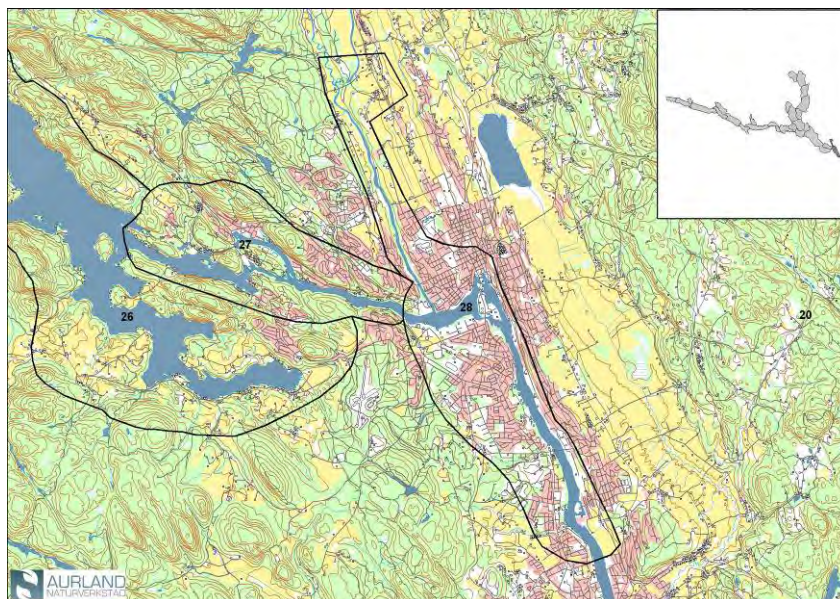

Figur 87 Skotfoss kirke danner en helhet i det gamle tettstedet som nå er en bydel i Skien kommune.

Delområde 27: Skotfoss

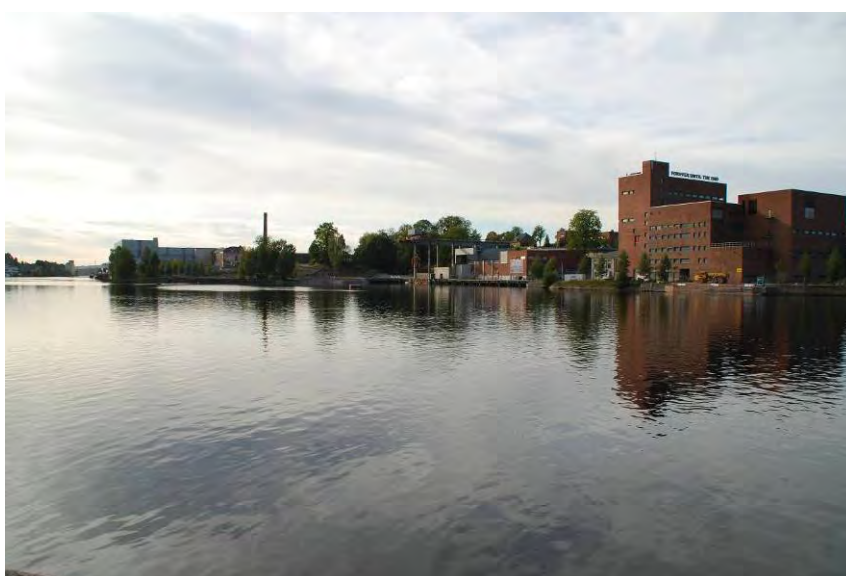
Omtale av området	
<p>I sør snevres Norsjø inn og deler seg i et trangt elveløp (Elstrøm) lengst nord og i en noe videre kil i sør (Fjærekilen.) Mellom Norsjø og Hjellevannet i Skien sentrum er det flere andre navn på vannveien; Løveid – Hølen (underkant av Løveid sluser), Meierelva – Farelva - Elstrøm . Mellom elveløpet og kilen danner fastlandet en halvøy med åser opp til 170 meters høyde over havet. Åsene avgrensner delområdet mot sør. Området er avgrenset av tilsvarende lave åser mot øst, nord og vest og sentrerer seg rundt Elstrøm. Nord for elva stikker det ut en mindre halvøy, avgrenset av en kil av elva som strekker seg mot nordvest. Her ved Skotfoss er Norsjø regulert ved hjelp av en demning.</p> <p>Tettstedet Skotfoss ligger konsentrert rundt enden av denne kilen. Stedet er en bydel i Skien kommune der historien er tett knyttet til industri og bruken av Telemarkskanalen. Papirfabrikken Skotfoss Bruk ble etablert på 1890-tallet og var i drift fram til 1986. Den karakteristiske trehusbebyggelsen stammer fra fabrikkens glansdager da dette var arbeider- og funksjonærboliger. Skandinavias første elektrisk drevne jernbane ble bygd i tilknytning til Skotfoss bruk. Traseen er i dag en del av kulturstien Skotfosstien.</p> <p>Skotfoss kirke ligger i sentrum av denne trehusbebyggelsen, ved elva, og ble bygget i 1900.</p> <p>Kanalen og Løveid sluse skjærer seg gjennom halvøya fra enden av kilen til enden av Norsjø ved Løveid. Anlegget består av tre slusekammer som løfter båtene drøye ti meter.</p> <p>En rekke gravrøysler ligger langs nordsiden av Norsjø, fra Løveid og vestover. Dette vitner om bruk av området over lang tid.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
Trange elveløp og kanal innvevd i et natur- og tettstedspreget landskap. Tettstedet Skotfoss har særpreget industribakgrunn.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Landskapsformen i overgangen mellom Norsjø og den kanaliserte vannveien- Eidet (Løveid)- Fiskemuligheter i Elstrøm	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Industrisamfunnet Skotfoss- Papirindustrihistorien og Skotfoss bruk- Løveid slusers betydning for tømmerfløtinga og båttrafikken i Skiensvassdraget.
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Skotfoss kirke, Folkets hus, Festiviteten, Pakkhuset,- Skotfosstien og Tors plass- Løveid brygge, Torvet, Tangen ved Meierelva, Skotfoss stadion	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Økt tilgjengelighet for charterbåter – anløpsbrygge ved Skotfoss kirke og Tors plass- Tilrettelegge det delvis kanaleide historiske bygningsmiljøet på Løveid til beste for kanalbesøkende og til kulturvirksomhet (kafe, galleri, servicebygg for fritidsbåter, etc.)- Estetisk belysning av sluseanlegget på Løveid for å øke attraksjonskraften	

Figur 88 Kart over delområde 28, Skien

Figur 89 Skien sentrum med trehusbebyggelsen i bydelen Snipetorp i forgrunnen

Figur 90 Klosterøya er under utvikling til ny virksomhet etter nedleggelsen av Union .

Delområde 28: Skien

Omtale av området	
<p>Farelva og den store Falkumelva renner begge ut i det avlange Hjellevannet. Klosterøya og Smieøya som i dag er forbundet til fastlandet med bru på hver side ligger som en nærmest heltrukken sperre i øst, og danner et skille mellom Hjellevannet og Bryggevannet. Skienselva slynger seg fra Bryggevannet sørover mot kysten. Historisk har elva og sjøfarten vært en viktig forutsetning for framveksten av Skien. Ved Bøle har funnet av det såkalte Bøleskipet, et av de mest betydningsfulle middelalderskip som noen gang er funnet i Norge, bekreftet vannveiens betydning for Skiens identitet og utvikling opp gjennom århundrene. Elvelandskapet er en blanding av næringsvirksomhet, boområder, grøntarealer og landbruk.</p> <p>Delområdet danner henholdsvis innfallsporten eller utløpet av Telemarkskanalen. På vestsida av elveløpet ligger en slak elveslette. På østsiden stiger terrenget brått mot en langsgående rygg som avgrenser delområdet. Skien sentrum ligger lokalisert vest for denne ryggen, på begge sider av vassdraget. I dag er Skien fylkets administrasjonssenter og største by, men også en av Norges eldste byer. I middelalderen hadde byen funksjon som handels-, kirke- og klostersted. Klosterøya, opprinnelig sete for Gimsøy kloster (1100-tallet) og senere papirfabrikken Union Co, er i dag under utvikling til ny næring (IKT, bryggeri, Eventyrfabrikken, Sjokoladefabrikken) og kultur (kunstnerverksted og teater).</p> <p>Skien har gjennomgått flere bybranner, sist i 1886. Etter dette ble nybygg utført i mur. Rester etter trehusbebyggelse finnes imidlertid øst for Bryggevannet i bydelen Snipetorp. Nord for Snipetorp ligger Brekkeparken med Telemark museum sentrert rundt hovedbygningen til herregården Søndre Brekke fra slutten av 1700-tallet. Skien sluse, den første/siste slusa på kanalen, ligger mellom Smieøya og Eidet og består av ett løftekammer med fem meters løftehøyde.</p>	
Landskapskarakter og særpreg	
By i utvikling med bakgrunn i lange sentrumstradisjoner og sterk industri- og kulturhistorie. En av Norges eldste byer, med utgangspunkt i det seilbare elveløpet inn fra Grenlandsfjorden.	
Landskapets utviklingspotensial (opplevelse, se, være, gjøre, lære)	
Natur og landskap <ul style="list-style-type: none">- Landskapsformen med elva- Elva som lokaliseringsfaktor for Skien by- De to vannspeilene Hjellevannet og Bryggevannet	Kulturhistorie <ul style="list-style-type: none">- Handelsstedet tilbake til 800-tallet og opp i tid, sett i sammenheng med ressurser som kom fra øvrige deler av fylket (f.eks. jern og brynestein)- Klosterøyas historiske egenart fra klosterliv og herregårdstid til industrialisering og dagens transformasjon til ny virksomhet.
Sosiale og kulturelle ressurser, aktiviteter/møteplasser <ul style="list-style-type: none">- Bryggene langs kanalløpet gjennom byen. Festivalen Viser ved Kanalen.- Hjellevannet rundt – tur med kontakt til kanalen. Bading og rekreasjon på Bakkestranda.- Laksefisket i elva.- Klosterøyas og Smieøyas store uterom. Bryggeparken som det grønne, urbane uterommet.	
Aktuelle tiltak <ul style="list-style-type: none">- Utvikle service- og informasjonsfunksjoner som innfallsport - opplevelsesplanlegging- Parallelt med videreutvikling av østløpet til Dalen, utrede koblinger Skien-Notodden med tanke på system av offentlig transport til lands og til vanns (vassdrag, jernbane, buss)- Utvikle Smieøya som selve innfallsporten til Telemarkskanalen regionalpark, med besøkssenter, informasjons- og servicefunksjoner.- Øke tilgjengeligheten til vannveien fra Herkulesområdet som del av kulturstien Hjellevannet Rundt.- Synliggjøre viktige kulturminner langs vannveien – f.eks. bygdeborgen ved Elstrøm og kirken på Hakastein / Faret.- Gangbru over Skienselva fra Follestad til Klosterøya for å sammenbinde bydelene bedre.- Binde Smieøya / Skien sluse og Klosterøya sammen med ny gangbru nedstrøms Damfossen.- Etablere gjestehavn på Klosterøya med drivstoffanlegg, utsetningsplass for småbåter, servicebygg etc.	

5 Tilgrensede ressursområder

5.1 Eksempel på områder med historisk og funksjonell tilknytning til kanalen

Eidsborg

Like nord for Dalen sentrum ligger bygda Eidsborg, bestående av gårdsbosetning, bygdetunet til Vest-Telemark Museum og Eidsborg stavkirke. Museet består av en samling eldre bygninger og gjenstander, og museumsbygningen der det holdes temautstillinger om folkekunst og brynesteinsutvinning, samt skiftende utstillinger. Stavkirka ble oppført på 1200-tallet og viet til St. Nicolaus, skytshelgen for reisende.

På flere steder i fjellsidene rundt jordbruksområdene ligger brynesteinsbruddene. Virksomheten her kan spores tilbake til 800-tallet e.Kr. Bruddene er slående minner om en organisert industri, transport og storstilt europeisk handel som foregikk for minst 1200 år siden. Sammen med bruddene står Eidsborg stavkirke som et uttrykk for den rikdom og kultur som fant sted tilbake i denne tida.

Som beskrevet i de innledende kapitlene står Eidsborg-området i nær sammenheng med Telemarksvassdraget og kanalen, historisk og funksjonelt. Det store omfanget av eksporten av brynesteinene fra dette bruddområdet skyldes trolig i stor grad muligheten som lå i effektiv transport av denne tunge varegruppa på et system av vannveier. I dag representerer området med museum, stavkirke og brynesteinsbrudd en ressurs for opplevelse og læring som geografisk ligger nært tilknyttet kanalen.

Åmdals Verk

Bygda Åmdals Verk ligger 22 km sørøst for Dalen, omtrent midt på akse mellom vestenden av Bandak og Vråvatn. Fjellbygda utviklet seg til et urbanisert samfunn som følge av malmsfunn og gruvedrift som varte fra ca. 1690 til 1945. Malmen og mineralene fra gruvene ble fraktet på Telemarkskanalen. Området har derfor en sterk tilknytning til kanalområdet.

Kobbergruvene benyttes i dag som museum med gruvevandring for publikum. En rekonstruksjon av det gamle Skeidehuset tjener som museumsbygg, der det er utstilt modeller av gruvene og drifta, redskaper og bilder fra gruehistorien. Rundt gruvene er det gode turmuligheter på merkede stier og løyper.

5.2 Andre ressursområder i kanalkommunene

Med andre ressursområder forstås områder som av lokalbefolkningen oppfattes som viktige og utfyllende for det samlede tilbudet og opplevelsen av Telemarkskanalen. I hovedsak dreier dette seg om tilgrensede områder med attraktive tilbud knyttet til reiselivet.

Ravnejuv

Ravnejuv er en naturattraksjon som ligger ca. 15 km nord for Dalen og Eidsborg som nåes enten via RV 38 mot Åmot og fylkesveien i retning Gøytil, eller via den gamle ferdselsveien fra Vest-Telemark museum på Eidsborg. Gamleveien er mye brukt til turgåing og riding. Ved Ravnejuv kan en oppleve å stå ved det 350 høye stupet som ender i Tokkeåi og storslagen utsikt over dalen.

Stedet var mye besøkt av høytstående gjester fra inn- og utland i pionertida i reiselivet (fra slutten av 1800-tallet). På denne tida hadde stedet både eget hotell og en paviljong på utsiktspunktet. I dag kan besøkende oppleve en miniatyrgave av denne paviljongen.

Skafså/ Grimdalen

Grimdalstunet ligger på gården Skafså, sør for Dalen. Gården fra 1600-tallet er barndomshjemmet til billedhuggeren Anne Grimdalen, mest kjent for utsmykningen av Oslo rådhus. Museet består av gårdstunet med bygninger og et museumsbygg med galleri. På uteområdet kan besøkende oppleve en skulpturpark med kunstnerens karakteristiske skulpturer. Døli – gardsturisme med fokus på hest.

Morgedal

Morgedal og Brunkeberg ligger på en akse nord for Kviteseidbygda og har til alle tider hatt en nær relasjon til Telemarkskanalen gjennom Sundkilen. Tradisjonelt var denne relasjonen tufta på skogbruk og tømmerfløting, mens Brunkeberg også hadde en viktig rolle som felles kirkested for bygdene tilbake i tid.

I dag er E134 den viktigste kommunikasjonsåren, der RV41, Telemarksvegen som går fra Brunkeberg til Kristiansand er koblet på. Området er i hovedsak et aktivt landbruksområde som er best kjent som "Den moderne skisportens vugge". Her ligger museet Norsk skieventyr som formidler den norske skihistorien gjennom ulike media, i tillegg til Morgedal hotell, skianlegg og flere småskala virksomheter.

Vrådal

Vrådal ligger i overgangen mellom Vråvatn og Nisser, på den nord-sørgående akse av bygder som er bundet sammen av RV41, Telemarksvegen. Veien knytter Telemarkskanalen sammen med Nisser og Arendalsvassdraget.

Vrådals relasjon til Telemarkskanalen bunner i den tradisjonelle tilhørigheten bygda hadde da Kviteseid gamle kyrkje fungerte som felles kirkested. Kanalen var samtidig bygdefolkets letteste tilkomst til Skien.

Vrådal er i dag et turiststed med aktiviteter både sommer og vinter (skiheis om vinteren og gondolbane sommertid). I bygda finnes både hotell og hytter, samt handelsvirksomhet som retter seg spesielt mot turister. På overgangen mellom Vrådal og Kviteseid ligger et nett av gamle vegger og stier.

5.3 Regionale sammenhenger

Telemarkkanalkommunene er innvevd i sammenhenger som strekker seg inn i tilgrensende kommuner og fylker. Telemarkskanalen berører også flere regionale samarbeidsfora (regionråd) i Telemark. Det er ikke en primær oppgave i denne rapporten å utforske disse sammenhengene. Likevel kan det være nyttig i framtidige strategiske vurderinger i forhold til samarbeid, produktutvikling og markedsføring, å peke på noen sentrale fellesressurser i fylket som også berører Telemarkskanalprosjektet:

- *Telemarkskysten*, en landskapsregion med svært variert og attraktivt landskap med høy bruksintensitet i sommersesongen. Forskjellene mellom den ytre kysten og de indre bygdene i Telemark er stor. Denne kontrasten er i seg selv en attraksjon som kan brukes i markedsføring og utvikling av opplevelsestilbud.
- *Fjellvidder, nordmannsleper og DNT løypenett* utgjør et attraktivt, merket og markedsført opplevelses- og friluftslivstilbud som bør kunne koples mot kulturopplevelser i kanallandskapet.
- *Industriaksen mot Rjukan* har en historisk nasjonal betydning som gjennom søknadsprosessen for UNESCO verdensarvstatus, vil kunne avdekke naturlige koplinger med østløpet av Telemarkskanalen.

- *Hovedferdselsårer (Riksveger, jernbane, flyplasser)* er innfallsporter til Telemarkskanalen som mulig regionalpark. Informasjon langs veier, på tog og flyplasser vil bidra til å kople regionalparken til en større infrastruktur.
- *Geopark- lokaliteter* finnes innenfor Telemarkskanallandskapet, men også i tilgrensende kommuner og i Vestfold fylke.

6 Kanallandskapet som verdiskapingsressurs

6.1 Park som ramme for verdiskaping

Utviklingsretta planlegging i en regionalparksammenheng har mange siktemål. Det innebærer forvaltning og ivaretaking av natur- og kulturarven, samtidig som det skal legges til rette for både sosial, kulturell og økonomisk verdiskaping. Det er gjennom målrettede og koordinerte tiltak at man har mulighet for å utvikle en profil i en regionalpark som både kan styrke lokal identitet og øke områdets attraksjonsverdi både for turister og mulige tilflyttere.

Erfaringer fra andre liknende parksatsinger i Europa viser at en grunnleggende landskapsforståelse og kunnskap om betydningen av befolkningens relasjoner til stedet, er brikker i tiltaks- og formidlingsstrategier.

Walk of the Month

[Hornby Circular Walk](#) PDF

Festival Bowland

[Download the Festival Bowland Calendar 2010](#) PDF

[Bowland hedgelaying competition and Traditional Boundaries event](#)

[Brown Hare Survey Workshop](#)

Latest Updates

[Learning & creativity for landscape stories](#)

[Volunteering](#)

Welcome to the Forest of Bowland Area of Outstanding Natural Beauty (AONB)

A nationally protected landscape that is internationally important for its heather moorland, blanket bog and rare birds

Discovering

- Towns & villages
- Wildlife
- Landscape stories
- Sustainable tourism
- Leaflets
- Map

Enjoying

- Where to stay
- Walking
- Cycling
- Attractions
- Events
- Travel information

Living in

- Bowland food
- Bowland arts
- Local produce directory
- Producer profiles
- Farmers' markets

Looking after

- Volunteering
- Conservation holidays
- Sustainable development fund
- Latest news
- Management plan

Wildlife Calendar

View interactive bird profiles and find seasonal wildlife walks

- [Wildlife Calendar](#)
- [Bird profiles](#)
- [Wildlife Blog](#)

Martin's Bowland Blog

What's the inside story of news in Bowland? Read Martin's blog

- [Heroic cyclist!](#)

Tel: 01200 448000 • Email: bowland@lancashire.gov.uk [Top of page](#)

Figur 91. Søker en på Forest of Bowland AONB, så kommer denne siden opp. I sum inneholder den essensen av hva som særpreger Forest of Bowland som landskap, bosetningsområde, som attraktivt besøksmål, og den synliggjør hvilke hovedsatsingsområder ligger til grunn for verdiskapingen i dette området.

Analysen av Telemarkskanallandskapets utforming, innhold og verdiskapingspotensial har avdekket en rekke utviklingsmuligheter. I dette kapitlet blir dette vurdert i sammenheng, som et grunnlag for seinere strategiske satsinger for Telemarkskanalen Regionalpark.

6.2 Verdiskapingsressurser direkte tilknyttet kanal- og vannveisystemene

Oversikten over ressurspotensial bygger på en fri sammenstilling fra analysene, det kan deles opp tematisk på andre måter, men framstillingen her synliggjør hvordan ulike ressurser i hele regionalparklandskapet kan koples sammen.

Vannvegen

Vannvegssystemet er en primær ressurs både som naturelement med særdeles stor variasjon, som biologisk system, som kraftressurs og som transportåre. Kanalsystemet er også bygd opp med manøvreringsmuligheter for å dempe flomvirkninger i forbindelse med snøsmelting og store nedbørsmengder.

Vannveiene med elveløp, stryk, vatn og kanaler utgjør også en særdeles viktig *rekreasjonsressurs* for nærmiljøet i hele området. Bading, vannsport og båtliv har en viktig plass i befolkningens hverdagsliv og en viktig del av tilhørigheten til sitt område. Dette er dokumentert blant annet gjennom spørreundersøkelse i Notodden rettet mot lærere, foreldre og elever i videregående skole.

Vann har generelt stor tiltrekningskraft på folk, både visuelt og opplevelsesmessig. Telemarkskanalen har en lang historie som reiselivsmål, først og fremst gjennom rutegående båttrafikk. Vannveiresursen bør kunne utvikles videre med en større variasjonsbredde i ferdselsmåter, geografiske og tematiske tematurer etc.

Figur 92 Private båter på veg gjennom Løveid sluse (Foto: Ragnar Nilssen)

Geologi og bergressursene

En viktig bruk av vannsystemet fra områdene inn under fjellene i Vest-Telemark historisk sett, var uttransport av jernmalm fra blant annet Møsstrand og trolig Fyresdal og andre bygder. Noe seinere startet produksjonen av brynstein i Eidsborg. På 1500-tallet startet en omfattende leting etter malm- og mineralforekomster i Telemark. Kobberverkene i Åmdal går historisk tilbake til 1540-årene. Gruvemuseet har spennende formidling av hvordan gruvedrift og ikke minst arbeidsforholdene artet

seg for flere hundre år siden. Langs sørsiden av Bandak finnes et stort antall gruver, kvartsbrudd m.m. I Dalen gruver var det uttak av molybden. Flere gruver for flusspatuttak

Den mer og mindre kjente gruehistorien i Telemark kan være utgangspunkt for spennende "opdagelsesferder" i landskapet, med utgangspunkt i kanalvassdraget.

Nedre del av Telemark har en rekke usedvanlige geologiske forekomster som inngår i den UNESCO godkjente geoparken Gea Norvegica. Syv lokaliteter i Skien og Nome inngår i det samlede nettverket som spenner over 8 kommuner i Vestfold og Telemark. Det arrangeres blant annet ekskursionsjoner og andre turer i regi av Geoparken.

Figur 93 Befaring av en søvitt-lokalitet i Geoparken i Nome kommune (Foto: Nome kommune)

Dyre- og planteliv

Vassdragene som inngår i kanalsystemet har en rekke spesielle og verneverdige lokaliteter for dyre- og planteliv. Spesielt synlige og sårbare vil våtmarksområder med rikt fugleliv være. Det er etablert flere våtmarksreservater, skogreservater og plantefredningsområder i tilknytning til kanallandskapet. Detaljert oversikt finnes på Naturbasen til Direktoratet for naturforvaltning http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/status/NBdata_sok.htm

Observasjon av fugl, vandringer i gammel naturskog, botaniske oppdagelsesturer osv. er natur- og reiseopplevelser med en stor potensiell kundegruppe over hele Europa. Regionalparken Forest of Bowland (se over) har utviklet et omfattende reiselivstilbud basert på forekomst av sjeldne fugler som finnes på lynchheiene og i våtmarksområder, kan være en inspirasjon.

Opplæring av lokale naturguider kan være et egnet tiltak.

Fisk

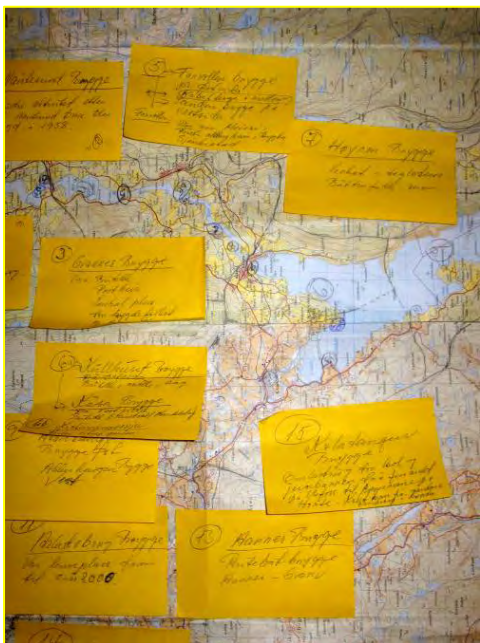
Vassdraget og vannveien er det sentrale karaktertrekket ved regionalparken. Et særlig fokus på fisk som ressurs for fritidsaktivitet, kommersiell fangststressurs og foredlingsprodukt vil være av stor betydning. Lett tilgjengelig oversikt over hvilke fiskearter og stammer som finnes i vassdraget (også laks og sjørørret). Tradisjoner rund fangstmåter og anvendelse i kostholdet. Tilrettelegging av fisketurer. Fiskesafari for å oppleve fangst av storaure (gjørne slik at fisken settes tilbake i vannet). Eventuelle kultiveringstiltak og utsetting av småfisk kan være pedagogisk interessant for skoleklasser.

Bosetningshistorien

Mange turister og besøkende søker å forstå og forbinde seg med et område gjennom å tilegne seg kunnskap om bosetningshistorie og levemåte. I kanallandskapet finnes en synlig kontinuitet fra bronsealdergravrøyser og bygdeborgere, via gårdsanlegg og kirker fra middelalderen, til

industrihistorie og arbeiderkultur fra de siste 100 årene som nå transformeres til nye kultur- og boområder.

Kunnskap om sin egen bosetningshistorie har også stor betydning for stedsidentitet og tilhørighet i lokalbefolkningen og for nye tilflyttere. I Sauherad har det lokale kulturnettverket invitert til åpne kvelder hvor for å samle og kartfeste lokalhistorisk kunnskap. Det lokalhistoriske arbeidet vil gjennom historielag, museumssamlinger osv. ha en sterk posisjon i alle kommunene.

Figur 94 Utsnitt fra arbeidskart med nummerert avmerking av brygger og gule lapper med nøkkelopplysninger om historisk bruk og hendelser knyttet til hvert sted. Dette materialet ble framskaffet under et åpent arbeidsmøte i Sauherad en kveld i februar (Foto: Solveig Svardal).

Kanalhistorien - "verdens åttende underverk"

Historien om planlegging, finansiering og bygging av Telemarkskanalen er godt dokumentert og publisert. Se for eksempel heftet "Lokalhistorisk reise på Telemarkskanalen" utgitt av Fortidsminneforeningen og Telemark Fylkeskommune (1997). Det er likevel et stort verdiskapingspotensial både i forhold til felles identitetsbygging og for opplevelsesprodukter ved å fortelle og utvikle historiene knyttet til kanalen i stadig nye sammenhenger.

For eksempel bør kunnskap om kanalens nasjonale, strategiske betydning for norsk industrireisning, nasjonsbygging og velstandsutvikling i perioden rundt 1900 være interessant, bl.a. for skolene i regionen. De tekniske utfordringene forbundet med å bygge anlegget og hvordan man samtidig hadde mulighet til å skape et forvaltningsregime for vannressursene i vassdraget er også interessante tema som egner seg godt til organiserte ekskursjonsopplegg. Det er også interessant å jamføre Telemarkskanalen som teknisk-funksjonelt anlegg med andre tilsvarende anlegg andre steder i Europa og verden for øvrig.

Fylkesbiblioteket i Telemark i samarbeid med Vest-Telemark museum og Telemark museum har alt utviklet tematisk undervisningsmateriale knyttet til Telemarkskanalen, historien og bruken av den⁷.

⁷ <http://www.skiensvassdraget.no/materialet.htm>

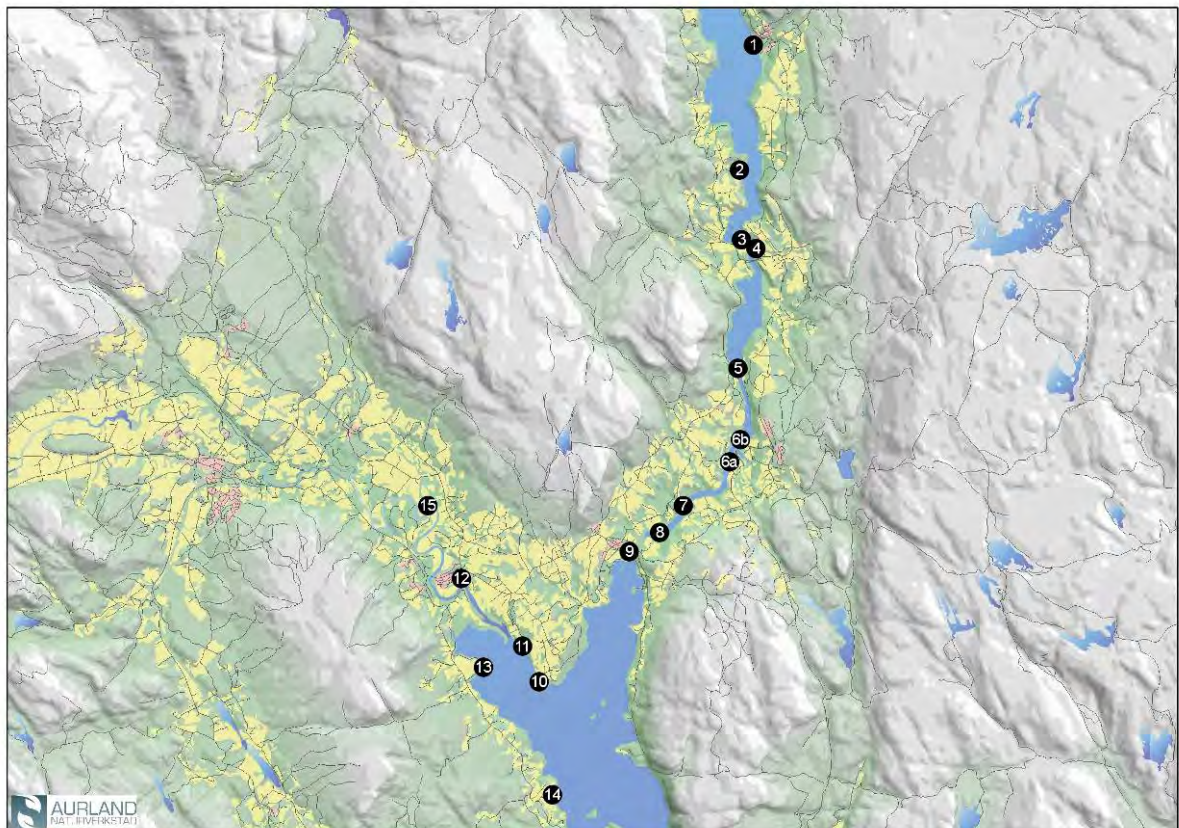
Det kan være aktuelt å utvikle et samarbeid mellom dette prosjektet og Telemarkskanalen regionalpark.

Figur 95 Historisk bilde frå bygginga av Vrangfoss sluser. Hentet fra Fylkesbiblioteket i Telemark sin prosjektside om Skiensvassdraget.

Reisefortellingene

”Bevegelse” er et nøkkelord for Telemarkskanalen. Vassdraget og kanalen har blitt benyttet til transport av varer og folk til alle tider. Det finnes også et omfattende nettverk av tilbringerveier og kryssningssteder langs vassdraget. Malmtransporten fra Åmdals verk i Tokke og ned til Bandakslie er et eksempel på dette. Historiske hendelser og bruksmåter knyttet til de mange bryggene som vi finner i kanalløpene og langs de store vannene egner seg godt til formidling og som utgangspunkt for å utforske historiene om liv og virke langs vassdraget.

Figur 96 Lokalisering av 15 brygger i Sauherad. Navn på bryggene og stikkord for funksjon i tabellen under.

1. Velta Brygge Sagbruk (Hjukse sag), Teglverk Båtforening, Transportnæring Bustadområde	6a og b. .Kullhuset brygge øst, Kåsa brygge vest Butikk, mølle, sag Krokmannsevju, vikinggraver	11. Aslaksborg (?) brygge Lenseplass fram til 2000
2. Fiskodde brygge Tidl. Postkontor, Butikk Sentral plass for gardane omkring	7. Høyom brygge Verket teglstein	12. Gvarv brygge Rutebåt til Skien
3. Gvannes brygge Var butikk, Post, Sentral plass	8. Feta brygge For lokalbefolkningen, transport	13 Aarnes brygge Rutebåt Skien
4. Nautesund brygge Mindre aktivitet etter at Nautesund bru ble bygd i 1958	9. Akkerhaugen brygge, øst og vest	14. Holte brygge Lokal brygge for gardane på Stranna
5. Farvollen brygge øst, og Sanden brygge vest Kabelferge mellom bryggene Meieri, Første aldersheim Sjenkestad	10. Odden brygge Bygd i nyere tid, slutten 40-tallet	15 Kolatangen brygge Omlasting av kol og jern for transport fra jernverket på Ulefoss til fabrikk på Hørte. Kolet kom frå gardane omkring

Bryggene kan også aktiveres som ressurser i utviklingen av nye reisetilbud med båt. Tradisjonelle ferdseisveier på land bør også synliggjøres og kan inngå i tilrettelagte turopplevelser som kopler land og vann sammen

De siste 150 årene har reiselivet inntatt det norske landskapet, noe som også har skapt en rekke historier og fortellinger som er av interesse for folk i dag. Dalen hotell og er et eksempel på hvordan reiselivet brakte med seg en ny atmosfære, ny arkitektur og nye måte å bruke landskapet på.

Figur 97 Dalen hotell bærer med seg en historie om hvordan det fremmede og eksotiske reiselivet inntok de indre bygdene i Telemark på 1800-tallet. Foto: Dalen Hotell).

Kultivering av jordbrukslandskapet

I tillegg til vannene, kanalen og elveløpene, er det kultiverte jordbrukslandskapet det tydeligste uttrykket for områdets særpreg og spesielle karakter. Spesielle klimatiske forhold skaper flere viktige lommer for dyrking av frukt og andre vekster som ellers er vanskelig å få til under tilsvarende forhold. Næringsrikt jordsmonn som følge av marine avsetninger i en tidlig fase av landhevingen fram til ca 3000 f.Kr., har også gitt grunnlag for et rikt landbruk. Gårdsbebyggelsen langs Sauarelva og rundt Heddalsvatnet og Norsjø vitner om gode forhold. Landbrukskolen på Søve og forsøksstasjonen i Sauherad er viktige kunnskapsmiljø som bør kunne trekkes inn i diskusjoner om strategier for differensiert matproduksjon i regionalparkområdet, kombinert med vedlikehold og nyskaping i kulturlandskapet. Vinproduksjon er et eksempel på hvordan det eksperimenteres med nye produksjoner som også vil sette et nytt preg på jordbrukslandskapet i regionen.

Figur 98 Sjøveid vidaregåande skule. Landbruksskule med lange tradisjonar og stor betydning for landbruksnæringa i regionen (Foto: Nome kommune).

Kraft og industri

Industrihistorien i Telemark står på mange måter i en særstilling i Norge. Denne historien er også uløselig knyttet til transportmulighetene på vannveiene. Ulefos jernverk, som er en av de eldste industribedriftene i Europa, etablert i 1657, fikk malmen fraktet inn vannveien. Jernet ble fraktet videre til produksjonsanlegg for bearbeiding, blant annet til Hørte i Sauherad. Etableringen av Norsk Hydro på Notodden var direkte en følge av oppdemmingen av Norsjø som gav muligheter for stabil transport av varer til Notodden.

Produksjon av elektrisk kraft var en annen viktig forutsetning for industriutviklingen på Notodden. Også denne historien har stort potensial i formidlingssammenheng. Tokkeanleggene var det største energiprojektet i Norge, da det sto ferdig i 1962. Det var et moderne anlegg basert på "takrenneprinsippet" med overføring av vann fra flere inntak gjennom tunneler til turbinene på Dalen.

Tømmerets reisehistorie

Skogen har til all tid vært en vesentlig ressurs i Telemark, og flere store skogeiendommer preger eierstrukturen i deler av fylket. I forbindelse med vassdraget og kanalsystemet så har tømmerfløting

vært en betydelig aktivitet, som også setter preg på landskapet. Det finnes spor etter flere velteplasser, lenser og fløtningsanlegg langs de store vannene.

Ved Notodden er det en tømmerrenne som er et karakteristisk innslag i landskapet. Å finne ny anvendelse for denne konstruksjonen kan være et prosjekt knyttet til regionalparken.

Figur 99 Tømmerrenna langs Tinnelva ved Notodden. Nyere kulturminne med stor appell til nye bruksformål. Krever trolig omfattende restaurering og sikring. (Foto: Institutt for landskapsplanlegging, UMB)

Det kulturelle landskapet – festivaler og treffsteder

For både besøkende og fastboende vil tilgjengelige og aktive treffsteder være av stor betydning for trivsel og tilhørighet. Ulike arrangementer som avholdes regelmessig er merkepunkter i årsløpet og genererer også besøkende langveis fra. I noen tilfeller, som for eksempel Notodden bluesfestival, har dette blitt en virksomhet av betydelig økonomisk omfang, som også markedsfører byen Notodden og store deler av regionen.

Av et utvalg andre faste arrangement kan nevnes Eplefest i Gvarv, hvor skolen også er involvert i betydelig grad, Sluserock i sluseparken i Lunde, Teaterfestival i Skien, etc.

Faste tema- og aktivitetsdager på bygdetun har også et stort potensial for formidling og bidrar til å trekke tilreisende til bygdene.

Videregående skoler og regionale høyskoler vil være kulturelle møteplasser for folk under utdanning. Et samarbeid med disse institusjonene vil kunne rette oppmerksomheten mot tiltak og aktiviteter knyttet til kanallandskapet.

Mat som stedsopplevelse

Kortreist mat, lokale råvarer, mat som også forteller en historie om stedet, har en økende betydning i profilering og markedsføring av reisemål. I kanallandskapet finnes en rekke primærressurser som kan utnyttes kommersielt inn mot serveringsbedrifter, hoteller, arrangement osv. Viltet i skogene og ikke minst fisken i de store vannene er store, lett tilgjengelige og stabile ressurser som bør kunne skape

arbeidsplasser og gi grunnlag for foredling lokalt. Jakt og fiske har i tillegg, kanskje særlig hos utenlandske besøkende, appell som opplevelsesform.

Frukt og grønnsaker fra de klimatiske gunstige bygdene langs kanalen har åpenbart et stort kvalitetspotensial og vil kunne representere kanallandskapet på en tiltalende og bærekraftig måte.

Figur 100 Øko-frukt gårdene i Sauherad driver aktiv markedsføring og har leveringsavtale med butikkjede.

7 Strategier og tiltak for utvikling

I dette kapitlet blir det omtalt noen aktuelle sentrale strategiske vurderinger for tiltak innen regionalparkområdet. Hvordan regionalparken ønsker å prioritere og satse, vil være avhengig av den interne prosessen videre i prosjektet.

7.1 Stedsutvikling/lokalsamfunnsutvikling

Tydelige steder hvor det er et engasjement for utvikling, skaper aktivitet og bidrar til å gjøre stedet attraktivt både for egen befolkning, for tilreisende og for mulige tilflyttere.

Lunde med sluseparken er et godt eksempel på hvordan en vel gjennomført plan for slusebygninger og uteområde integrert i et parkanlegg langs kanalen har stor tiltrekningskraft på folk. Det er både et møtested for lokalbefolkningen og et naturlig besøkssted for turister i området.

Et annet eksempel er Gvarv hvor de har etablert en eplefest som profilerer stedet, ressursgrunnlaget i en kulturell opplevelse med appell langt ut over bygda. Mange utflytte folk kommer tilbake til hjemstedet for dette arrangementet. Skolen i Gvarv er også knyttet til dette arrangementet og andre stedsutviklingstiltak ved at aktiviteter i lokalsamfunnet er knyttet opp mot de pedagogiske læreplanene som skolen jobber etter. Skolen har blant annet en årlig markedshelg hvor man selger egne foredlede produkter. Inntektene går til skoleturer og solidaritetsprosjekter.

I en framtidig regionalpark, vil satsing på å bygge opp et nettverk av lokale stedsutviklingsprosjekter også være viktig for engasjement og attraktivitet for regionalparken som helhet⁸.

7.2 Stedsbasert læring

Å kunne integrere tiltak rettet mot oppvekst og identitet gjennom skoleverket, kan ha stor motivasjonseffekt i forhold til å trekke barn, unge og foreldre med i arbeid for å videreutvikle regionalparkområdet som gode og attraktive bosteder. Skolene har dessuten omfattende lokalkunnskap som det arbeides aktivt med gjennom undervisning og prosjektarbeid.

Den europeiske landskapskonvensjonen har i Artikkel 6 B framhevet utvikling av undervisningsopplegg rettet mot skoler som viktig, for å øke kunnskap om landskapets verdi og betydningen av å involvere seg i tiltak for å pleie og forvalte landskapet.

I Aurland er det for eksempel etablert et samarbeid mellom Nærøyfjorden verdensarvpark og Aurland barne- og ungdomsskule, hvor det med basis i lokalt tilpassa læreplaner for hvert årstrinn fra 1. til 10. klasse, blir organisert og gjennomført praktisk prosjektarbeid for landskapsskjøtsel, høsting og forvaltning av matressurser, lokalhistorisk kunnskap, etc. Parkens rolle er både å være tilrettelegger for praktiske tiltak og å bidra med kunnskapsformidling.

⁸ Kommunal og regionaldepartementet har i 2010 satt i verk et større program for stedsutvikling (Bolyst 2010 – stedsutvikling, attraktivitet, kultur). http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/tema/regional-_og_distriktpolitikk/levende-og-attraktive-lokalsamfunn/bulyst/utlysning-bolyst-2010.html?id=589107
Satsinga bygger på Stortingsmelding nr 25 (2008-2009) "Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken"

En satsing på samarbeid mellom skolene og Telemarkskanalen regionalpark kan knyttes til Kunnskapsdepartementets satsing på bærekraftig læring gjennom prosjektet "Den naturlige skolesekken"⁹.

7.3 Næringsutvikling, reiseliv

Næringsutvikling i et regionalparkperspektiv vil i stor grad være knyttet til opplevelsesbaserte næringer. Det innebærer for en stor del satsing på reiseliv og tiltak knyttet til tilrettelegging av natur- og kulturopplevelser, deltakelse i ulike aktiviteter, mat, overnatting og transport, etc. Tilrettelegging for å fremme reiselivet er en integrert del av regionalparksatsingen. Utvikling av Telemarkskanalen som attraktivt reisemål, vil også være avhengig av at regionalparken fokuserer på å foredle og videreutvikle områdetets særpreg, og stimulerer tiltak som fremmer levende og attraktive lokalsamfunn og landskap i hele parkområdet.

Regionalparken bør kunne spille en sentral rolle i å skape nettverk og møtesteder mellom reiselivsbedrifter og mellom reiselivsbransjen og lokalsamfunnet. Parken bør og kunne medvirke til å fremme lokalt entreprenørskap og nyskaping som bygger på natur-, landskap og kulturkvaliteter i regionen.

7.4 Tilrettelegging for tilgjengelighet og bruk

Et godt tilrettelagt system av turveier, stier, ilandstigningsplasser langs vannveiene osv i hele parkområdet kan være et viktig satsingsfelt. Samlet er landskapet svært variert og innholdsrikt gjennom hele vannveisystemet. Å kunne gjøre seg kjent med et større vassdrag har både en pedagogisk og en opplevelsesmessig dimensjon som er egnet til å vekke interesse.

En rekke tiltak er gjennomført både langs kanalen og i kommunene for øvrig. Dette bør gjennomgås i helhet, med tanke på å knytte sammen og supplere eksisterende tilrettelagte tilbud.

Noen vurderinger som kan gjøres i denne sammenheng er;

- *Etablering av servicesentra for syklist, kanopadlere osv. ,*
De fleste tilreisende vil komme til regionen via hovedveier, jernbane eller flyplasser. Det kan være gunstig å kunne starte opplevelsesturen ved et servicesenter hvor man kan leie sykler, kano, eller supplere, reparere eget utstyr, få tips til detaljert ruteplanlegging etc. Slike servicesentra bør være plassert der folk naturlig ferdes og der det er tilrettelagte parkeringsmuligheter, gjerne med et visst tilsyn. Kjøp av reisepass for bruk av lokal transport og overnatting innen parkområdet kan være et godt tilbud.

- *Tilrettelegging og informasjon av sykkelveier, turveier, strekninger for padling og ilandstiging (leirplasser etc)*
Det bør utarbeides et samlet kart og informasjonsmaterieell om tilgjengelige turveier, sykkelruter, ilandstigningsplasser etc
Padling og ferdsel med små båter er uten tvil et særdeles interessant tilbud i friluftslivssammenheng. Det bør blant annet være mulig å få hjelp til å trekke småbåter (robåter) forbi sluseanleggene. Noen steder er det lagt til rette for ilandstiging langs vannveiene, med mulighet for å sette opp telt, tenne bål etc. Enkel koier kan også være et godt tilbud.

⁹ www.natursekken.no

- *Bryggene*

På samme måte som det nå foreligger en samlet oversikt over brygger langs Norsjø og Sauarelva i Sauherad (se figur 95), kan det utarbeides en samlet oversikt i hele kanallandskapet.

Tilrettelegging for allmenn tilgjengelighet til et utvalg av bygger kan være et egnet prosjekt.

- *Rutegående trafikk på vannveiene og til lands.*

Det bør være et differensiert tilbud av rutegående trafikk i ulike soner av kanalvassdraget. F. eks kan det være behov for en egen båtrute mellom Skien og Akkerhaugen, med forbindelse videre til Notodden. Egne "badebåter" til attraktive badeplasser i sommersesongen på de store vannene kan være en mulighet.

7.5 Formidling, informasjon og profilering

Strategiske grep i forhold til formidling og informasjon kan danne et viktig grunnlag for stedsutvikling og utvikling av besøksopplevelse. Stadformidling (eng. Heritage Interpretation) er et fagfelt med utviklede prinsipper og metodikk for å oppnå god formidling. Metoden går ut på å *avdekke, oversette og tolke* betydningen og meningen ved et steds materielle og immaterielle ressurser (Bjørnstad og Knagenhjelm in prep.).

Fordi stadformidling handler om å avdekke mening og å relatere dette til kunnskapen og interessene til en målgruppe, innebærer stadformidling langt mer enn å overlevere fakta. Stadformidling har som mål å få mottakeren til å tenke i nye baner gjennom en aktiv prosess satt sammen av formidlingsplanlegging, inkludert framheving av formidlingstema og valg av relevante medier (måter å presentere mening på).

Gjennom formidlingsplanlegging blir det tatt stilling til hovedstrategier for besøksopplevelse og tematiske tilnærminger som gjør at ideen eller budskapet en ønsker å videreformidle når fram til mottakeren. Som følge av valg av tema og stedets egenskaper blir det gjennom planleggingen tatt stilling til hva som er egnede formidlingsmedier. Slike medier spenner fra informasjonsportaler og besøkssenter til informasjonstavler, natur- og kulturstier til brosjyrer og omvisningsopplegg.

En strategi for formidling og informasjon med fokus på stadformidling og formidlingsplanlegging i Telemarkskanalen regionalpark vil være et viktig ledd i den helhetlige stedsutviklingen, og spesielt utviklingen av området som reisemål.

Profilering av enkeltvise lokalsamfunn

En regionalpark oppfattes utad som en helhet, men består innad av et nettverk av selvstendige lokalsamfunn med sin egen identitet og særpreg. Hvordan disse stedene ønsker å framstå, både i forhold til egen befolkning og i forhold til omverdenen, er noe de selv må ta stilling til - "hvordan vil vi at andre skal oppfatte oss"?

Det kan aktuelt å utvikle et opplegg for hvordan hvert sted/ lokalsamfunn ønsker å framstå – Erfaring fra andre prosjekt i spektakulære landskap er at de besøkende leter etter en måte å forbinde seg med det stedet de oppsøker. Da kommer enkle spørsmål fram, som hvordan er det å bo her om vinteren, Hvordan er skoleveien, hva lever de av - etc. Dette kan lett formidles gjennom nettsider, blogger og andre nettmedia som er tilgjengelige for folk før under og etter en reise. Slike prosjekt egner seg godt til å involvere skolene, både i informasjonsinnsamling, intervju og utvikling av tekniske løsninger for publisering på nett etc.

7.6 Landskapsskjøtsel og pleie av kulturminner

Landskapet må være i god hevd for å framstå attraktivt. Det innebærer i stor grad skjøtsel av vegetasjon langs stier, veger og spesielle utsiktspunkt. Omfanget av tiltak behøver ikke nødvendigvis å være spesielt omfattende, bare aktuelle lokaliteter er valgt ut på en gjennomtenkt måte for å oppnå en ønsket virkning. Utsiktsrydding fra småveier langs kanalen, - eller motsatt, utsikt til spesielle gårdsanlegg, kirker eller naturfenomen for de som befinner seg på båtdekket.

I kanallandskapet peker umiddelbart noen områder seg ut, hvor en bør ha et særlig fokus; der hvor det er tett nærhet mellom vannveien og terreng og vegetasjon omkring. (I særlig grad vil dette gjelde delområder som 8,10, 13, 16 og 20.)

Pleie og vedlikehold av *tradisjonelle kulturlandskapsmiljø* har en litt annen innfallsvinkel, hvor en ønsker å ivareta og synliggjøre kulturhistoriske sammenhenger mellom sted, bebyggelse og utnytting av det lokale ressursgrunnlaget.

Det bør vurderes å utarbeide en overordnet tiltaksplan med fokus på skjøtsel og landskapspleie i hele parkområdet. Planen bør peke ut viktige prinsipper for skjøtsel og identifisere aktuelle områder. Det bør også foretas en prioritering av de viktigste tiltakene (som ivaretar en geografisk fordeling innen området). Det bør videre jobbes for å finansiere opp en stilling til å koordinere og detaljplanlegge skjøtselstiltak i samråd med kommunene.

I forhold til selve det tekniske anlegget som Telemarkskanalen representerer, planlegging og prioritering av restaureringsprosjekter skje i samråd mellom kanalselskapet og Riksantikvaren/ Fylkeskonservator. Det er også utarbeidet "Estetisk veileder for Telemarkskanalen", som vil være retningsgivende for vedlikeholdstiltak på bygningsmasse og tekniske anlegg.

8 Regionalpark som overordna organisatorisk grep

8.1 Dynamisk modell for stedsutvikling og natur- og kulturbasert nyskaping.

Regionalpark er et vel utprøvd konsept for stedsutvikling, næringsutvikling og natur- og kulturforvaltning i mange europeiske land (Svardal et al 2008, Bjørnstad 2009). Parkene er i mange land basert på partnerskap mellom lokal og regional forvaltning, samt næringsliv og ulike typer organisasjoner.

Regionalparkkonseptet har de seinere år blitt introdusert i Norge, og det eksisterer i dag et nettverk for lokale og regionale parker, med et eget sekretariat finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet, Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet. Det er også etablert en egen nettside for nettverket under navnet "Parknytt"¹⁰.

Nettverket definerer regionalparker slik:

En dynamisk og langsiktig samarbeidsplattform for lokalsamfunn, myndigheter og næringsliv med interesse i et angitt og bosatt landskapsområde, som ivaretar og videreutvikler områdets natur- og kulturverdier, støtter lokal deltakelse, fremmer bærekraftig verdiskaping og merkevarebygging gjennom integrert områdeforvaltning og stedsutvikling.

Fokuset i parkene er altså rettet mot framtida, som et dynamisk, strategisk virkemiddel for å oppnå en bærekraftig utvikling, sosial, kulturell og økonomisk vekst i et landskapsområde med en tydelig karakter og identitet.

En regionalpark sitt viktigste virke vil være å koordinere og synliggjøre, markedsføre og bidra til å videreutvikle det som er felles ressursgrunnlag og særpreg. Parken skal også være en tilrettelegger for tiltak rettet mot stedsutvikling, landskapsskjøtsel etc

8.2 Prinsipper for avgrensing av regionalparken

Landskapsressursanalysen gir ikke grunnlag for en entydig konklusjon når det gjelder avgrensing av parken. Det er en politisk diskusjon som kommunene må føre i fellesskap.

Noen prinsipielle alternativer for valg av avgrensing kan likevel fremsettes;

- a) det primære kanal- og vannvei-landskapet. Områder som ligger inntil og er synlig og direkte funksjonelt forbundet med kanalen.
- b) Områder som har en historisk betydning for at kanalsystemet ble bygd.
- c) Områder som ut fra en helhetlig vurdering i hver enkelt kommune bør koples opp mot kommunens regionalparksatsing. Dette kan være spesielle viktige reiselivsmål/ destinasjoner eller områder som inngår i beslektet strategier (UNESCO geopark (Nome og Skien) eller mulig framtidig industrihistorisk verdensarvobjekt (Notodden)

En mulighet er å etablere et felles regionalpark for det nære kanallandskapet (alternativ a, over). I dette området bør partnerne gjennom forpliktende avtaler samarbeide om tilretteleggings- og

¹⁰ <http://parknytt.wordpress.com/>

Sekretariatet og nettsiden administreres av Aurland Naturverkstad.

utviklingstiltak, samt etablere rutiner for å varsle hverandre i plansaker etter Plan- og bygningsloven, som vil ha innvirkning på kanallandskapet og opplevelingen av det (jfr kapittel 9.3).

En annen løsning kan i tillegg inkludere felles utvalgte områder av særlig historisk betydning for Telemarkskanalen (alternativ b).

En tredje mulighet er at hver kommune definerer tilgrensende lokaliteter og områder som egne prosjektsatsinger som den enkelte kommune koordinerer med regionalparken (alternativ c)

8.3 Regionalparkens rolle i forhold til etablerte planprosedyrer etter PBL og annet lovverk

En mulig etablering av Telemarkskanalen regionalpark vil skje gjennom et frivillig avtalesystem. En regionalpark vil sette måtte sette utviklingsmål som nødvendigvis må bygge på noen kvalitetsstandarder¹¹. Innen et frivillig avtalesystem vil det imidlertid være begrenset mulighet for å sanksjonere i forhold til tiltak og inngrep som ikke samsvarer med målene for parken. Parken kan bare ha en rådgivende funksjon i forhold til prosedyrer etablert etter Plan- og bygningsloven eller annet lovverk.

Dersom parken skal få en formell status i plansammenheng, bør man primært vurdere å innarbeide og vedta avgrensning og parkens formål og vedtekter i en felles kommunedelplan, hvor hver kommune vedtar likelydende plandokument og et plankart for parkarealet innen egen kommune.

Dette kan vise seg å være formålstjenlig for kanalkommunene i framtiden, men et slikt vedtak bør bygge på opparbeidede erfaringer

8.4 Implementering av Den europeiske landskapskonvensjonen - pilotprosjekt

Regionalparkprosjektet i Telemark har hatt status som et pilotprosjekt med henvisning til den Europeiske landskapskonvensjonen. Mobiliserings- og medvirkningsprosessene som har foregått i forprosjektfasen, dialogen mellom ulike aktørgrupper (forvaltning, næringsliv, organisasjoner etc), utredning av landskapsressurser med videre har generert kunnskap med betydelig overføringsverdi til andre regioner i Norge. Prosessen som er gjennomført i utredningsfasen har inneholdt en rekke aktiviteter som har tatt sikte på å skape engasjement og samarbeid på tvers av kommunegrenser og samfunnssektorer. Det foreligger også et interessant materiale som dokumenterer folks relasjoner og identitet til kanallandskapet, og ideer til videre utvikling av områdets ressurser.

Videreføringen av prosjektet gjennom planlagt etablering av en Regionalpark, bør være av nasjonal interesse å følge opp. Dersom Telemarkskanalen regionalpark blir en realitet, bør det ligge til rette for å videreføre pilotstatus knyttet til nærmere definerte problemstillinger, forankret i intensjonene i Den europeiske landskapskonvensjonen. I særlig grad vil det være av interesse å utvikle eksempler på bærekraftige relasjoner mellom næringsliv, attraktive lokalsamfunn og forvaltningen av natur- og kulturverdier.

¹¹ Regionalparknettverket skal i løpet av 2010 ha utviklet kvalitetsplattform og kriterier for å kunne bruke regionalparkbetegnelsen.

9 Kilder og referanser

Bjørnstad, Kristian og Trude K. Knagenhjelm. In prep. *Formidlingsstrategi for Nærøyfjorden verdsarvpark*. Aurland naturverkstad AS.

Bjørnstad, Kristian 2008. *Regionalparkene i Europa – integreringsaktører for den brede verdiskapingen?* Notat Telemarksforskning 15.08.2009

Dalland, Ø. og P.H. Misund. 1992. *Bandakkanalen*. Jubileumsutgave 1892 – 1992. Telemarksførlaget.

Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. 2010. Landskapsanalyse. Framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi. Versjon februar 2010.

Fortidsminneforeningen og Telemark fylkeskommune. 1997. *Lokalhistorisk reise på Telemarkskanalen*.

Fønnebo, Reidar 1988. *Langs Nordmannsslepene over Hardangervidda*. Universitetsforlaget

Institutt for landskapsplanlegging, UMB 2009. *Landskapsressursanalyser for Telemarkskanalen som regionalpark*. 3 studentgruppe rapporter; a) Dalen – Ulefoss, b) Ulefoss – Skien, c) Sauherad – Notodden.

Kamfjord, G. , H. Lykkja, O. Puschmann 1997. *Landskapet og reiselivsproduktet*. NIJOS-rapport 4/1997.

Puschmann Oskar 2005. Nasjonalt referansesystem for landskap. Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging. Rapport 10/2005.

Svardal Solveig, K. Bjørnstad og M. Clemetsen 2008. Regionalpark som utviklingsstrategi- en introduksjon. TF-Notat 16/2008

Telemark fylkeskommune 2006. Estetisk veileder for Telemarkskanalen.

Telemark fylkeskommune 2008. "Telemarkskanalen som regionalpark. Rapport fra forprosjekt." 26. november 2008

Internett:

www.tokke.kommune.no

www.kviteseid.kommune.no

www.nome.kommune.no

www.skien.kommune.no

www.visitdalen.no

www.laardal.no

www.vest-telemark.museum.no

www.telemarkkanalen.no

<http://fjaagesund.com/>

<http://www.skiensvassdraget.no>